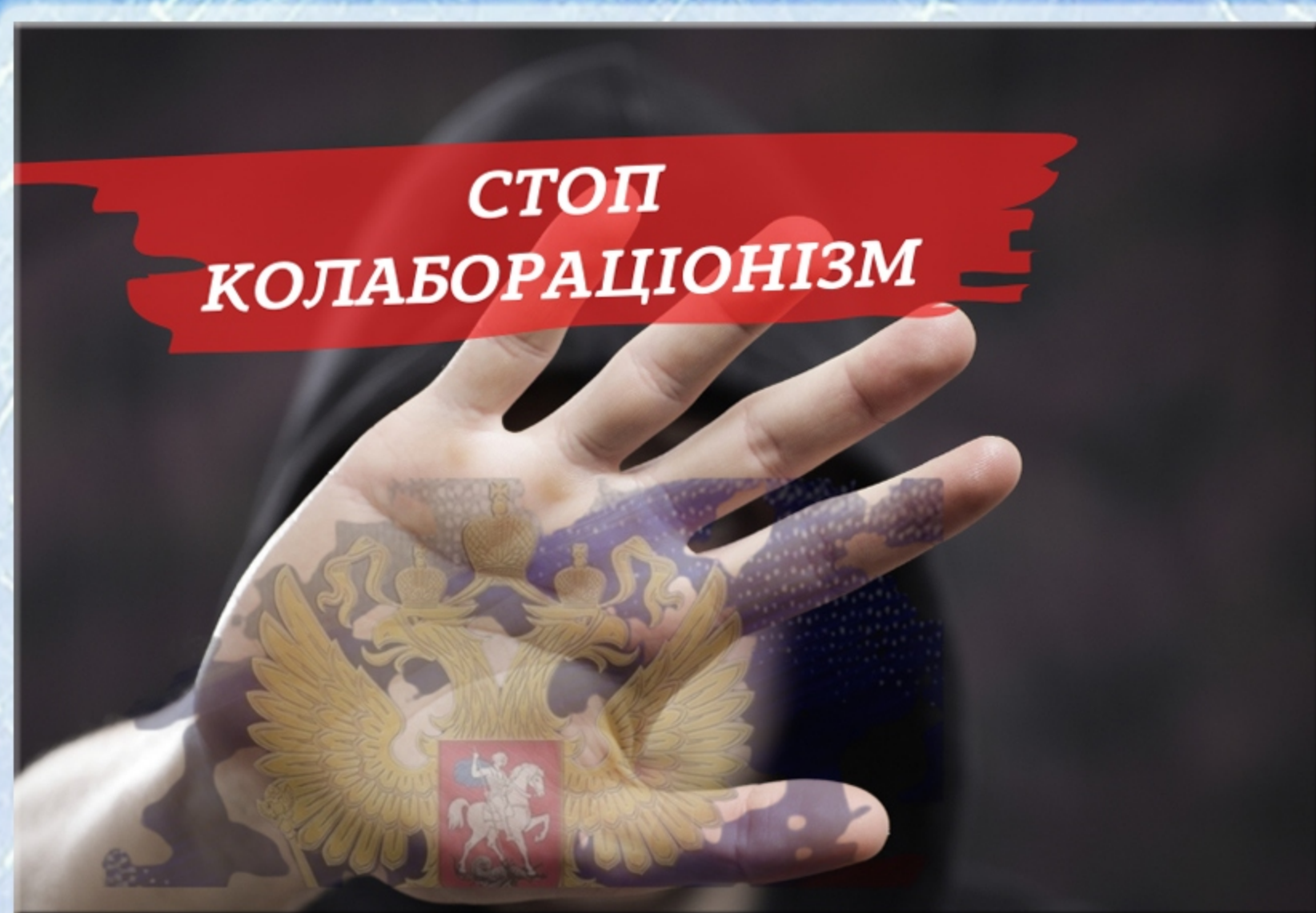


**ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**



**ІСТОРИЧНІ
ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ
ТРАКТУВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ**

**МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ
24 березня 2023 року**



ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ
ТРАКТУВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ**

*МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ
24 березня 2023 року*

Київ – 2023

УДК 343.32-029:93/94

I-89

Історичні та соціально-політичні аспекти трактування колабораціонізму : матеріали науково-практичного семінару, м. Київ 24.03.2023 р. Київ: Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. 98 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(протокол від 20.04.2023 № 9).

Редакційна колегія:

Шевченко А.М., бригадний генерал, **Попков Б.О.**, п-к, к.військ.н., с.н.с., **Пампуха І.В.**, п-к, к.т.н., доц., **Безбах В.Г.**, прац. ЗСУ, к.і.н., доц., **Вановська І.М.**, прац. ЗСУ, к.і.н., доц., **Кубявка М.Б.**, п/п-к, к.т.н., **Коропатнік І.М.**, п-к, д.ю.н., проф., **Рижиков .С.**, прац. ЗСУ, д.пед.н., проф.

Відповідно до Плану воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України на 2023 рік, 24.03.2023 року у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка у режимі онлайн проведено науково-практичний семінар за участю представників наукових установ, вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України, військово-навчальних підрозділів вищих навчальних закладів за темою: “Історичні та соціально-політичні аспекти трактування колабораціонізму”.

У проведенні семінару приймали участь представники Центрального воєнно-наукового управління ГШ ЗС України, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Національної академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

У збірнику друкуються матеріали виступів учасників семінару.

© Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023

ЗМІСТ

Богачук О.Є. Організація воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України в умовах війни, розв'язаної російською федерацією проти України.....	4
Безбах В.Г. Феномен колаборації у широкомасштабній війні росії проти України.....	7
Степанишин Р.Д. Роль інформаційно-психологічного впливу у формуванні феномену колабораціонізму.....	18
Король В.Г. Колабораціонізм: комунікаційно-контентні аспекти та правові особливості.....	21
Петков С.В. Правова характеристика злочину «колабораційна діяльність».....	27
Вановська І.М. Колабораціонізм в українській освіті під час російсько-української війни (2014-2023 рр.), причини і наслідки.....	36
Бериславська О.М. Судова практика застосування законодавства про колабораційну діяльність.....	41
Мухін С.А. Козацькі формування на службі в окупаційних арміях тоталітарних режимів.....	45
Гуцуляк Д.М. Медійні аспекти колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях України.....	49
Бураков Ю.В., Томчук О.А. Французький колабораціонізм у спостереженнях та роздумах Марка Блока (з книги «Дивна поразка»).....	58
Гула Р. В. Генеза історичних і соціально-політичних умов формування феномену антикомуністичного козацького руху у редакторсько-видавниччій політиці журналу «На казачьем посту» у 1943 р.....	63
Дідич О.Р. Колабораціонізм, як загроза національній безпеці України.....	67
Казан Е.М. Гавриїл Костельник – релігійний діяч і радянський колаборант.....	73
Лук'янченко С.В. Недоліки статті ККУ про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність в Україні.....	77
Мазурін О.В. Why the history of the harkis is pertinent to contemporary times?.....	80
Трофимович Л. В. Проблема колабораціонізму в роки Другої світової війни.....	84
Шкорубська В.П., Юркевич Р.М. Культурний колабораціонізм у військово-історичних музеях незалежної України 1991 року	89
Мулява В.Д. Основні чинники та передумови поширення колабораціонізму в період анексії росією Автономної Республіки Крим.....	92

Богачук О.Є., головний спеціаліст
відділу організації воєнно-історичної роботи
Центрального воєнно-наукового управління
Генерального штабу Збройних Сил України

ОРГАНІЗАЦІЯ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ, РОЗВ'ЯЗАНОЇ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

З моменту повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації 24 лютого 2022 року Україна і світ увійшли у новітню історичну добу – епоху війни за тотальний перегляд світоустрою. Сьогодні уся світова спільнота є свідком того, що Збройні Сили України зробили неможливе – витримали удар однієї з найпотужніших військових армاد у світі, у що не вірила переважна більшість світових лідерів й експертів.

Історична наука, має всіляко підтримувати Збройні Сили України, проводити фахові дослідження, комунікувати з іноземними колегами, ширити об'єктивну і коректну інформацію про Україну та її минуле у ЗМІ і соціальних мережах, змагатися з московськими ідеологемами й фальсифікаціями. Тільки так можна перемогти підступного й безжального ворога!

Саме тому, з початком повномасштабної агресії Головнокомандувачем Збройних Сил України Валерієм Залужним перед військовими істориками були

поставлені завдання:

по-перше, це фіксація хронології війни російської федерації проти України, висвітлення перебігу воєнних дій на території України та створення воєнно-історичних описів війни розпочатої у 2014 році, та її апогею – повномасштабного вторгнення російських військ у лютому 2022 року.

по-друге, на основі аналізу документального матеріалу проведення комплексного воєнно-історичного дослідження стратегії, тактики, форм і способів



застосування Збройних Сил України під час відбиття агресії з метою подальшого впровадження досвіду військового мистецтва в умовах війн нового концептуального типу.

З цією метою рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України у березні 2022 року у Збройних Силах України було створено воєнно-історичну комісію з написання воєнно-історичного опису російсько-української війни (від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року).

До складу комісії ввійшли представники органів військового управління та вчені-історики провідних наукових установ та ВВНЗ Збройних Сил України серед яких Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України та інші.

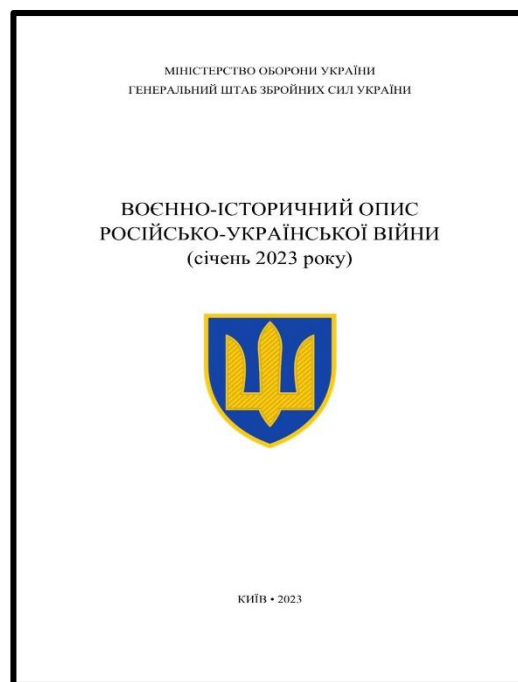
Воєнно-історичною комісією одразу була організована робота щодо збору історичних матеріалів, їх узагальнення, аналіз найбільш значимих історичних фактів і подій та створення на їх основі воєнно-історичних описів російсько-української війни з початку повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України.

Результатом роботи комісії та Центру дослідження воєнної історії Збройних Сил України (до речі Центр створений за рішенням Головнокомандувача з метою вивчення та дослідження історії ЗС України на різних етапах державотворення) стало видання Воєнно-історичних описів російсько-української війни за кожний місяць 2022 року, починаючи з 24 лютого по грудень. На сьогодні йде робота над підготовкою до видання описів за січень та лютий 2023 року, а також над описом оборони таких міст як Київ, Буча, Ірпінь, Чернігів, Суми, Харків, Охтирка тощо.

В воєнно-історичних описах розкривається воєнно-політична та воєнно-стратегічна обстановка в Україні, хід бойових дій в операційних районах, застосування видів Збройних Сил України, висвітлюються питання міжнародної військово-технічної допомоги країн-партнерів Збройним Силам України.

Крім того, військовими істориками започаткована низка інших проєктів, серед яких: “Крізь призму століть. Наші перемоги над росією”, який об’єднує низку досліджень: “Загарбники і кати: справжнє обличчя російських полководців”, “Загарбницькі війни росії. Звірства “визволителів”. “Військові злочини росії, “Друга армія світу”, як росіян громили усі охочі” та ін.

У своїй роботі ми закладаємо принцип відкритості. Це стосується як змісту наших проєктів та і організації роботи. Саме тому звертаюсь до Вас з пропозицією активізувати спільні зусилля по фіксації, висвітленню та аналізу подій війни російської федерації проти України. Маючи великий позитивний досвід співпраці з науковими установами НАНУ та вищими навчальними закладами України, значну кількість успішних спільних проєктів ми запрошуємо всіх бажаючих долучитися до воєнно-історичної роботи.



Відповідно до Плану воєнно-історичної роботи у ЗС України на 2023 рік, затвердженого Головнокомандувачем ЗС України 25.02.2023 року, ВІКНУ ім. Т. Шевченка були надані пропозиції щодо проведення у I кварталі 2023 року семінару за участю представників ВВНЗ. Темою для обговорення зазначалось: «Історичні та соціально-політичні аспекти трактування колабораціонізму». Хочу відмітити те, що цьогорічний План воєнно-історичної роботи у ЗС України складено відповідно до Єдиного переліку (Каталогу) спроможностей затвердженого Міністром оборони України 31.12.2021 року, які спрямовані на підтримку та розвиток базових компонентів (DOTMLPFI). А тому, актуальність проведення сьогоденного семінару, та теми, яка винесена на обговорення, всеціло торкається спроможностей щодо «організації проведення науково-історичних досліджень у ЗС України», які визначені Каталогом.



Вертаючись до тематики семінару хочу наголосити на тому, що історія показала: держава, територія якої стає окупованою, так чи інакше стикається з колабораціонізмом та подібними йому соціально-політичними явищами. Беззаперечним є той факт, що єдиною причиною виникнення таких явищ на території сучасної України є вчинена проти неї агресія російської федерації. У широкому значенні суть явища колабораціонізму складає комплекс взаємовідносин в усіх сферах життя між окупантом та окупованим населенням.

На окупованій території сучасної України колабораціонізм знаходить свій прояв у вкрай широкому діапазоні – від культурно-освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці.

Зупинити агресора можна лише згуртувавшись воєдино, спільними злагодженими зусиллями.

Зі звільненням Збройними Силами України тимчасово окупованих територій перед нашим суспільством постає складне питання, від правильного вирішення якого буде залежати майбутнє нашої держави, а саме – погодження нового суспільного договору з приводу подальшого проживання та співіснування на одній території з мешканцями деокупованих територій України, які перебували в окупації, та значна частина яких так чи інакше взаємодіяла з окупантами та може вважатися колаборантами, наділення їх громадянськими, політичними та економічними правами, що передбачає подальші роздуми та дослідження науковців.

На завершення хочу процитувати слова що лунали з античних часів, що виразив Тацит Публій Корнелій, і які мають велике значення в умовах сьогодення: «Зрадників зневажають навіть ті, кому вони послужили службу».

ФЕНОМЕН КОЛАБОРАЦІЇ У ШИРОКОМАСШТАБНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Незалежна держава Україна постала у 1991 році як осколок великої імперії. Населення держави становило мозаїку ментальностей.

Їх усіх об'єднало майбутнє, вони прагнули жити у квітучій країні. Проте своє майбутнє вони бачили через призму минулого. Кожна спільнота мала свою мову, церкву і героїв. Одні були прихильниками демократичних цінностей, інші молилися на сильну руку, яка наведе порядок.

Російсько-українська війна 2014 р. стала тим переломним моментом, коли суспільство мусило визначатись із цінностями, що суперечили одні одним, подолати розмитість моральних норм.

У країні, в якій працювали російські культурні центри, проросійські партії і телевізійні канали, де УПЦ МП відкрито декларувала свою духовну єдність із РПЦ, був прошарок людей - прибічників «русского міра», adeptів СРСР і російської імперії.



Порушуючи Конституцію України, ці громадяни України під час війни відкрито підтримали агресора. Це «ідейні» колаборанти, які не ідентифікують себе українцями і не мають нічого спільного з її історією, традиціями та прагненнями. Вони не приховують своїх поглядів, їх легко ідентифікувати з допомогою соцмереж.

Україна в умовах війни перебуває вже понад 9 років і

проблема колабораціонізму не є новою, проте в період активізації повномасштабної агресії російської федерації проти українського народу, ця тема набула нових смислів і нового усвідомлення, як на інституційному рівні, так і рівні суспільства в цілому.

Саме це дало підставу для вивчення та дослідження феномену колабораціонізму та запрошення високо достойних колег до участі у обговоренні питань нашого науково-практичного семінару.

Колабораціонізм як наратив в умовах війни був і залишається багатограним і суперечливим



явищем. З одного боку – це провина і зрада, а з іншого боку – це вимушений крок та умова виживання населення на окупованих територіях.



Термін collaboration в англійській мові часто вживається в загальному, нейтральному значенні співпраці.

Для означення ж ідеологічно мотивованої підтримки окупаційної влади елітами використовують термін "колабораціонізм" (collaborationism).

В умовах війни цей термін набуває переважно негативного смислу, відповідно до чого сформувались підходи, які надають свою змістовну характеристику терміну і виокремлюють критерії за

якими його доцільно було б аналізувати.

На сьогодні під колабораціонізмом розуміється співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант.

Серцевину будь-якої моралі становлять не свободи, а обмеження і заборони. В міфології – це табу, в релігії – смертні гріхи. Для суспільної моралі неприпустиме поєднання в одній особі ворога і друга.

Зрадники завжди були, є і будуть. Така людська природа. Першою людиною, зачатою й народженою поза межами Едемського саду, був Каїн – майбутній зрадник і братовбивця.

Важлива відносна кількість таких зрадників. Від цього залежать міцність спільноти і організація спротиву ворогу.

Юда Іскаріот був тринадцятим. Дослідники Старого Заповіту, посилаючись на Ноїв ковчег, куди він мав брати з собою по сім пар чистих тварин і по одній парі нечистих, доходять висновку, що добро для свого поширення потребує семиразово більших зусиль, ніж зло.

Слід зауважити, що термін «колабораціонізм» виник набагато пізніше ніж сам феномен, який існує стільки скільки існує людство і війни. Якщо подивитись у минуле, то прикладів колабораціонізму, на жаль, вистачає майже у всіх народах та державах.

Так, типовим колаборантом, а простіше – зрадником, був Твердило Іванкович або Твердила – псковський посадник, відомий тим, що у 1240 році здав Псков лицарям Тевтонського ордена і очолив місто, яким керував півтора року.

Колаборантом був і відомий з історії московії Лжедмитрій, який деякий час царював на Москві під час «Смутного часу» на початку XVII ст.

А під час війни між молодою американською державою і Британською імперією, коли вирішувалося питання про незалежність США, на боці британців воювало близько 50 тисяч американців, що були віддані британській короні. Була й потужна «п'ята колона» Лондона в тилу американців. Джордж Вашингтон з сумом писав: «Такого браку почуття громадянського обов'язку, такої спекуляції, такої великої кількості всіляких хитрувань задля отримання тієї чи іншої вигоди я ніколи ще не бачив».

Так, поруч із щирими американськими патріотами, що героїчно билися за свободу Штатів під зоряно-смугастим прапором, були свої колаборанти й зрадники.

Така сама ситуація була під час війни за незалежність країн Латинської Америки.

А вже в наш час у Тихому океані на острові Тімор після відмови Португалії від колонії на сході цього острова значна частина населення підтримала окупацію своєї країни сусідньою Індонезією.

Безумовно, все вищезначене впливає на формування змістового наповнення категорії «колабораціонізм» як багатокомпонентного нарративу в науковому, юридичному, морально-етичному, емоційно-психологічному вимірах.

Наукові рефлексії навколо терміну «колабораціонізм» переважно пов'язують з наступними критеріями: прив'язкою до суб'єктності цього феномену – індивідуальний і колективний; характером співпраці; національною, релігійною, ідеологічною приналежністю; економічними, соціально-історичними умовами.

Особливою рисою колабораціонізму в кожній державі було також те, що ідеологічна складова була присутня в абсолютно всіх окупованих системах, різниця була лише в характері домінування.



В науковій літературі в різні часи на основі історичного досвіду колабораціонізму в державах, які були окуповані, виокремлюють його види і

аналізують, через призму політичної доцільності, різноманітні прояви співпраці з окупантами.

Слід окремо наголосити, що аналіз змісту терміну «колабораціонізм» постійно доповнюється новими інтерпретативними поясненнями і характерними ознаками його різновидів.

Неупереджений аналіз масиву наявної інформації переконливо свідчить про зацікавленість науковців темою колабораціонізму, насамперед, періоду Другої світової війни, коли він набув масового характеру в окупованих нацистською Німеччиною країнах західної, північної і східної Європи.

Колабораціонізм - це здебільшого традиційно царина істориків. Його досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: В. Брокдорфф, І. С. Кісельгоф, А. Даллін, М. Семіряга, І. Патриляк, І. Дерейко, А. Боляновський, О. Романко.

Проте останнім часом інтерес до теми виявляють правники та політичні психологи.

Сучасні дослідники розмежовують власне колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, та "кооперування" (англ. cooperation) з окупаційною владою у цивільних галузях, а також "спільне ведення війни" (англ. co-belligerence) на боці окупаційних сил.

Окрім цього за сферами діяльності розрізняють такі види колабораціонізму, як побутовий, адміністративний, економічний, військовий, політичний та військово-політичний.

Термін "колабораціонізм" (від франц. collaboration – співпраця) досить часто вживається в історичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами.

У цьому буквальному сенсі його використовували у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою.



Автором цього терміну прийнято вважати маршала Анрі Філіпа Петена, який в липні 1940 року національними зборами був проголошений главою французької держави і призвав підтримати нацистську Німеччину.

В його інтерпретації «колабораціонізм» не носив негативного змісту, навпаки, він обумовлював

необхідність добровільної співпраці держави з окупантами.

Під час Другої світової війни термін «колабораціонізм» набуває гострого політичного забарвлення через те, що «колаборація» стала офіційною назвою співпраці між Німеччиною та урядом маршала Петена – «вішистською Францією» (від назви м. Віші, де перебував французський уряд маршала А.Петена, що був створений в окупованій гітлерівцями Франції і уклав з А.Гітлером 1940 р. в м. Монтруа угоду про співпрацю).

У суто агітаційних матеріалах країн антигітлерівської коаліції уряд А.Петена був охарактеризований як колабораціоністський.

У «вішистському» значенні колабораціонізм поділяли на військовий та адміністративний, які були найбільш розповсюджені в часи другої світової війни в державах, і передбачали на рівні урядів і еліт добровільну співпрацю з окупантами.

Відтоді історики, на противагу вимушеній праці місцевого населення на окупаційну владу, добровільну співпрацю з окупантами почали називати колабораціонізмом.

Колабораціонізм у цей час став синонімом добровільної співпраці громадян та урядів під час окупації країнами «осі» («гітлерівською коаліцією»), ідеологічною підтримкою нацизму, зрадою власної держави та співучастю у воєнних злочинах нацистської Німеччини.

У країнах, окупованих нацистською Німеччиною, були створені колабораціоністські уряди:

- у Нідерландах — уряд голови фашистської партії та «лейдера» (вождя) нідерландського народу Антона Адріана Муссерта;
- у Норвегії — уряд міністра-президента Відкуна Квіслінга;
- у Сербії — уряд генерала, прем'єр-міністра Милана Недича;
- у Словаччині — уряд Йозефа Тисо;
- у Франції — режим Віші на чолі з Анрі Петеном;
- у Хорватії — режим лідера усташів, «поглавника» Анте Павелича та інші.



В цих державах колабораційна діяльність проявлялась в різних сферах: воєнній, адміністративній, економічній, культурній та ідеологічній.

Для окупованих європейських країн найбільш характерним був політичний та військово-політичний колабораціонізм, він проявлявся у створенні номінально незалежних урядів чи адміністративних інституцій, а також організації пронацистських рухів та партій (Франція, Норвегія, Данія, Нідерланди, Греція, Сербія, Угорщина).

Збройні формування колабораціоністських режимів та рухів виконували окупаційні функції на власній території та брали участь у "Європейському хрестовому поході проти більшовизму" в складі військ СС та вермахту (близько 500 тис. осіб).

В часи другої світової війни на співпрацю з нацистами йшли і на окупованих територіях східної Європи, яка мала дещо іншу природу на противагу аналогу цього явища в західній або північній Європі.

На окупованих територіях східноєвропейських держав (Польща, СРСР) політичні рухи, навіть пронімецькі, послідовно придушувалися. Тому в перші роки окупації національно-визвольні рухи не змогли тут оформитися і набули поширення побутовий та військовий колабораціонізм (згідно з відповідними дослідженнями, від 1,5 до 2 млн. колишніх громадян СРСР, з них від 250 до 300 тис. українців, брали участь у різноманітних фронтових і допоміжних підрозділах німецьких збройних сил, зокрема в Російській визвольній армії, Українському визвольному війську, Білоруській краєвій обороні тощо).



Квазіурядові структури, аналогічні західно- та центральноєвропейським, тут почали створюватися лише в останні місяці війни (Український національний комітет, Комітет визволення народів Росії).

У березні-квітні 1945 р. частина українських військових формувань (близько. 25 тис. осіб у складі 1-ї та 2-ї українських дивізій, запасної бригади, 2-х охоронних полків, кількох спеціальних частин та підрозділів) були об'єднані в Українську національну армію (УНА) під командуванням генерала П.Шандрука та отримали статус союзника Німеччини.

Українська національна армія діяла в складі німецької військової машини для протистояння наступу Червоної армії. По завершенні війни її вояки були інтерновані союзниками СРСР по антигітлерівській коаліції.

У світовій суспільно-політичній літературі співпраця з окупантами розглядається як ганебне явище, як дії, спрямовані проти інтересів власного народу, держави та її союзників.



Проте певним винятком з цього загального правила є співпраця з окупантами, до якої вдавалися національно-визвольні рухи з метою створення власних самостійних державних утворень (валлонські рексисти (Бельгія), бретонські безен-перротівці (Франція), хорватські усташі (Югославія), словацькі глінківці (Чехословаччина) тощо).

Звільнення окупованих територій поставило наступну проблему, яким чином змістовну характеристику колабораціонізму інсталювати в нормативно-правову систему з відповідним режимом.

Європейська і радянська юриспруденція формулювали свої національні системи покарань за колабораційну діяльність, керуючись логікою принципів режимного середовища.

Після перемоги над нацизмом Європою прокотилася хвиля судових процесів над колаборантами, а також - позасудових розправ.

Без суду нищили охоронців концтаборів, бургомістрів невеликих міст, працівників гестапо, поліцаїв. Так, наприклад, у Франції було страчено більш як 10 тисяч зрадників – і далеко не всі з них після судових засідань.

До смертної кари були засуджені голови урядів Петен, Лаваль, Квіслінг, Муссерт, Тисо.

Недич наклав на себе руки, Павелич втік до Аргентини, після замаху на нього був поранений, втік до Іспанії, але невдовзі помер. Смертний вирок Петену був скасований через його вік – на момент винесення вироку йому було 89 років, і французи дали зраднику померти своєю смертю.

Термін колабораціонізм активно використовувався радянською пропагандою із виразно негативним забарвленням для опису співробітництва народів СРСР (або окремих його частин) із гітлерівською Німеччиною.

Покарання зрадників



було визнано необхідним і робилось відкрито. Перший процес над посібниками німецьких окупантів відбувся у Краснодарі — 14-17 липня 1943 року. Перед судом постали радянські колабораціоністи, які брали участь у воєнних злочинах на території Краснодару і Краснодарського краю. Вони були визнані винними у смерті понад 7 тисяч мирних громадян. Вирок був виконаний 18 липня 1943 року на центральній площі Краснодару.

На засуджених до найвищої міри покарання висіли таблички «Покарання за зраду Батьківщині».

Колаборація – це завжди умисна діяльність на шкоду власному народу та державі.

Колабораціонізм підриває національну безпеку України і становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу України.

Дослідження колабораціонізму донедавна не практикувалося в Україні, адже тема колабораціонізму довгий час відносилася до заборонених сюжетів радянської історіографії.

Водночас, в сучасному українському медійному просторі з'явилися статті правників на тему покарання колаборантів.

Однак відчувається брак статей з аналізом причин цього соціального явища.



На думку українського дослідника Є. Письменського, для більш точної диференціації колабораціонізму, необхідно враховувати, що за певних соціально-історичних умов колабораціоністська діяльність мала свою специфіку залежно від країни, яка перебувала під

окупацією.

Із-поміж іншого ця специфіка зумовлювалась тактикою окупанта; тривалістю окупації; станом економічного та політичного розвитку тієї чи іншої країни в довоєнний час (економічні проблеми, політична криза, відсутність демократичних засад організації суспільства тощо); ступенем залученості до співпраці державних і громадських діячів та впливових соціальних груп, її метою, а також сприйняттям цієї співпраці на різних щаблях суспільства.

Особливу громадську увагу до явища колабораціонізму привернула масова зрада в Криму і на Донбасі, починаючи з 2014 р., коли військові ЗСУ, СБУ, МВС та службовці інших структур, котрі давали присягу на вірність Україні, зрадили її.



Із відкритих джерел відомо, що після окупації Криму колаборантами виявилися близько 6 тисяч військовослужбовців ВМСУ, 10 тисяч солдатів і

офіцерів Збройних сил України, 10 тисяч поліцейських, дві тисячі працівників Служба безпеки України. Зрадниками стали також: 74 колишніх депутати Верховної Ради АР Крим, 300 суддів та 590 осіб прокурорського складу. Це той випадок, коли зло семиразово перевищує добро.

Крім них, інші громадяни України, які присяги не склали, перешкоджали військам своєї держави виконувати їхні обов'язки (перекривали дороги, лягали під БТРи, схиляли військових до переходу на бік агресора і так далі). Чимало таких людей вже на окупованих територіях писали доноси до місцевих структур російських спецслужб на тих громадян, які залишилися відданими Україні.



Все це мало (і має!) місце, хоча треба починати з оцінки зрадницької, боягузливої і бездарної поведінки найвищого керівництва Української держави в лютому-березні 2014 року.

Але це аж ніяк не виправдовує пересічних зрадників, колаборантів і капітулянтів.

На жаль, частина українців зумисно зрадила інтереси нашої держави та співпрацює з окупантами. До того ж росія роками створювала в Україні агентурну мережу та таємно завозила до нас диверсантів.

Все це значно спрощує підривну діяльність ворога та сприяє зростанню терору проти українців, які опинилися в окупації

Уже понад рік триває широкомасштабна агресія російських окупантів проти України. Український народ героїчно протистоїть агресору.

Про те, деякі громадяни України та юридичні особи допомагають окупантам у вчиненні агресивних дій проти України, підтримують збройні формування держави-агресора тощо.

Сьогодні врегулювання правових відносин на окупованих територіях України та зонах бойових дій неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом.

Після масштабного російського вторгнення в Україні посилилася відповідальність за державну зраду та з'явилося покарання за колабораційну діяльність.

В Україні від 14 березня 2022 року набув чинності закон, який витлумачує колабораційну діяльність та встановлює за неї кримінальну відповідальність. Цей закон народні депутати намагалися ухвалити впродовж восьми останніх років, проте на заваді ставала критика суспільства і саботаж п'ятої колони.

Звучали заяви про те, що це буде використано російською пропагандою для залякування місцевого населення на окупованих територіях, а також, що законопроект грав на руку владі, яка могла так знищувати конкурентів.

Депутати ж із проросійських партій побоювалися, що під дію закону підпадуть вони самі.

Повномасштабне вторгнення стало каталізатором внесення необхідних змін до Кримінального кодексу. Утім понять “колабораціонізм” та “колаборант” в законі немає, оскільки міжнародне право не визнає їх як юридичні категорії.

Аналіз феномену колабораціонізму у широкомасштабній війні росії проти України дає змогу дійти наступних висновків:

1. Колабораціонізм — суспільне явище, що не обмежене часовими або національними рамками.

Термін «колабораціонізм» виник набагато пізніше ніж сам феномен, який існує стільки скільки існує людство і війни.

На сьогодні під колабораціонізмом розуміється співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант.

2. Колабораціонізм як феномен війни – це складне суспільно-психологічне явище добровільної, зокрема ідейно вмотивованої співпраці з ворогом у політичній, військовій, економічній, соціокультурній сферах життя,



результатом якої є підрив національної безпеки України, створення загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам держави.



3. Після другої світової війни, в європейській і радянській історіографії категорія «колабораціонізм» набула негативного смислу і більшою мірою політичного навантаження та емоційного забарвлення, що відбилось на її змістовному наповненні.

4. В сучасній Україні, як і в Європі після Другої світової війни, суспільний запит на відновлення справедливості та покарання винних у злочинах, скоєних під час війни, дуже високий.

5. Але задоволення цього запиту не повинно створювати ризику масового нерозбірливого переслідування за підозрою в колабораціонізмі. Для чого вкрай важливим є врахування умов жорстокого окупаційного режиму, в яких опинилися громадяни України не з власної волі, а тому ще більш детального з'ясування потребують всі ознаки суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення.

6. Це надасть можливість відмежувати свідомий колабораціонізм, як кримінальне правопорушення, від вимушеної співпраці з ворогом, яка не обов'язково має протиправний характер.

Література:

1. Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність».

2. Боляновський А. В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945 рр.). / – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 878 с.

3. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 роки)./ – Ін-т історії НАН України. – К., 2012 . – 174 с.

4. Дерейко І.І. Місцеві допоміжні структури та військові формування поліції безпеки та СД на теренах Райхскомісаріату «Україна», 1941-1944 рр.// Сторінки воєнної історії України: Зб. Наук.статей // НАН України. Ін-т історії України, - К., 2009 – ВИП – 12 – 6 с.

5. І.Патриляк. Колабораціонізм політичний // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.341 ISBN 978-966-611-818-2

6. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. Право України. 2020. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/11288.pdf> (дата звернення: 02.11.2022).

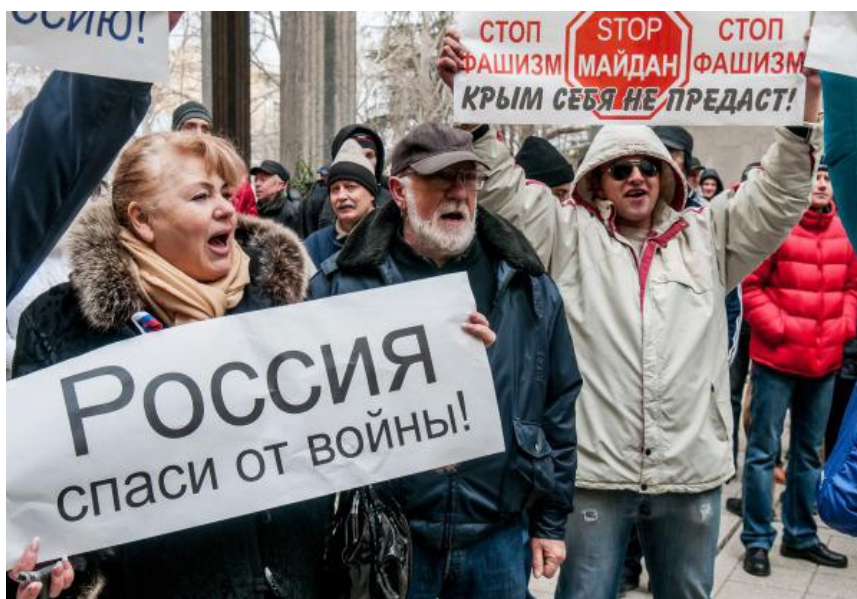
7. Романько О.В. Советский легион Гитлера. Граждане СССР в рядах Вермахта и СС. / – М.: АСТ, 2006. – 640 с.

8. Семиряга М.И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / – М.: РОСПЭН, 2008. – 862 с.

Степанишин Р.Д. (ВІКНУ)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ У ФОРМУВАННІ ФЕНОМЕНУ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

З явищем колабораціонізму, відомим з давніх часів і широко розповсюдженим в ході Другої світової війни, Україна безпосередньо зіткнулась з початком війни з РФ у 2014 році. Наша держава виявилась не готовою протидіяти такого роду загрозам ні з політичної, ні з юридичної, ні з інформаційної точки зору. Особливо гостро це питання постало після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України і окупацією російськими військами значних територій нашої держави. Певною відповіддю стало ухвалення законів України № 2107-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які



здійснювали колабораційну діяльність” і №2108-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність” від 15.03.2022 року. Разом з тим, зазначені закони мають ряд недоліків,

не в повній мірі забезпечують юридичне регулювання відповідальності вчинення дій, які підпадають під визначення колабораційної діяльності.

Однією з причин такого стану речей є недостатнє дослідження колабораціонізму як складного соціально-політичного явища, визначення причин його виникнення, механізмів та інструментів впровадження в масову свідомість. Довгий період часу дослідження колабораціонізму в Україні обмежувалось “відбиттям” нападок російських істориків, для яких слова “Україна” і “український” фактично стали синонімами слів “націоналіст, колабораціоніст, каратель, зрадник”. Це була важлива сфера роботи, але за історичними дискусіями повз дослідників “пройшла” проблема сучасного колабораціонізму і його пропаганда серед населення нашої держави.

Ми звикли до висловлювання, що основною причиною колабораціонізму серед громадян України є вплив російської пропаганди, насамперед телевізійної. Доля істини в цьому безумовно є, але на проблему потрібно дивитись більш широко, з позицій проведення РФ масштабного інформаційно-психологічного впливу у різних сферах з використанням значного спектру інструментів і методик.

Не секрет, що масштаби колабораціонізму збільшувались пропорційно розвитку засобів розповсюдження інформації. Без широкого розповсюдження радіомовлення і використання його з пропагандистськими цілями важко собі уявити той розмах колабораціонізму, який спостерігався в країнах Західної Європи під час Другої світової війни (в ході Першої світової масштаб явища був на порядок меншим). Телебачення фактично зробило революцію у засобах масової інформації, поступово перетворившись на інструмент створення альтернативної реальності. Ера компютерних технологій та Інтернету ще більше розширило пропагандистські можливості. Здавалось, рішення проблеми лежить на поверхні – обмеження доступу до російських ЗМІ та поступове

виведення населення з інформаційного простору РФ.

Такі рішення були прийняті впродовж 2014-2015 рр., але і у 2022 році ми стикаємось з судовими справами щодо розповсюдження проросійських наративів і виправдання дій російських військ навіть серед населення



(с) Олена Білозерська

міст, які постійно піддаються атакам противника.

Корінь проблеми лежить в площині двох тверджень:

1. Колабораціонізм не виникає лише під час воєнних конфліктів. Це результат цілеспрямованого, розтягнутого в часі інформаційно-психологічного впливу на визначені цільові аудиторії. Вплив на різні цільові аудиторії різний, для кожної підбирається свій “ключик”. Але в комплексі це дає змогу створити відповідне підґрунтя для колабораційної діяльності та сформувати готові до неї кадри (і це без врахування спеціально підготовлених на території противника осіб, які в подальшому перекидались на територію України).

2. Підривна діяльність проти власної держави у мирний час це також колабораціонізм. Важливо відмітити, що підривна діяльність може виглядати зовсім не так, як ми звикли її сприймати. Наприклад, пряма зрада представників партії ОПЗЖ і їх перехід на сторону окупантів, як це не прикро звучить, було справою очікуваною. Але як оцінити висунення рядом українських політиків тез про знищення РФ як держави, розділення її на частини тощо? Саме базуючись на таких висловлюваннях путінська адміністрація змогла провести мобілізацію під гаслами “захисту батьківщини від зовнішньої загрози”. “Ступінь ненавмисності” такої деструктивної діяльності є дискусійним питанням (можлива дія по необізнаності, необережності), але сам факт деструкту явний.

Підсумовуючи викладене можна зробити висновок, що явище колабораціонізму не виникає раптово та потребує певного часу для формування відповідних умов. Водночас це явище не є спонтанним, а в більшості випадків стає результатом цілеспрямованого методичного інформаційно-психологічного впливу з використанням як зовнішніх ресурсів, так і внутрішніх антидержавних елементів. Тому протидія колабораціонізму потребує високого рівня готовності до таких дій відповідних державних інституцій та наявності алгоритмів профілактики, раннього виявлення і реагування на появу ознак розповсюдження колабораційних ідей в суспільстві.

Література:

1. І. І. Дерейко. Колабораціонізм [Архівовано 17 серпня 2016 у Wayback Machine.] // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2007. — Т. 4 : Ка — Ком. — С. 440. — 528 с. : іл. — ISBN 978-966-00-0692-8.;

2. І. Патриляк. Колабораціонізм політичний // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.341 ISBN 978-966-611-818-2.

3. Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформаційна довідка, електронний ресурс, режим доступу: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf

Король В. Г., (ВІКНУ)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: КОМУНІКАЦІЙНО-КОНТЕНТНІ АСПЕКТИ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Слова, які ми повсякчас вживаємо, щоб донести свою думку або сформулювати позицію, мають свою, як і ми з вами, життєву історію. По-іншому – етимологію, що як розділ науки лінгвістики, розповідає нам про походження того чи іншого слова і його трансформацію.

У нашому випадку етимологія французького слова *collaboration*, тобто «співробітництво», доводить, що слово само по собі дуже навіть позитивне, зокрема з позиції освітньо-наукового процесу, наприклад, «розвитку контентної міжінституційної колаборації фахівців». В сучасному світі мирності поняття «колаборація», як і «гібридність», мають позитивну конотацію, оскільки вони наповнені продуктивними функціями синергетичних потенціалів.

Слово «колаборант» (фр. *collaborateur*) стало популярним ще за часів Наполеона. Ним позначалися французи, які всупереч наполеонівській забороні торгувати з Британією і континентальній блокаді (декрет 1806 року), введеній імператором, контрабандою доставляли товари у Францію та нелегально переправляли через кордон французьких монархістів.

Негативне забарвлення термін «колабораціонізм» свого часу набув з подачі французького маршала Анрі Філіппа Петена, який запропонував Гітлеру свою підтримку, сформував так званий режим Віші (колабораціоністський уряд) та закликав французів до співпраці з нацистською Німеччиною. Відтоді почалося публічне життя цього терміна в негативному значенні.

Реалії воюючої України доводять нам специфічність терміна і поняття, які наповнюються кричущим негативом терористично-варварських практик путінського режиму.

З явищем, практикою, законодавчим визначенням та відповідною відповідальністю за колаборацію стикається будь-яка країна, що вступає чи виявляється втягнутою в локальну війну-конфлікт (причиною і предметом такого дійства здебільшого є територія та ресурси) або глобальну агресію, де вже виникає поняття екзистенційного геноциду мирної цивілізації, що ми спостерігаємо у випадку російсько-української війни.

Якщо повернутись до режиму Віші, то, за деякими даними, 2 % громадян Франції були активними колаборантами. Звісно, це відносно низька цифра, але вона показує, що частина населення підтримувала гітлерівську окупацію і навіть ідеї нацистської Німеччини. Для нас у контексті комунікаційно-контентної безпеки цікавим є діяльність колабораціоністської преси, яка обстоювала інтереси офіційного Берліна і закликала співвітчизників до співпраці з окупантами. У переважній більшості такі ЗМІ фінансувалися безпосередньо посольством Німеччини.

Класика світового кінематографу, фільм «Касабланка», знятий 1942 року

про марокканське місто, яке контролюють французькі військові-колабораціоністи, дає нам привід звернутися до проблематики колабораціонізму сьогоднішніх днів. «Нацистські офіцери, колабораціоністи, які представляли режим Віші, антифашисти з "Вільної Франції", британські шпигуни, бандити, контрабандисти, біженці – маленький світ ворогів, які сиділи за сусідніми столиками та грали в ті самі ігри» – все це було в тодішній Франції і змушує нас провести певні паралелі з суспільно-політичною ситуацією в Україні за 30 років нашої відновленої незалежності.

В Україні, передусім в Автономній Республіці Крим, на Донеччині та Луганщині поряд із українським порядком денним дивним чином, з позиції сьогоднішнього дня, поєднувалися антидержавні дії столичних і місцевих політиків, громадських діячів, журналістів, які безперервно насаджували ідеї і дух московитської імперії, закликали до єдності з кремлівським режимом, намагалися ігнорувати українську державність та нівелювати українську ідентичність, що постійно проявлялося в публічному національному просторі.

Тому маємо констатувати, що в різних, насамперед – публічних, формах, з урахуванням особливостей політичного процесу сучасності, але з оцим «касабланським» духом, колаборація досить тривалий час була присутня в публічному просторі України і підтримувалася не лише окремими політиками чи журналістами, а й навіть політичними силами, які їхні симпатии щоразу обирали до Верховної Ради.

Тому, як справедливо зауважує письменник і публіцист Віталій Портников, «...нам потрібно не просто перемогти. Всім разом нам треба вибратися з «Касабланки».

Що є, на наш погляд, причиною виникнення колабораціонізму в Україні від початку російської агресії проти України 2014 року?

Передусім – залишковий вплив колоніальної комуністично-імперської політики, який проявлявся (і ця дія не є завершеною) на історично-ментальному рівні. Для утримання і просування псевдоісторичних наративів на кшталт «єдиний народ», «общая історія», «деди воєвалі» тощо кремлівські політтехнологи та спецслужби використовували організаційні, креативні та фінансово-лобістські можливості публічного простору України, який московитські центри м'якої сили не полишали ні на мить. Цей наступ імперії проти незалежної України ми характеризуємо як гібридно-месіанські агресії постійної дії, оскільки активну фазу цього дійства ми фіксуємо з 1991 року, а перманентну – протягом усього історичного періоду російсько-українських взаємин.

Методи гібридного впливу московії на українців застосовувалися практично в кожній галузі життєдіяльності, а найперше у сфері гуманітарній – освіті, науці, масмедіа, до яких доєдналися сучасні засоби масової комунікації, насамперед соцмережі тощо. Саме це не бралось до уваги достатньою мірою (безвідносно до причин) у процесі будівництва Української держави та самоствердження нації.

То ж глобальність та комплексність проблеми колабораціонізму в Україні

є відповіддю-станом певної частини українського суспільства, яке тридцять років незалежності держави залишалося в минулому історичному досвіді, що активно підживлювався кремлем через національний інформаційний простір та глобальний комунікаційно-контентний простір.

На повний зріст проблема колаборації постала перед державою і суспільством із вчиненням гібридно-месіанської агресії путінського режиму проти України 2014 року. Однак вісім років, попри всі намагання вивести це поняття і явище на рівень законодавчого оформлення, цей процес гальмувався, хоча певні зрушення все ж відбулися. Як зараз дуже чітко видно, гальмування було, зокрема, справою рук кремлівських агентів у політичному просторі країни, зосібна у Верховній Раді, до яких доєднувалися так звані «корисні ідіоти».

Широкомасштабна агресія путінського режиму проти України прискорила розгляд законопроектів (їх на ту мить було три офіційно зареєстрованих) про встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм».

Третього березня 2022 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». Він був невідкладно підписаний Президентом України.

Отже, ми констатуємо, що з 2014-го по 2022 рік Кримінальний кодекс України доповнювався в тих частинах, які містять юридичні кваліфікації вербальних злочинів. Зокрема юридичні кваліфікації вербальних злочинів (заклик до протиправних дій, розпалювання ворожнечі) містяться в таких статтях:

Ст. 109. «Дії спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та Ст. 110. «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України».

Ст. 111. «Державна зрада» була доповнена Ст. 111-1. «Колабораційна діяльність».

Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» набув чинності 15 березня 2022 року й одразу почав застосовуватися правоохоронними органами.

Нас зараз цікавлять комунікаційно-контентні аспекти такого явища, як колабораціонізм і його прояви у публічному просторі країни.

Служба безпеки України 2022 року загалом розслідувала понад 2,6 тис. кримінальних проваджень щодо колаборантів. Понад 300 з них було передано до суду. Набрали чинності 44 відповідні вироки суду. Про це 5 березня 2023 року повідомив очільник СБУ Василь Малюк.

Станом на 11 січня 2023 року Національна поліція України відкрила майже 2,3 тис. кримінальних проваджень за фактами колабораціонізму від початку широкомасштабного російського вторгнення.

ДБР у листопаді 2022 року розслідувало 138 кримінальних проваджень за

фактом колабораційної діяльності (Ст. 111-1 КК України), які виділило із 1 050 злочинів проти основ національної безпеки.

Скільки з цих справ безпосередньо належать до злочинів колаборації в масмедійному середовищі, наразі невідомо, бо, судячи з усього, така окрема статистика не ведеться. На наш погляд, щоб розуміти цей процес у масштабі країни та дійти науково обґрунтованих висновків, доцільно цей напрям виокремити із загального переліку.

Чому інформаційно-медійна сфера є надзвичайно важливою для національної безпеки? Насамперед тому, що гібридні війни загалом і, зокрема, такий аспект, як гібридно-месіанські агресії московії проти України, мають найбільший ефект саме в інформаційно-ментальній площині.

Результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в лютому-березні 2023 року свідчать, що 65,1 % опитаних українців довіряють засобам масової інформації.

Якщо брати шкалу довіри, то це лише 12 місце. На першому – ЗСУ (95,8 %), волонтерські організації (87,9 %), добровольчі загони (87,2 %), Нацгвардія (85,7 %), рятувальники ДСНС (85,4 %) та прикордонники (82,1 %). Однак тут варто брати до уваги, що під час війни таке зміщення довіри в бік структур сил оборони є цілком закономірним.

Із високою довірою українців до ЗМІ корелюється й така ж нетерпимість до журналістів-колаборантів. За результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг», проведеного наприкінці грудня 2022 року, більше половини українців (57 %) не допускають амністії для представників місцевих ЗМІ, які колаборували з російськими окупантами на загарбаних територіях.

Щодо представників масмедіа, які зголосилися співпрацювати з окупантами, ми маємо досить чітку правову і суспільно-політичну картину – держава визначилася з правовою відповідальністю для таких громадян, а суспільство висловило своє негативне ставлення до колаборантів-журналістів.

Відтак ми можемо спрогнозувати, що українські громадяни Олександр Капустян, Олександр Бузулук, Ксенія Місюрович, які добровільно погодилися на співпрацю на пропагандистському телеканалі «Мариуполь 24», будуть притягнуті до кримінальної відповідальності за колабораціонізм. У жовтні минулого року СБУ вже оголосило підозру в колабораціонізмі кореспондентці цього каналу Ірині Єфремовій. Мешканець Києва, який на замовлення окупантів розробляв інформаційні стратегії і принципи діяльності медіацентру «Таврія», в лютому 2023 року був засуджений до 5 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Приклади колаборації місцевих журналістів зафіксовані й в інших населених пунктах, що потрапили під тимчасову окупацію рф. Під час окупації Херсона з окупантами співпрацював місцевий телеканал «ВТВ Плюс», загарбників підтримав мелітопольський телеканал «МТВ Плюс», місцеві херсонські колаборанти видавали газету «Надднепрянская правда» тощо.

Задіяння місцевих колабораційних медіа одночасно з привнесенням на окуповану територію суто імперської пропаганди мають на меті

переформатування свідомості українських громадян, передусім молоді. Одним із таких проявів цього міксу є викривлення сенсів через застосування «новомови», прийому, характерного для тоталітарних держав. Він досить активно застосовувався в часи срср, а для світового загалу був описаний Джорджем Орвеллом у його романі «1984». Так досягається не лише традиційний контроль і регулювання настроїв, а й, завдяки новітнім технологіям, занурення суспільства в потрібний диктаторам стан.

Хоча приклади колаборації в інформаційно-медійному середовищі не стали масовими, ми маємо зробити відповідні висновки.

Насамперед це вдосконалення механізмів і алгоритмів експертизи щодо визначення вербальних злочинів. Нині таку експертизу надає передусім Державне підприємство «Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України». Зараз на дослідженні бюро перебуває більше 50 запитів щодо встановлення відповідності вчинених вербальних дій визначеним законом злочинам. Такі запити направляють Департамент захисту національної державності Служби безпеки України, Головне управління Служби безпеки України в автономній республіці Крим, регіональні відділення СБУ.

Однак низка проявів вербальних злочинів, зокрема таких, як спонукання, мотивування тощо до їхнього вчинення, прихована контекстна агресія, від'ємна енергетика контенту, що має відповідне антидержавне спрямування тощо – все це залишається за межами як експертизи, так і правової відповідальності.

Очевидно, що сучасні динаміки інформаційного простору змінюють не лише форми нашого спілкування через новітні пристрої, а й саме сприйняття інформації, яке виявляється через індивідуальну когнітивність певними діями.

Висновок: побудова системи комунікаційно-контентного захисту держави і суспільства нині набуває пріоритетної значущості, а проблематика колабораціонізму щодо вдосконалення правової відповідальності за вербальні злочини потребує ґрунтовного наукового і правничого опрацювання.

Література:

1. Контентна колаборація як перспектива забезпечення якості освіти.
URL:
https://www.researchgate.net/publication/308132293_KONTENTNA_KOLABORACIA_AK_PERSPEKTIVA_ZABEZPECENNA_AKOSTI_OSVITI/fulltext/57fad8d208ae886b898625aa/KONTENTNA-KOLABORACIA-AK-PERSPEKTIVA-ZABEZPECENNA-AKOSTI-OSVITI.pdf
2. Континентальна блокада. Українська дипломатична енциклопедія : у двох томах. Т. 1 / Голова редкол. Л.В. Губерський. - К. : Знання України, 2004. - 760 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000816
3. Дерейко І.І. КОЛАБОРАЦІОНІЗМ, поняття. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України.

Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007. - 528 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kolaboracionizm>

5. Бадида А. Ю. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/3.pdf>

6. Портников В. Касабланка. URL: <https://zbruc.eu/node/114632>

7. Комунікаційно-контентна безпека: проблематика, підходи, становлення: монографія. Любовець Г.В., Король В.Г. Дніпро: Середняк Т.К. 482 с. С. 381.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

9. Понад 300 справ проти колаборантів вже передано до суду – очільник СБУ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/05/novyna/bezpeka/300-sprav-proty-kolaborantiv-vzhe-peredano-sudu-ochilnyk-sbu>

10. У Нацполіції розповіли, скільки справ за колабораціонізм відкрито з 24 лютого. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/11/novyna/bezpeka/naczpolicziyi-rozpovily-skilky-sprav-kolaboraczionizm-vidkryto-24-lyutoho>

11. ДБР повідомило, скільки розслідує проваджень через держзраду та колабораціонізм від 24 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dbr-provadhennia-derzhzrada-kolaboratsonizm/32111895.html>

12. Засобам масової інформації довіряють дві третини опитаних, — дослідження Центру Разумкова. URL: <https://detector.media/infospace/article/208981/2023-03-15-zasobam-masovoi-informatsii-doviryayut-dvi-tretyny-opytanykh-doslidzhennya-tsentru-razumkova/>

13. Опитування: Більшість українців не допускають аміністії для журналістів-колаборантів. URL: <https://detector.media/infospace/article/208054/2023-02-15-opytuvannya-bilshist-ukraintsiv-ne-dopuskayut-aministii-dlya-zhurnalistiv-kolaborantiv/>

14. В Маріуполі окупанти запустили новий телеканал. Що про нього відомо, і хто ті зрадники, що будуть там працювати, - ФОТО, ВІДЕО. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3457144/v-mariupoli-okupanti-zapustili-novij-telekanal-so-pro-nogo-vidomo-i-hto-ti-zradniki-so-budut-tam-pracuvati-foto-video>

15. Кореспондентці окупаційного каналу «Маріуполь 24» оголосили підозру. URL: <https://detector.media/infospace/article/204274/2022-10-28-korespondenttsi-okupatsiynogo-kanalu-maryupol-24-ogolosyly-pidozru/>

16. Розробника центру російської пропаганди «Таврія» засудили на 5 років. URL: <https://sudreporter.org/rozrobnyka-czentru-rosijskoyi-propagandy-tavriya-zasudyly-na-5-rokiv/>

17. Національна рада попереджає медійників, що будь-які спроби колабораціонізму з окупантами є зрадою України. URL: <https://www.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-poperedzhaye-medijnykiv-shho-bud-yaki-sproby-kolaboratsionizmu-z-okupantamy-ye-zradoyu-ukrayiny/>

18. Нацрада просить надати можливість анулювати ліцензії мовників-колаборантів за спрощеною процедурою. URL: <https://detector.media/infospace/article/198854/2022-05-02-natsrada-prosynt-nadaty-mozhlyvist-anulovuvaty-litsenzii-movnykiv-kolaborantiv-za-sproshchenoyu-protseduroyu/>

19. Колаборанти в дефіциті. Як російські загарбники запускають медіа в Херсоні та Маріуполі. URL: <https://detector.media/infospace/article/201192/2022-07-21-kolaboranty-v-defitsyti-yak-rosiyski-zagarbnyky-zapuskayut-media-v-khersoni-ta-mariupoli/>

20. Новомова: як російська пропаганда намагається конструювати реальність росіян і деморалізувати українців за допомогою слів. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/31087/2023-01-30-novomova-yak-rosiyska-propaganda-namagaietsya-konstruyuvaty-realnist-rosiyan-i-demoralizuvaty-ukraintsiv-za-dopomogoyu-sliv/>

Петков С. В., д.ю.н., проф. (ВІКНУ)

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ «КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Згідно з із Законом України № 2108-IX від 03.03.2022 Кримінальний кодекс України



України доповнено статтю 111-1 Колабораційна діяльність об'єктом якого є основи національної безпеки України, а також, відповідно до ч. 8 ст. 111 -1 КК, додатковим об'єктом кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності.

Розслідуватиме ці справи СБУ (ч. 2 ст. 216 КПК України).

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим

або непрямим умислом. У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111 -1 КК важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад

правопорушення відсутній). У частині складів правопорушень важливе значення для кваліфікації має мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів (або) та саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України).

Державою-агресором за загальним визначенням є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в т.ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу. При кваліфікації злочинів за ст. 111 -1 КК державою-агресором наразі вважається російська федерація.

Тимчасово окупована територія України. З'ясування питання про те, яка територія в ст. 111 -1 КК розуміється тимчасово окупованою, – є важливим для визначення дії цієї статті як кримінального закону у просторі та в часі. Очевидно, що законодавець мав на увазі в цій статті не лише ті території, які тимчасово окупувала держава-агресор в 2022 р. Йдеться і про тимчасово окуповані раніше території – територію Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях.



Відповідно злочини, вчинені починаючи з 15 березня 2022 р. на всіх тимчасово окупованих територіях, які потрапляють під складі правопорушень, передбачені цією статтею, належить кваліфікувати за ст. 111 -1 КК. Звісно, що зворотної дії ці норми не мають.

Відповідальність за ч. 1 ст. 111 -1 КК передбачається за дії у вигляді публічних висловлювань – заперечень або закликів в одній із таких форм: публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; публічне заперечення вступу новлення та утворення тимчасової окупації частини території України; публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Склад кримінального правопорушення є формальним, і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь. Ознака публічності для закликів або заперечень – визначена в п. 1 Примітки до ст. 111 -1 КК. Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. У цьому випадку відповідні публічні заперечення

вважатимуться кримінально караними, оскільки свідомо й публічно заперечуватимуться (спростовуватимуться або будь-яким чином применшуватимуться), а отже так би мовити виправдовуватимуться, в т.ч. серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (т. зв. воєнні злочини). Відповідні з актики є кримінально караними, якщо вони спрямовані загалом до співпраці з окупантом.



Склади правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК необхідно відмежовувати від передбачених ч. 6 цієї статті, де йде мова про здійснення інформаційної діяльності та організацію і проведення заходів політичного характеру. За ч. 6 ст. 111-1

відповідальність наставатиме в разі, якщо відповідні заходи здійснюються в співпраці з державою - агресором, її окупаційною адміністрацією тощо. Вказаний склад кримінального правопорушення відноситься до проступків, оскільки за його вчинення передбачено основне покарання у виді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Встановлюючи такий тривалий строк за санкцією статті, законодавець змінив норми ст.55 КК, що входить до Загальної частини, передбачивши можливість застосування цього покарання як основного або додатк цього саме за правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК.

Відповідальність за ч. 2 ст. 111 -1 настає за діяння у вигляді добровільного заняття некерівної посади (не пов'язаної з виконанням організаційно розпорядчих або адміністративно -господарських функцій) у будь-яких незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у т.ч. в окупаційній адміністрації держави - агресора. Щодо характеру посади, то це можуть бути фактично будь-які посади лінійних працівників в незаконних органах влади. Це можуть бути незаконні органи влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування. Всі органи влади, утворені на тимчасово окупованій території, крім передбачених чинними законами України, є незаконними.

У цьому кримінальному правопорушенні важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України. Ці діяння необхідно відмежовувати від суміжних складів кримінального правопорушення. Якщо йдеться про зайняття керівної посади (пов'язаної з виконанням організаційно -розпорядчих або адміністративно -господарських функцій) в таких незаконних органах влади або про обрання до таких органів,

то відповідальність за таке правопорушення кваліфікується за ч. 5 ст. 111-1 КК. Проблему може становити відмежування цього складу від суміжного складу, передбаченого ч. 7 ст. 111 КК, – добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. Добровільне зайняття посади, що не пов'язана з виконанням організаційно -розпорядчих або адміністративно -господарських функцій у будь -яких незаконних органах влади – це ч. 2 ст. 111-1 КК, а добровільне зайняття будь -якої посади в незаконних судових та правоохоронних органах – це ч. 7 ст. 111 -1 КК. В першому випадку ознакою спеціальної норми є відсутність відповідних організаційно -розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, а в другому випадку – ознакою спеціальної норми є характер незаконного органу (судовий або правоохоронний). На нашу думку, якщо посада, яку особа зайняла добровільно в судовому чи правоохоронному органу, не передбачає організаційно - розпорядчих або адміністративно - господарських функцій, правопорушення необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК. За санкцією цієї частини також вбачається, що це кримінальний проступок. Також у санкції статті передбачена можливість додаткового покарання у виді конфіскації майна для винної особи, що в КК не є характерним для кримінальних проступків.

Це правопорушення необхідно відмежовувати від пропаганди війни (ст. 436 КК). Пропаганда війни полягає в публічних закликах до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій із метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Оскільки пропаганда війни є більш тяжким кримінальним правопорушенням, розглядуване правопорушення за ч. 3 ст. 111-1 КК може частково виглядати як привілейований склад пропаганди війни (якщо вона має на меті сприяння збройній агресії проти України та здійснюється в закладах освіти). Також за ч. 3 ст. 111 -1 КК настає відповідальність за дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти. Вказаний злочин є нетяжким. Щодо цієї санкції статті хотілось би звернути увагу на строк додаткового покарання, передбачений санкцією від десяти до п'ятнадцяти років.

Відповідальність за **економічну співпрацю з державою-агресором** (ч. 4 ст. 111 -1 КК) настає за дії у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора. Також за цією частиною кваліфікуються дії з провадження господарської діяльності у взаємодії з державою -агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в т.ч. з окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Що таке господарська діяльність – визначено в ст. 3 ГКУ. Фактично під категорію провадження господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, потрапляє будь-яке постачання товару, виконання робіт, надання послуг таким органам

влади (окупаційній адміністрації) або державі-агресору. Щодо місця вчинення злочину, на нашу думку, він значення не має – передача матеріальних ресурсів та провадження господарської діяльності у взаємодії з державою -агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, можуть учинятися як на тимчасово окупованій території, так і на іншій території України. Важливо, що суб'єкт злочину за ч. 4 ст. 111 -1 є загальним. Це не обов'язково громадянин України, а ле необхідно звернути увагу на те, що господарську діяльність здійснює суб'єкт господарювання.

У разі встановлення фактів здійснення такої господарської діяльності, необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде, перш за все, керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, що діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг).

Особи, що виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно від їх умислу, можуть бути пособниками в такому злочині, або їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності). Вказаний злочин є нетяжким, водночас передбачене обов'язкові два додаткові покарання: (1) у вигляді конфіскації майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

За зайняття керівних посад, організація виборів до незаконних органів передбачена відповідальність з частиною 5 ст. 111-1 КК передбачена відповідальність за дії у формі: добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно -розпорядчих або адміністративно -господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, добровільного обрання до таких незаконних органів; участі в організації та проведеном незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; публічних закликів до



проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Щодо першого складу (добровільне зайняття посади), то йдеться про керівну посаду – пов'язану з виконанням організаційно -розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Цей злочин необхідно відмежовувати від правопорушення,

передбаченого ч. 2 цієї статті. У ч. 5 ст. 111 -1 КК кримінальна відповідальність встановлена за очевидно більш суспільнонебезпечні дії, на відміну від частини 2 цієї статті, оскільки за ч. 2 особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть за роботу наприклад прибиральником в незаконних органах, утворених на окупованій території. Вказане кримінальне правопорушення може бути вчинено лише шляхом дії.

У складах правопорушень за ч. 5 ст. 11 (крім публічних закликів до проведення незаконних виборів і референдумів на тимчасово окупованій території) важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України. Злочин у формі публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – може бути вчинено і поза межами тимчасово окупованої території. Додатково слід звернути увагу, що законодавець у ч. 5 встановлює ознаку добровільності як до дій щодо зайняття посади, так і щодо обрання до певних органів влади окупанта.

Суб'єктом злочину може бути лише громадянин України. Щодо обрання до незаконних органів влади, то йдеться про випадки, коли створені незаконні органи утворюються виборним шляхом – як прямими (коли обрання здійснюють виборці), так і непрямыми (коли обрання здійснює певний орган) виборами.

Правопорушення у формі обрання є вчиненим, коли особа добровільно обрана на виборну посаду. Щодо складу правопорушення участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, то йдеться про участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми – виборчих комісіях чи інших аналогічних органах, інша участь в проведенні виборів, наприклад, в якості кандидата, спостерігача від кандидата.

Участь у незаконних виборах, референдумах лише в якості виборця, на нашу думку, не утворює цього складу злочину. Вказаний злочин є тяжким, передбачено два додаткових покарання: (1) необов'язкову конфіскацію майна і обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Частиною 6 ст. 111-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за такі дії, здійснені в співпраці з державою -агресором та/або її окупаційною адміністрацією, спрямовані на підтримку держави - агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України: організація та проведення заходів політичного характеру; активна участь у таких заходах; здійснення інформаційної діяльності. Відповідальність за вчинені правопорушення у формі – організації та проведення заходів політичного характеру та здійснення інформаційної діяльності за ч. 6 ст. 111 -1 КК настає за відсутності ознак державної зради.

Водночас, важливою ознакою цих складів злочину є здійснення вказаних заходів у співпраці з державою - агресором та/або її окупаційною

адміністрацією. Що розуміється під заходами політичного хакракету – частково визначено в п. 2 Примітки до ст. 111 -1 – це з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Тобто фактично необмежені види заходів можуть вважатися політичними. Ці склади правопорушення є об'ємним и, оскільки охоплюють не лише проведення заходів політичного та інформаційного характеру, але й активну участь у таких заходах, це фактично дії по керуванню/направленню т.зв. «масовки».

Щодо активної участі в заходах – це оціночна категорія. Активна участь може полягати, наприклад, у виступах, вигук ах у гучномовці, впливі на інших учасників політичного заходу. Лише сама присутність на мітингу, в т.ч. з певним плакатом, не утворює активної участі. Здійснення інформаційної діяльності – також доволі широка оціночна категорія. По суті будь -яка діяльність із поширення, пошуку, одержання, споживання, зберігання інформації. І дійсно, така будь -яка інформаційна діяльність утворює склад злочину, якщо вона відповідає двом ознакам: здійснюється в співпраці з державою - агресором та/або її окупаційною адміністрацією, має відповідне спрямування – на підтримку держави - агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України. Злочини за ч. 6 ст. 111 -1 КК можуть бути вчинені як на тимчасово окупованій території України, так і поза її межами.

Суб'єкт злочину – загальний, тобто незалежно від громадянства України. Злочин є особливо тяжким, також передбачено два додаткових покарання: обов'язкову конфіскацію майна і обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

За частиною 7 ст. 111-1 КК України **«Участь у збройних формуваннях, зайняття посад у незаконних судових і правоохоронних органах»** встановлена відповідальність за дії у формах: добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території; добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території; добровільна участь в збройних формуваннях держави-агресора; надання таким формуванням допо мого у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. У цій частині, як і в ч. 5, законодавець встановлює ознаку добровільності щодо зайняття громадянином України посади або участі у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання їм допомоги. Суб'єктом цих злочинів може бути лише громадянин України. Склад злочину добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, на нашу думку, матиме місце, в разі зайняття лише тих посад в таких незаконних органах, що передбачають наявність організаційно -розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

Зайняття посад, що не передбачають таких функцій, належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 -1 КК. Для цього складу злочину важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України (для решти складів, передбачених ч. 7 ст. 111 -1 КК, місце вчинення значення не має). Судові або правоохоронні органи на тимчасово окупованій території є незаконними, якщо вони утворені не відповідно до законів України.

Щодо складу злочину у вигляді добровільної участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, то він конкурує зі складом злочину, передбаченим ч. 2 ст. 260 КК. В разі участі в таких формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, настає відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК, а в разі участі в інших формуваннях (не на тимчасово окупованих територіях) діятиме ч. 2 ст. 260 КК.

Вказаний склад правопорушення також передбачає широкий діапазон незаконних дій – від зайняття посад в органах судової влади, правоохоронних органах до надання допомоги збройним формуванням держави-агресора у веденні бойових дій проти України. При цьому надання допомоги може бути у різноманітних формах, у тому числі інформація що до пересування військової техніки. Склад злочину добровільна участь у збройних формуваннях держави -агресора має місце в разі добровільного вступу громадянином України до збройних формувань держави -агресора (в т.ч. на тимчасово окупованій території). Злочин є особливо тяжким, і так само передбачено два додаткових покарання: необов'язкову конфіскацію майна і обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Перші сім частин передбачають лише прості склади кримінальних правопорушень й законодавець, напевно, мав на меті передбачити в ч. 8 ст. 111-1 КК кваліфікований склад для злочинів, передбачених ч. 5–8 цієї статті. Однак очевидно, що в цій частині є талася технічна помилка в тексті закону, й законодавець послався не на діяння, передбачені ч. 5 –8 цієї статті, а на осіб, зазначених у них. При цьому, в цих частинах згадуються як громадяни України, так і інші особи (за ч. 6 ст. 111 -1 передбачена відповідальність незалежно від громадянства України). Внаслідок цього, під формальні ознаки ч. 8 ст. 111 -1 підпадає фактично будь-який злочин, що потягнув загибель людей або інші тяжкі наслідки (ознаку тяжких наслідків у вигляді грошової оцінки шкоди визначено в п. 3 Примітки до ст. 111-1 КК).

При цьому за санкцією ч. 8 передбачено найсуворіше покарання у виді довічного позбавлення волі, що за КПК є підставою для судового розгляду за участі присяжних за клопотанням хоча б одного обвинуваченого. Тому намагатися виправити згадану помилку лише через тлумачення об'єкта злочину, очевидно, не дасть результату. До виправлення технічної помилки вчинені злочини належатиме кваліфікувати за відповідними ч. 5 –7 ст. 111-1, без огляду на кваліфікуючу ознаку. Водночас, при цьому законодавець намагався охопити в ч. 8 додаткові об'єкти злочинів – життя і здоров'я людей та право власності. Якщо в результаті колабораційної діяльності настали

загибель людей або інші тяжкі наслідки, за умови неможливості охопити це кваліфікацією за ч. 8 ст. 111-1 може постати питання про сукупність злочинів і необхідність додаткової кваліфікації за іншими статтями КК.

Тому в розмежуванні обох злочинів (ст. 111-1 та ст. 111-1) важливе значення матиме судова практика. Кримінальне провадження щодо юридичних осіб. Важливими змінами, внесеними Законом №2108-IX, є зміни до ст. 96-3 та 96-5 КК, згідно з якими, вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96-8, 96-9 КК).

Колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі випадки (в окремих випадках – привілейовані склади) державної зради. В якості ознак для відмежування, вкажемо такі. Державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить). Державна зрада може вчинятися на користь будь якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. В частині 6 ст. 111-1 КК вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Загалом, колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) зі змінами.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В. та ін. За заг. ред. Копотуна І.М. – Київ: «КНТ», 2023. – 932с.

4. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 із змінами.

Вановська І.М., к.і.н., доц. (ВІКНУ)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2023 РР.), ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року. На тимчасово окупованих територіях опинився Крим, частина Донецької та Луганської областей, а з 24 лютого 2022 року, у результаті повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, в окупації опинилася низка українських населених пунктів (зокрема у Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій, Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській областях).



Система освіти України не була готова до початку повномасштабного російського вторгнення, не були задалегідь напрацьовані алгоритми й форми роботи, а масовий виїзд українців за кордон посилив цю кризу.

Заклади освіти всіх рівнів, від садків до університетів, зазнали ушкоджень чи є повністю зруйнованими через дії російської армії. На сьогодні

3 025 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 2 619 з них пошкоджено, 406 – зруйновано повністю.

З початком деокупації населених пунктів, зокрема у Київській області, почали з'являтися фотографії зруйнованих закладів освіти та послання і написи для українських учнів, які залишали окупанти на стінах шкіл.

Зважаючи на те, що українські громади перебували або перебувають під російською окупацією різну кількість часу та в різних умовах, ситуація у сфері освіти розвивалась за різними сценаріями, а саме:

1. Заклади освіти продовжують працювати за українськими стандартами та програмами у дистанційному режимі — діти навчаються, а

вчителі працюють з дому або з місць тимчасового перебування, місцеві органи управління освітою працюють віддалено.

2. Окупаційна влада намагається відновити освітній процес під своїм керівництвом - російською мовою та за російськими підручниками з окремих предметів, можливо, за російськими стандартами. У частині випадків керівництво освітньої галузі або окремих навчальних закладів йде на співпрацю з окупантами, у інших — директори та вчителі переховуються або покидають окуповані території, а на їхні посади призначають інших осіб.



3. Освітній процес взагалі не відбувається через інтенсивні бойові дії та за відсутності учасників освітнього процесу, які евакуювалися з населеного пункту.

Попри ненадійність інформації, що надходить з окупованих територій, можна досить впевнено припустити, що політикою Росії на новоокупованих територіях у сфері освіти є якомога швидке відновлення навчання з переведенням його на російську мову та російські стандарти.

Освітняни на окупованих територіях перебувають під значним тиском і загрозами через свою професійну діяльність.

Окупаційна влада призначає нових керівників освітньої галузі (Енергодар, Мелітополь), які виходять на зв'язок з освітянами з вимогами відновити роботу, а також нових директорів шкіл.

Частина освітян підкоряється вимогам окупантів і розпочинає навчання. У таких школах (Старобільськ, Волноваха, Маріуполь) з'являються нові предмети - російська мова та література, суспільствознавство, історія Росії, - які вивчаються за російськими підручниками та російською мовою.

Крім примусового переведення освітнього процесу на російські програми на окупованих територіях у Луганської та Донецької областей, проводиться примусова мілітаризація неповнолітніх, під виглядом «національно-патріотичного виховання» їх готують до участі у війні.

Водночас в окупованих населених пунктах, де зберігається доступ до Інтернету та можливість навчатися (немає інтенсивних обстрілів, є електроенергія), українські освітяни продовжують свою роботу в дистанційному режимі.

Відповідно до рекомендацій МОН, керівникам закладів освіти на окупованих територіях було надано право самостійно визначати, коли

закінчувати навчальний 2021/2022 рік аби зменшити ризики для вчительства й дітей.

Значна кількість дітей, які не змогли евакуюватися з районів інтенсивних бойових дій або тимчасово окупованих районів, узагалі не навчалися у період окупації, хоча держава-агресор, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права в сфері освіти, повинна забезпечувати й гарантувати навчання дітей за освітньою програмою території, що ними окупована, тому насильницьке нав'язування програм держави-агресора, стертя культурної та національної ідентичності дітей, запрошення до викладання російських вчителів має враховуватися, коли йдеться про умови, в котрі загнане українське вчительство.

З метою підтримки працівників освіти Міністерством освіти і науки України визначено що за педагогами, які не мають змоги продовжувати роботу (зокрема через перебування під окупацією, брак технічних можливостей для роботи, тощо), зберігаються робочі місця та зарплата - їм зараховують простій та оплачують як мінімум 2/3 від зарплати.

МОН категорично не допускає співпрацю працівників освіти з окупаційною владою. Позицією Міністра освіти і науки та освітнього омбудсмена є визнання викладання за російськими програмами різновидом колабораціонізму.

У класичному розумінні термін «колабораціонізм» означає співпрацю громадянина держави з її ворогами на шкоду державі. Уперше використав його генерал Анрі Петен, який у 1940 році очолював так званий режим Віші та закликав французів до співпраці з нацистською Німеччиною («*J'entre aujourd'hui dans la voie de la collaboration...*», 30.10.1940).

Енциклопедія сучасної України – КОЛАБОРАЦІОНІЗМ – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам.

Дослідники називають різні причини співпраці з ворогом - тиск, примус, тортури, соціальний ліфт, гроші тощо.

Згідно з частиною 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, до переліку окремих дій освітян, які називають колабораційною діяльністю й за які загрожує кримінальна відповідальність, належать:

- публічне заперечення збройної агресії росії проти України;
- впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти та здійснення пропагандистської діяльності на її користь;
- передача матеріальних ресурсів окупаційним військам та / або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території;
- організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань України за 2022 рік щодо колабораційної діяльності зареєстровано випадків:

Область	Кількість працівників освіти на 2021 р.	Кількість випадків колаборантської діяльності	% колаборантів
Луганська	6 728*	174	2,5
Херсонська	12 611	140	1,1
М. Київ	26 791	118	>1
Донецька	15 570*	106	>1
Київська	20 576	84	>1
Житомирська	17 486	73	>1
Сумська	11 411	66	>1
Запорізька	20 818	64	>1

* - кількість працівників освіти на підконтрольних територіях.

Кримінальний кодекс визначає колаборантами працівників освіти, які займаються проросійською пропагандою та викладають у закладах освіти за російськими освітніми стандартами.

У такому разі педагогам загрожує покарання у вигляді:

виправних робіт на строк до двох років;

або арешту на строк до шести місяців;

або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

До освітян, які працювали в освітніх закладах тимчасово окупованого Криму та Донбасу з 2014 року можливе застосування положень та норм Кримінального кодексу України щодо колабораційної діяльності тільки за дії, вчинені після 15 березня 2022 року у зв'язку з тим, що Закон не має зворотної дії в часі.

В той же час, якщо мешканці тимчасово окупованих територій не сприяли окупації, не займались пропагандою та не підтримували війну і подібне, вони не мають нести кримінальну відповідальність за співпрацю з окупаційними адміністраціями.

Пошуком потенційних колаборантів займаються правоохоронні органи. Будь-хто з українського вчительства, хто забезпечує викладання спотвореної окупантами навчальної програми, підпадає під кримінальну відповідальність. У кожному окремому випадку та кожній конкретній особі може бути оголошено підозру - законодавство це дозволяє.

В той же час трапляються випадки, коли після звільнення окупованих територій органи місцевого самоврядування публікують т.з. списки колаборантів, що є порушенням Закону: органи місцевого самоврядування не є частиною правоохоронної системи і, згідно з презумпцією невинуватості, ніхто не може бути визнаним винним у скоєнні злочину, поки це не доведено судом.

Кожен випадок співпраці з окупантами повинен розглядатися в індивідуальному порядку, хоча норма кримінального права поширюється на всіх.

Навіть за умов оголошення підозри система правосуддя щонайменше зважатиме на такі чинники:

добровільність дій;

особисті обставини (можливість / неможливість виїхати, сімейний чинник, стан здоров'я тощо);



свідчення, зокрема й дітей.

Освітням, які залишилися на тимчасово окупованих територіях і не можуть виїхати на підконтрольні Україні території, омбудсмен радить фіксувати будь-яким способом факти примусу окупантів до співпраці. Це можуть бути свідки, фото-, аудіо-, відеофіксація. Такі дані потрібні для формування

доказової бази на випадок, якщо справу щодо колабораціонізму розглядатимуть у суді.

Найбільш універсальним рішенням для вчителів під окупацією – оголошення простою не з провини працівника.

“Простій захищає права освітян, які відмовляються від співпраці з окупантами, й позбавляє необхідності ходити на роботу, щоб отримувати кошти для існування. Адже в такому разі органи управління освітою та фінансові органи можуть проводити нарахування зарплати принаймні в обсязі 2/3 від посадового окладу, як це визначено в статті 113 Кодексу законів про працю України“.

Частина вчителів, які виїхали на підконтрольні Україні території, продовжують працювати у своїх школах дистанційно. Тобто освітній процес переформатували. Якщо ж школа знищена фізично разом із документами, а доступи до казначейських рахунків втрачено, то вчителі можуть улаштуватися на роботу до іншого закладу освіти на підконтрольній Україні території після реєстрації у найближчому центрі зайнятості.

З початком повномасштабної війни чимало освітян вступили до лав Сил Оборони України, приєдналися до волонтерського руху, організували розгортання пунктів незламності, провели вступну компанію 2022, запустили безліч нових проектів, налагодили стосунки і фінансову допомогу з міжнародними партнерами, а головне своїми вчинками показали приклад любові до Батьківщини своїм учням.

І говорити про це можна нескінченно. Але головне – закарбувати: кожен подвиг у нескінченній пам'яті людської подяки.

Література:

1. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%98%CC%86%A2%D0%86-.pdf>
2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GP20055?an=1>
3. [https://nus.org.ua/articles/kolaboranty-v-osviti-hto-tse-j-shho-zagrozhuje-zaspivpratsyu-z-vorogom/-](https://nus.org.ua/articles/kolaboranty-v-osviti-hto-tse-j-shho-zagrozhuje-zaspivpratsyu-z-vorogom/)
4. URL: [https://nus.org.ua/news/yaki-osvityany-na-okupovanyh-terytoriyah-vvazhatymutsya-kolabarantamy-roz-yasnennya-vid-min-yustu/-](https://nus.org.ua/news/yaki-osvityany-na-okupovanyh-terytoriyah-vvazhatymutsya-kolabarantamy-roz-yasnennya-vid-min-yustu/)
5. URL: <https://jurfem.com.ua/krym-vidpovidalnist-za-kolaboratsiynu-diyalnist/>
6. URL: [https://cedos.org.ua/researches/osvita-na-okupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/.](https://cedos.org.ua/researches/osvita-na-okupovanyh-terytoriyah-ukrayiny-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/)
7. URL: [https://www.slovoidilo.ua/2022/11/11/novyna/suspilstvo/stalo-vidomostilky-vchyteliv-okupacziyeyu-pohodylysiya-pracyuvaty-prohramamy-rf\).](https://www.slovoidilo.ua/2022/11/11/novyna/suspilstvo/stalo-vidomostilky-vchyteliv-okupacziyeyu-pohodylysiya-pracyuvaty-prohramamy-rf).)
8. URL: Енциклопедія сучасної України

Бериславська О.М., к.ю.н., доц. (ВІКНУ)

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

15 березня 2022 року набув чинності Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність", яким в Україні передбачено кримінальну відповідальність за вчинення низки діянь, що сприяють збройній агресії на території України. Отож, Закон № 2108 діє вже рік і маємо деяку напрацьовану судову практику.



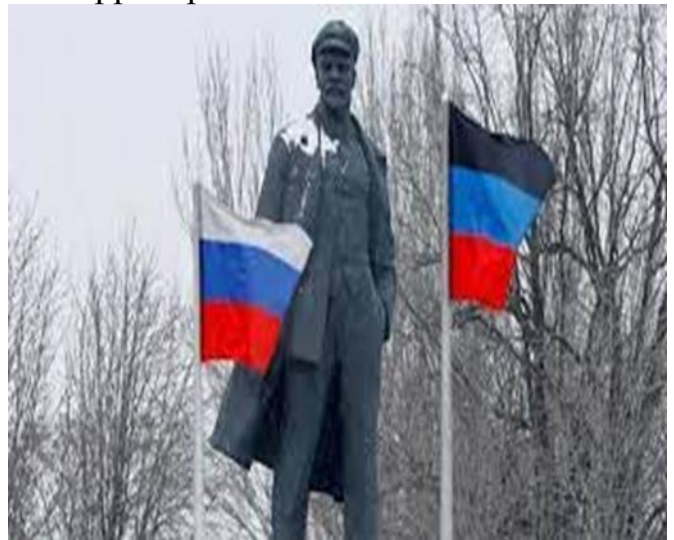
Станом на березень 2023 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) наявні 387 вироків за статтю 111-1 КК України. Кількість відкритих проваджень, згідно з відкритими джерелами значно більше (близько 2612).

Більшість із досліджених вироків стосуються ч. 1 ст. 111-1 КК України, менша частина стосується ч. 4 ст. 111-1 КК України, а найбільша частка

відкритих проваджень, згідно з відкритими джерелами стосується ч. 5 і ч. 7 ст. 111-1 КК України.

В більшості вироків за ч. 1 ст. 111-1 КК України засудженими є пенсіонери, незайняті особи, раніше судимі особи і судячи з матеріалів викладених у výroках, вказані особи в основному транслиували гасла російських пропагандистських каналів: "Путин молодец, это все специальная операция! Россия и Украина это все одно и это все должно быть Россией"; "Россия не ведёт агрессию против Украины, а наоборот, освобождает от Киевского режима, от нацизма", "Призываю поддерживать Российскую Федерацию", "русские солдаты в Одессе наведут порядок", "Сейчас русские солдаты бомбят только нациков, гражданское население освобождают", "поверьте, Путин настоящий президент", "Путин освободитель", "Крым никогда не был Украиной, чисто русская территориальная земля".

В одному з вироків наведено, що мешканець Чернігівської області висловлювався: "...росіяни прийшли нас звільнити від нацистів, принести нам мир та добробут", "...вбивають?... то так треба, щоб було добре жити далі", "..хай уже росіяни всім керують", "ясно, що краще буде жити з Росією. Всього правильно роблять. Треба нова власть".



При цьому такі висловлювання здійснювалися у громадських місцях, в присутності невизначеного кола осіб, а також за допомогою мережі Internet. Суд кваліфікує такі діяння за ч. 1 ст. 111-1 КК України (санкція статті передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років), хоча вказане дає підстави кваліфікувати за ст. 436-2 КК України (санкція статті передбачає виправні роботи на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років).

Як бачимо, ч. 1 ст. 111-1 передбачає більш м'яке покарання, ніж ст. 436-2 КК України і суди при розмежуванні діянь, що охоплюються і ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 КК України, враховують крім об'єкта посягання, форм об'єктивної сторони ще і ознаки, визначені М. Хавронюком: "у ч. 1 ст. 111-1 обов'язковою ознакою є публічність заперечення, а в ст. 436-2 КК заперечення може бути і не публічним; у ч. 1 ст. 111-1 спеціальний суб'єкт – громадянин України, а в ст. 436-2 КК суб'єкт загальний; відповідно до ч. 1 ст. 111-1 зазначене заперечення здійснюється в умовах окупації, у формі співпраці з державою-агресором та з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам".



Судді ВС підкреслюють, що положеннями статті 50 КК України передбачено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових

злочинів. Виходячи з указаної мети й принципів справедливості, співмірності та індивідуалізації, покарання повинно бути адекватним характеру вчинених дій, їх небезпечності та даним про особу винного.

Зазначимо, що здебільшого в аналізованих вироків засуджені не є потенційними суб'єктами, які можуть в майбутньому займати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, при цьому це не свідчить про м'якість покарання для таких осіб, а лише на врахування судами вже сформованої судової практики.

Так, у постанові ККС ВС від 22 травня 2018 року (справа № 753/18479/16-к, провадження № 51-520км18) сформовано такий висновок: з огляду на положення, передбачені ст. 55 КК України, та диспозицію ч. 1 ст. 222 цього Кодексу санкція ч. 1 ст. 222 КК України в частині призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю застосовується й до осіб, які на час вчинення зазначеного кримінального правопорушення не обіймали офіційно певні посади та не займалися офіційно певною діяльністю.

За частиною четвертою вказаної статті суддівська практика менш сформована і в основному акцентовано увагу саме на розмежуванні складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України та ст. 111-2 КК України "Пособництво державі-агресору".

У ЄДРСР зафіксовано вирок за ч.4 ст.111-1 КК України ".....та призначити йому узгоджене сторонами покарання у виді у виді штрафу у розмірі 580 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 9860 грн. з позбавленням права обіймати посади в державних органах влади та органах місцевого самоврядування на 10 років, із застосуванням ст. 69 КК України до додаткового покарання, тобто без конфіскації майна".

Чи дійсно таке покарання за ч.4 ст.111-1 КК України можна вважати достатнім для виправлення та попередження скоєння нових кримінальних правопорушень? Враховуючи те, що особи не є потенційними суб'єктами виборних посад в органах влади та місцевого самоврядування та неоднозначний підхід до застосування судами конфіскації майна та до розміру штрафу.



Це питання залишається відкритим, оскільки станом на березень 2023 року судами загальної юрисдикції ухвалено лише кілька вироків за ч.4 ст. 111-1 КК України, зокрема за фактом передачі матеріальних ресурсів воєнізованим формуванням рф. За фактами провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором,

незаконними органами влади чи окупаційною адміністрацією вироків не ухвалювалися, в апеляційному чи касаційному порядку не переглядалися. Судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності за ч.4 ст. 111-1 КК України знаходиться на стадії формування, правові висновки судом касаційної інстанції не висловлені.

Література:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URI: <https://reestr.court.gov.ua/>
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 27.01.2023. URI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Микола Хавронюк. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. 28.04.2022. URI: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>
4. ВС роз'яснив, у чому полягає сутність добровільного відшкодування шкоди. URI: <https://sud.ua/ru/news/publication/169110-vs-rozjasniv-u-chomu-polyagaye-sutnist-dobrovilnogo-vidshkoduvannya-shkodi>
5. Як розмежувати колабораційну діяльність від інших злочинів: роз'яснення суддів. URI: <https://yaizakon.com.ua/yak-rozmezhevuvati-kolaboratsijnu-diyalnist-vid-inshih-zlochiv-roz-yasnennya-suddiv/>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URI: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107991214>

Мухін С. А., офіцер
 відділу організації військово-історичної роботи
 Центрального військово-наукового управління
 Генерального штабу Збройних Сил України

КОЗАЦЬКІ ФОРМУВАННЯ НА СЛУЖБІ В ОКУПАЦІЙНИХ АРМІЯХ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ

У сучасній агресивній російській пропаганді так званому козацтву відводиться одна з провідних ролей.



Наратив про героїчний образ козаків – захисників вітчизни підтримувався протягом десятиліть в інформаційному просторі російської федерації.

У 2014 році машина російської пропаганди відвела козакам нову роль. Під час анексії Криму федеральними каналами рф масово тиражувались сюжети про козаків, які приїхали “захищати” людей на псевдо референдумі. Ці

парамілітарні формування активно залучались і до антиукраїнських мітингів, які переросли у відкрите збройне протистояння зі Збройними Силами України та Національною Гвардією України на Донбасі.

Однак формування перших козачих підрозділів у складі окупаційних армій відбулось ще під час Другої світової війни, коли у складі німецьких збройних сил почали утворювати допоміжні частини з полонених донських та кубанських козаків, та козаків, які перебували в еміграції.

Так, за оцінками різних дослідників, на службі у мілітарних формуваннях нацистської Німеччині перебувало від 70 до 100 тис. козаків.

Для порівняння, в сучасній російській федерації, у так званому російському реєстровому козацтві налічується 150 тис осіб, з яких для ведення бойових дій в Україні після початку повномасштабного вторгнення їх було залучено близько 5 тис.

Козацькі формування у складі німецького Вермахту почали з'являтися вже через кілька місяців після початку радянсько-німецької війни. Першою військовою частиною у складі німецьких окупаційних військ, що була створена з козаків, був батальйон донських козаків сформований з бійців 436 стрілецького полку РСЧА, який майже у повному складі перейшов на бік Вермахту ще 22 серпня 1941 року. У його складі були колишні радянські військовополонені з таборів у містах Могильов, Орша та Гомель. Командиром був призначений колишній командир 436 стрілецького полку, який і був ініціатором переходу на німецький бік, майор Іван Кононов.



Досвід використання козаків

виявився вдалим, що дало поштовх для утворення нових козацьких формувань. Протягом лише 1942 року було сформовано 14 козацьких полків із загальною кількістю до 25 тис. особового складу, який в першу чергу, був використаний в

каральних операціях проти партизан на південній і центральній ділянках Східного фронту.



20 липня 2014 року на територіях тимчасово окупованої Луганщини було створено перший козацький полк козачої національної гвардії великого війська донського на чолі з раніше засудженим каменярем з міста Стаханова – Павлом

Дрьомовим.

7 вересня 2014 року полк отримав почесне найменування “імені Матвія Івановича Платова”. В своїй більшості, цей підрозділ складався з жителів Луганщини, які як і сам Дрьомов були активістами місцевого козачого руху. Варто відзначити те, що місцеві козаки Луганщини активно співпрацювали з

російськими організаціями донських козаків, що і створило подальше підґрунтя для їх колабораційної діяльності.

Починаючи з січня 2015 року в результаті централізації та організації НЗФ на території Луганської області, перший козачий полк імені Платова був включений до складу так званої народної міліції лнр, яка контролювалась спецслужбами російської федерації, під новою назвою - шостий окремий мотострілецький (козачий) полк імені Матвія Платова.



Вже під новою назвою полк імені Матвія Платова, у лютому 2015 року приймав участь у боях під Дебальцево, а 12 грудня 2015 року ватажок Павло Дрьомов загинув після підриву автомобіля, в якому він знаходився.



Сучасна політика керівництва російської федерації відносно незаконних збройних козачих формувань тотожна політиці нацистської Німеччини щодо козаків. Ні одна, ні інша повністю не інтегрували козацькі підрозділи до складу своїх збройних сил. Наявність цих підрозділів була зумовлена кадровим голодом і потребою у виконанні

завдань, які суперечать нормам міжнародного гуманітарного права, на кшталт каральних акцій.

Схожими були і політичні плани на козаків у керівництв російської федерації і нацистської Німеччини. Певні політичні кола у Німеччині хотіли утворити “санітарний кордон” з територій, які повинні були бути заселені козаками і у перспективі не дозволили б реанімувати СРСР. У доповідній записці німецької окупаційної влади до МЗС Німеччини вказувалось, що за часів російської імперії влада використовувала козаків у прикордонних областях з метою підтримання порядку, наділивши їх особливими привілеями,

взамін отримуючи їхню відданість і контроль територій. Таку ж систему пропонувалось створити і на теренах СРСР.

Така ж сама доля, мала спіткати і сучасні російські козачі утворення. Вони повинні були стати однією із сил, яка б контролювала окуповані росією території на Донбасі, тим самим, створюючи з невизнаних в світі “псевдо республік “ЛДНР” буферну зону між Україною та рф.

Підводячи підсумки, варто зауважити, що провівши порівняльний аналіз козачих частин на боці нацистської Німеччини та козачих мілітарних формувань, які використовує російська федерація на окупованих українських територіях прослідковуються певні загальні риси та тенденції.

Так, до спільних тенденцій можна віднести:

- неповну інтеграцію козачих формувань до структури регулярних збройних сил;
- використання козачих підрозділів у каральних та анти партизанських акціях;
- ідея створення буферної зони, яка була б заселена і контролювалась козаками;
- ідентичність символіки і формених знаків розрізнення (наприклад: використання “георгієвської стрічки”, кокард, за основу яких взяті зразки часів російської імператорської армії).



Література

1. Кирсанов Н. А., Дробязко С. И. Великая Отечественная война 1941—1945 гг.: национальные и добровольческие формирования по разные стороны фронта // Отечественная история. — 2001., — № 6. — с. 65-70
2. Чому російські козаки не йдуть воювати. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/07/26/chomu-rosijski-kozaky-ne-jdut-vouyvatu>
3. Боевой путь 6-го отдельного мотострелкового полка НМ ЛНР имени Матвея Платова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cont.ws/@luy/1734062>
4. Боляновський А. В. Иноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945 рр.). / Андрій Валентинович Боляновський. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 878 с.

5. Павел Дремов, один из самых известных полевых командиров. . [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.gazeta.ru/politics/2015/12/12_a_7962323.shtml

Гуцуляк Д. М., (ВІКНУ)

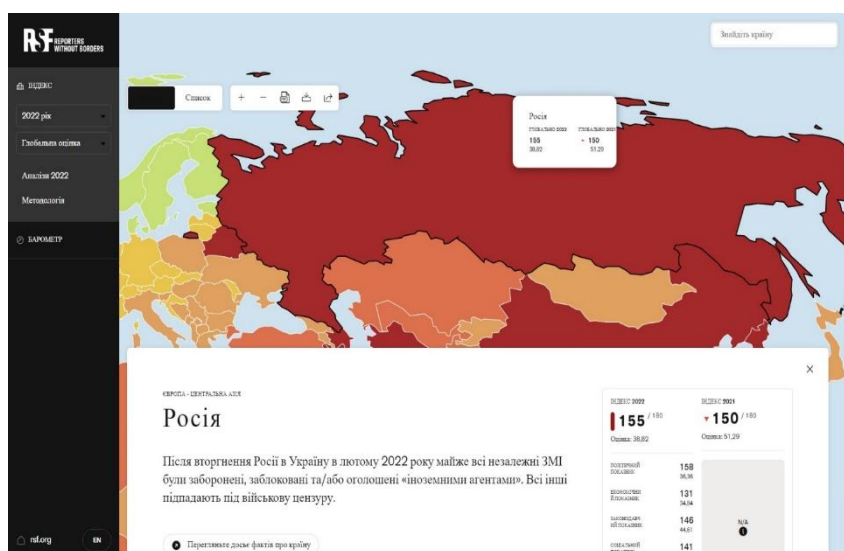
МЕДІЙНІ АСПЕКТИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Обстановка на тимчасово окупованих територіях України вимагає особливої уваги до проявів колабораціонізму у медійній сфері. Оскільки ці території перебували, або наразі тимчасово перебувають під контролем російських окупаційних сил, використання інформаційних технологій та українських засобів масової інформації тут обмежене, мають місце перешкоджання або відсутність вільного доступу до правдивої об'єктивної інформації споживачами.

Без сумніву інформаційна складова війни є не менш важливою за збройну. Тому медійні аспекти колабораціонізму на ТОТ також є важливими, оскільки російські пропагандистські засоби масової інформації (ЗМІ) воліють виконувати роль посередника між різними групами та стимулювати взаємодію та співпрацю. Тобто окупанти намагаються примусово нав'язувати місцевому населенню лише свої ідеї та свою спотворену “правду”.

Пропаганда РФ – це багатовекторний комплекс спланованих пропагандистських заходів в інформаційному просторі, що скоординовано та системно діють в інтересах досягнення воєнно-політичних цілей на внутрішню та зовнішню аудиторії через різні канали поширення інформації.

Отже російська пропаганда, окрім іншого, є цілеспрямованим



зросійщенням окупованих територій, свідомо агресивно ворожою, а тому руйнівною, та спрямована на знищення української ідентичності.

Згідно з даними Міжнародної недержавної організації захисту прав людини, яка оберігає свободу

слова в усьому світі “Репортери без кордонів” (Reporters Without Borders, RWB), у класифікації країн «Індекс свободи преси», яка щорічно проводиться «Репортерами», за 2022 рік Росія посідає 155 місце зі 180 існуючих (дуже серйозна ситуація). За даними доповіді, після початку вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року в РФ фактично була введена військова цензура, яка виявляється у забороні, блокуванні та/або визнанні «іноземними агентами» майже всіх незалежних ЗМІ, а також у систематичному залякуванні та переслідуванні журналістів.

4 березня 2022 року путіним було підписано “драконівський закон”, відомий як «фейки про російську армію», згідно з яким публікація «неправдивої» або «брехливої» інформації про російські збройні сили карається позбавленням волі на строк до 15 років. Російським ЗМІ наказали негайно використовувати лише «інформацію та дані з офіційних російських джерел» і використовувати термін «спецоперація» для позначення невинуватої війни, інакше вони ризикують бути закритими.

Щодо вказаних вище умов функціонування російських медіа, ми мали за мету показати медійну обстановку із ЗМІ у країні-агресорі, що передувала та була у перші дні повномасштабного вторгнення.

Так, природньо, що нас, українців, як країни демократичної, із свободою слова у ЗМІ, у перші дні-тижні повномасштабної російсько-української війни дивував неприхований медійний тероризм, що стрімко поширювався з російських медіа усіх рівнів.

Враховуючи, що наприклад, Херсонська область була окупована в перші тижні вторгнення, російські війська намагалися встановити домінування й в інформаційному просторі. Поширюючи наратив “росія тут назавжди” та маючи установку знищувати усе українське, російські окупанти здійснювали обмеження в отриманні інформації через Інтернет, захоплювали теле-, радіостанції та будівлі друкованих ЗМІ на окупованих територіях, вишукували, викрадали та примушували до співпраці журналістів Херсонщини та працівників місцевих ЗМІ.

Аналіз медійних аспектів колабораціонізму на ТОТ України здійснено на підставі моніторингу відкритих джерел.

Необхідно наголосити, що російсько-окупаційні війська вдавалися до різних контрзаходів. А саме: використовували логотипи та формати вже існуючих на окупованих територіях видань для поширення своєї пропаганди, вели ефіри на захоплених теле- та радіомережах використовуючи своє обладнання, привозили своїх журналістів-пропагандистів з АР Крим, окупованих територій Донбасу, вишукували на місцях колишніх журналістів, які мають амбіції, в основному професійно непридатні, та активно підтримують т.зв. “руський мир”.

Щодо використання логотипів та форматів українських видань окупантами. Тут необхідно зауважити, що росіяни під виглядом добре пізнаваних в регіоні медіа, навіть україномовних, але ж російською мовою, поширювали нав’язливі наративи, в основному опираючись на викривлені або

вигадані історичні події, завуальовано виправдовуючи війну та вихваляючи “росію-матушку”. Друковані видання – газети та телевізійні новини виходили на захоплених окупантами фондах, студіях та видавництвах. Повсюди вони шукали журналістів-любителів “руського миру”, готових на співпрацю.

Як правило в газетах окупантів немає інформації щодо авторства публікацій та даних про випускаючого редактора. Конкретно по вказаних нижче виданнях наразі немає можливості назвати конкретні прізвища колаборантів та сприяли поширенню російської пропаганди. Проте методика написання матеріалів у різних авторів індивідуальна, це як підпис, і українські дослідники проводять аналіз публікацій для встановлення певних осіб, які працювали та працюють на окупантів.

У російській пропаганді прослідковується просування кількох конкретних наративів, зокрема про те, що в Україні до влади прийшли нацисти, а окупація РФ частини території суверенної держави України — це повернення історичних земель у російську родину. Ще один наратив — про те, що насправді в Україні путін воює з НАТО, а не з українським народом.

Незалежне проукраїнське медіа в Миколаївській області «НикВести» проаналізувало 15 газет, які розповсюджували росіяни на окупованих територіях Півдня України у період з травня по листопад.



Зокрема, це спецвипуски газет «Комсомольская правда», «Боевая газета», «Надднепрянская правда», «Наша Каховка».

Наприклад, російська

пропагандистська газета «Комсомольская правда» для кожного окупованого району видання готувала окремий спеціальний випуск: «Херсон», «Запорожская область», «Освобожденные территории».

«Боевая газета». До друку газету готують «Редакція «Боевая газета» та видавничий дім «Комсомольська правда». Заявлений тираж складає від 50 до 150 тисяч екземплярів. Автономна некомерційна організація «Редакція «Боевая газета» була заснована у березні 2022 року у Москві.

В іншому друкованому виданні російських окупантів «Наша Каховка» у рубриці «Історія» 2 серпня вийшла абсурдно-пропагандистська стаття «Одна страна», присвячена 1034-й річниці хрещення Русі.

Випуск клону української газети “Рідне Прибужжя” – проросійське «Родное Прибужье» був надрукований для просування псевдореферендуму

щодо приєднання Херсонської області та Снігурівки на Миколаївщині до складу Росії. У вихідних даних газети вказано, що вона надрукована у Херсонській області з тиражем 10 тисяч екземплярів. Жодних вихідних даних друкованого видання, а також відповідального за випуск, немає.

Російська пропаганда під меседжами “україноненависництва” та виглядом «незалежної» журналістики традиційно доходить до абсурду.



У цьому ж номері опубліковано статтю під назвою «Русская Снегиревка возвращается на Родину». У матеріалі пропагандисти фактично виправдовують захоплення Снігурівки у Миколаївській області тим, що 200

років тому Російська Імперія відправила туди людей з однойменного села Снігурівка Смоленської області, а тому жителі Снігурівки начебто крізь покоління відчувають свій зв'язок з Росією.

На окупованій території Херсонської області росіяни у червні почали друкувати клон газети “Надднепрянская правда”. Заступник голови окупаційної адміністрації Херсонської області колаборант Кирило Стремоусов у першому випуску газети зазначив, що вона була заснована у 1928 році, а за роки незалежної України «волочила жалюгідне існування», а тепер відродилася, «щоб люди знали правду про те, що відбувається зараз на землі Херсонщини».

У російськомовному номері газети «Надднепрянская правда» від 21 липня 2022 року пропагандисти виправдовують тезу про необхідність проведення денацифікації як привід для вторгнення до України у статті під назвою «NAZIональная идея, как путь в бездну». Російські пропагандисти перераховують існуючі в Україні праворадикальні організації, стверджуючи, що «їх не одиниці, а легіон». Жодних кількісно-якісних показників, які б підтверджували цю тезу, автори статті не наводять. І це при тому, що аналогічні організації існують та діють і в самій Російській Федерації.

Більш того, статтю про «українських неонацистів» росіяни чомусь віришили прикрасити фотографією учасників Російського імперського руху. Саме це фото було зроблене під час демонстрації «Російський марш» у День народної єдності в Москві 4 листопада 2012 р. Автор фото Михайло Воскресенський, Reuters. .

Фактично, поширюючи фейк про «український нацизм», російські пропагандисти пояснюють росіянам причини нападу на Україну, забезпечуючи при цьому підтримку війни з боку російського суспільства. А прирівнювання

українського народу до нацистів дає змогу росіянам виправдовувати велику кількість злочинів проти українців, яких вони же прийшли “визволяти”.

До речі, за дослідженням видання The New York Times, з'ясовано, що 24 лютого, у день широкомасштабного нападу РФ на Україну, кількість публікацій російських ЗМІ про «українських нацистів» стрімко зростає в десятки разів – з умовних близько 50 на день до понад 2 тисяч.

9 травня 2022 року головна редакторка популярного на Донеччині видання із понад сторічною історією “Приазовський робочий” Олена Калайтан наголосила, їй стало відомо, що разом з “гуманітаркою” в Маріуполі росіяни роздають нібито свіжий номер газети “Приазовський робочий” з нашим лого, але ж, звичайно, зовсім не нашим українським контентом.

Тобто окупанти також використовують назву та логотип газети для поширення пропаганди. Останній випуск справжньої газети вийшов 23 лютого. Одразу після початку повномасштабної російської агресії Олена Калайтан надіслала голові Національної спілки журналістів України листа про те, що видання тимчасово зупиняє вихід і що подальше використання бренду буде незаконним.

За результатами моніторингу та аналізу інформаційного поля, приведемо декілька підтверджених фактів прикладів колабораціонізму колишніми представниками українських медіа.

За даними української громадської організації “Інститут масової інформації”, історії про перехід на роботу окупантів регіональних медійників і медійниць з'являються і зараз, майже через рік після початку повномасштабної війни проти України.

За даними Інтернет-видання МОСТ, у на той час окупованому Херсоні першим стало відомо про те, що на росіян пішли працювати член НСЖУ Геннадій Шелестенко та його дружина Олена Некроткова. Родина колаборантів до війни вела декілька пабліків у соцмережах та канал у телеграмі. З перших днів війни вони почали активно просувати російські наративи, сіяти паніку та зневіру. У квітні НСЖУ виключила їх зі своїх лав, а вже в травні Геннадію повідомили про підозру в держзradі.

Приблизно в цей час стало відомо, що на росіян почав працювати й колишній редактор комунальної газети “Херсонський вісник” Олег Грушко. З російськими військовими він захопив Херсонську міську друкарню і призначив себе її директором. Щоправда, з цієї посади росіяни його “звільнили”, і він досі працює в окупантів “начальником управління патріотичного виховання Департаменту молодіжної політики Херсонської області”.

Газету “Наддніпрянська правда”, яку окупанти почали видавати навесні 2022 року, очолив випускник історичного факультету ХДУ Євген Білий. Газету видавали майже до самої втечі росіян з Херсона, а наприкінці грудня відновили її видання вже на лівому березі.

Але головними колаборантами стали працівники та власники телеканалу ВТВ+. Після захоплення Херсона росіяни відімкнули всі українські канали й увімкнули російські, але через кілька тижнів до пакетів кабельного телебачення

та Т2 повернувся місцевий канал ВТВ+. Його власники Тетяна і Віталій Каменські, появу каналу довго не коментували, а в ефірі показували радянські фільми та кількахвилинні знімання міста на мобільний телефон з коментарями місцевого блогера. Основний посыл у цих відео – Херсон живе мирним життям, без згадок, що живе місто в окупації і що ці окупанти – росіяни. Все стало на свої місця, коли 29 квітня в ефірі телеканалу транслювали інтерв'ю Володимира Сальда. Ведучою була власниця телеканалу Тетяна Каменська.

Пішли працювати на росіян деякі оператори та техпрацівники "Суспільного.Херсон" і приватних телеканалів, але створювати на базі захопленого обласного телебачення свій канал росіяни прислали чужих. Очолив створену окупантами в Херсоні телерадіокомпанію «Таврія» Ісмаїл Абдуллаєв, 56-річний экс-директор пропагандистської телекомпанії «Оплот» з так званої «ДНР».

У грудні 2022 року стало відомо, що колишній херсонський журналіст Євген Бриков очолює окупаційне “міністерство інформаційної політики Херсонської області”. Наразі це високопоставлений колаборант із нечисленної групи херсонських медіазрадників.

На початку вересня стало відомо, що колишній очільник пресслужби Донецької залізниці Володимир Селіванов разом із російськими пропагандистами працює на каналі «Оплот-ТВ» у Маріуполі. В травні 2022 року, за даними місцевих журналістів, він відмовився залишати Маріуполь, хоча йому пропонували допомогу для евакуації.

Крім того, в кінці травня стало відомо, що у Маріуполі “пресцентр” окупаційної адміністрації очолив місцевий журналіст Андрій Кіор. Працював в газетах та на телебаченні, мав власну телестудію. З початком повномасштабного наступу РФ, у підвалі власного будинку на вулиці Куїнджи він організував сховище, де знайшли прихисток біля 80 чоловік. Він не тільки організував харчування, але і давав концерти разом з родиною в перервах між обстрілами. Під час одного з обстрілів його будинок згорів повністю.

Чому Андрій Кіор вирішив пробачити росіянам знищення і власного дому, і улюбленого міста, не відомо, і не зрозуміло. Але він почав знімати пропагандистські сюжети во славу "Єдиної Росії", поширюючи наратив, що “росія тут назавжди”.

Які б не були мотиви, за роботу на посаді керівника прес-служби йому загрожує ув'язнення на строк до 15 років.

Також на співпрацю з російськими окупантами пішли троє мелітопольських журналістів Олеся Грусьова, Денис Дорофеев і Дмитро Переверзев. Крім цього, співпрацює з російськими окупантами й головний редактор бердянської газети “Город” Павло Ішук.

Серед тих, хто погодився працювати з Кіором на окупантів, - режисер монтажу Ілля Оверчук, який теж перевзуся і став бігати по місту з георгіївською стрічкою на грудях.

Також працює на окупантів оператор «Сигма-ТВ» Віктор Зубенко, який веде відеозйомку з перших днів окупації.

Ще – Микола Лісогор, який, на думку редакції 0629.com.ua, ніколи журналістом і не був, тим не менш, зараз він в Маріуполі і теж співпрацює з окупантами.

Маріупольська журналістка Ірина Притикіна також долучилась до колаборантів. До війни Ірина багато років працювала в газеті "Приазовський робочий", "Азовський машинобудівник", фрілансерила на сайті 0629. Останні роки працювала в пресслужбі Маріупольської міської ради. Тепер працює в пресслужбі окупаційної адміністрації.

Олексій Лиманський - ще один колаборант на службі у Кіора. Він протягом останніх 20 років із завидною періодичністю намагався стати кореспондентом маріупольських ЗМІ (газет, телеканалів, інтернет-видань). Але ніде надовго не затримувався через професійну непридатність.

Долучився до команди колаборантів і редактор Маріупольської служби новин телеканалу МТВ Олександр Бузулук.

Відомо, що газету «Приазовський робочий» робить в Маріуполі редактор газети «Донецьк вечерний» Олександр Дмитрієвський. Це дуже радикально-антиукраїнська людина, яка повторює всі основні російські штампи. Тепер він це робить і в Маріуполі.

По інших прізвищах медійників-колаборантів інформація ще перевіряється.



27 квітня 2022 року Національна спілка журналістів України на позачерговому засіданні Секретаріату ухвалила рішення про створення робочої групи для оперативного моніторингу і підготовки проектів рішень щодо членів Спілки, які можуть бути причетними до співпраці з російсько-окупаційним режимом (10).

До створення такої групи спонукали окремі прояви колабораціонізму серед членів Спілки. Так, рішенням Секретаріату терміново було виключено з лав НСЖУ Геннадія Шелестенка, організатора видання Херсонський вісник new, за колабораціонізм та підтримку окупаційного режиму, які виявилися в публікації на ресурсах онлайн-видання. Херсонський вісник new на своїй Facebook-сторінці публікує пости про так звану «нову Україну» без «українського нацизму».

Зазначено, що робоча група НСЖУ реагуватиме на подібні прояви серед спілчан та прийматиме невідкладні рішення щодо припинення їх членства у лавах найбільшої медіаорганізації України.

У середині травня 2022 року, на третій місяць війни, голова Національної ради з питань телебачення та радіомовлення Ольга Герасим'юк повідомила, що

на окупованих територіях Україна втратила дві третини своїх мовників: «Тільки у Херсоні агресор захопив 4 телекомпанії, 5 радіокомпаній, 7 провайдерів».

Зазначимо, що 1 травня 2022 року, Національна рада з питань телебачення та радіомовлення офіційно попередила медійників, що будь-які спроби колабораціонізму з окупантами є зрадою України.

Нацрада також закликала тоді ліцензіатів, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, негайно інформувати регулятор про випадки тиску або захоплення редакцій, обладнання, передавачів, про будь-які критичні і ризиковані дії щодо персоналу компаній.

Національна рада з питань телебачення та радіомовлення зверталася до Парламенту, що особливо у воєнний час регулятор потребує нових механізмів, які дозволять швидко реагувати на ситуації, що склалися. Зокрема, необхідність надати можливість Нацраді анулювати ліцензії компаній-колаборантів за власним рішенням із проведенням спрощеної процедури перевірки.

Вже 31 березня 2023 року набере чинності Закон України “Про медіа”

В ньому, у чотирнадцяти пунктах статті 36. “Обмеження щодо змісту інформації” визначено, яку пропаганду та інформацію, забороняється поширювати на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео.

Закон “Про медіа” визначає правові засади діяльності в Україні суб’єктів у сфері медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду у цій сфері. Органом державного регулювання діяльності медіа, а також органом нагляду у цій сфері є Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Регулятор розглядає питання про порушення законодавства та/або умов ліцензії і має право застосовувати заходи реагування.

Підсумовуючи, зазначимо, що ми можемо засвідчити та провести фіксацію ознак колабораціонізму, а саме проросійських матеріалів, що вийшли за сприяння та за авторства колишніх представників українських ЗМІ. Також фіксувати поблажливе ставлення до окупантів окремих осіб та виправдання російської агресії підготовленими ними матеріалами.

Враховуючи, що на півдні України російськомовні регіони, окупанти щиро сподівалися отримати підтримку від місцевих, регіональних ЗМІ, яких вони прийшли “визволяти”.

Тому тут також важливе розуміння або примусової, або добровільної співпраці медіапрацівників з окупантом. Переважна більшість відмовилася допомагати росіянам у поширенні руйнівної пропаганди.

Разом з тим фіксація в медіа колабораційної діяльності тим і значима, що вона публічна, знаходиться у відкритому доступі. Наскільки ж винні у роботі на окупанта представники українських медіа, що поширювали російські наративи та меседжі, доведуть компетентні посадові особи, відповідні структури та служби.

Література:

1. Reporters Without Borders, “Worldwide press freedom index / Russia” (“Індекс свободи преси”), (<https://rsf.org/en/index?year=2022>)
2. К.Середя, О.Деренюга “Россия здесь навсегда”, але це не точно. Аналіз окупаційної преси звільненого півдня України” (<https://nikvesti.com/ua/news/politics/261667>)
3. Газети з тимчасово окупованих територій «Комсомольская правда», «Боевая газета», «Надднепрянская правда», «Наша Каховка» у PDF (<https://drive.google.com/drive/folders/11dFDTA-yiUoClsuXSsQFvsXFOJn0Rf4N>)
4. “Russian nationalists shout as they attend a “Russian March” demonstration on National Unity Day in Moscow November 4, 2012. REUTERS/Mikhail Voskresenskiy (<https://www.alamy.com/russian-nationalists-shout-as-they-attend-a-russian-march-demonstration-on-national-unity-day-in-moscow-november-4-2012-russia-marks-the-national-unity-day-on-november-4-when-it-celebrates-the-defeat-of-polish-invaders-in-1612-reutersmikhail-voskresenskiy-russia-tags-politics-civil-unrest-image378034548.html>)
5. Charlie Smart. “How the Russian Media Spread False Claims About Ukrainian Nazis” (<https://www.nytimes.com/interactive/2022/07/02/world/europe/ukraine-nazis-russia-media.html>)
6. Сторінка головної редакторки “Приазовский рабочий” Олени Калайтан у мережі Facebook (<https://shly.link/fbPajS>)
7. Інститут масової інформації “Після 24 лютого: яким був 2022 рік для регіональних медіа” (<https://imi.org.ua/monitorings/pislya-24-lyutogo-yakym-buv-2022-rik-dlya-regionalnyh-media-i50014>)
8. Інститут масової інформації “У Запорізькій області з окупантами почали співпрацювати кілька журналістів” (<https://imi.org.ua/news/na-zaporizhzhii-z-okupantamy-pochaly-spivpratsyuvaty-kilka-zhurnalistiv-i45498>)
9. Сайт міста Маріуполя 0629.com.ua “Хто впливає на мізки маріупольців та формує свідомість. Колаборанти-журналісти Маріуполя” (<https://www.0629.com.ua/news/3404358/hto-vplivae-na-mizki-mariupolciv-ta-formue-svidomist-kolaboranti-zurnalisti-mariupola>)
10. Сайт НСЖУ “Працює робоча група з реагування на випадки співпраці журналістів з окупантами (документ)” (<https://nsju.org/novini/praczuuye-robocha-grupa-z-reaguvannya-na-vypadky-spivpraczi-zhurnalistiv-z-okupantamy-dokument/>)
11. Детектор медіа “На Херсонщині окупанти «віджали» чотири канали, п'ять радіокомпаній та сім провайдерів, – Ольга Герасим'юк” <https://detector.media/rinok/article/199330/2022-05-18-na-khersonshchyni-okupanty-vidzhaly-chotyry-kanaly-pyat-radiokompaniy-ta-sim-provayderiv-olga-gerasymyuk/>
12. Закон України “Про медіа” (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>).
13. Укрінформ “ Жодне медіа не буде позбавлено ліцензії без рішення суду – Потураєв” (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3634995-zodne-media-ne-bude-pozbavleno-licenzii-bez-risenna-sudu-poturaev.html>)

Бураков Ю. В., к.і.н., доц.,
 Національна академія сухопутних військ
 імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)
Томчук О. А., доктор філософії,
 Національна академія сухопутних військ
 імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У СПОСТЕРЕЖЕННЯХ ТА РОЗДУМАХ МАРКА БЛОКА (З КНИГИ «ДИВНА ПОРАЗКА»)

Російсько-українська війна (2014 – 2023 рр.) продемонструвала героїзм та згуртованість українського народу. Поряд з цим, на окупованих рашистами українських землях присутнє ганебне явище колаборації, яке було більш притаманне часам Другої світової війни і асоціюється з такими захопленими нацистами країнами як Бельгія, Нідерланди, Данія, Норвегія, Франція та інші держави.

Вивчення не поодиноких виявів колабораціонізму на окупованих українських територіях є актуальною проблемою для істориків сучасної російсько-української війни. Варто проаналізувати також цей процес у окупованих гітлерівцями європейських країнах. З цієї точки зору – важливі роздуми і спостереження містяться у книзі відомого французького історика Марка Блока під назвою «Дивна поразка».

Вперше термін «колабораціонізм» увів в обіг французький маршал Анрі Філіп Петен, який очолив маріонетковий уряд та закликав населення Франції до співпраці з нацистською Німеччиною (фр. "J'entre aujourd'hui dans la voie de la collaboration..." , 30.10.1940). Після того як німецькі війська взяли Париж (14 червня 1940 р.), а тодішній прем'єр-міністр П. Рейно відмовився вести перемовини з окупантами, 16 червня 1940 р. уряд очолив маршал Петен. 10 липня 1940 р. у курортному містечку Віші Національні збори Франції (Сенат і Палата депутатів) проголосили створення Французької держави на чолі з Петеном. Уряд Віші діяв до листопада 1942 р. на півдні Франції, яка була проголошена так званою «вільною зоною», а інша (північна та центральна Франція) яка була підконтрольна нацистській адміністрації – окупаційною зоною.

Свідком французького колабораціонізму у Другій світовій війні став історик із світовим ім'ям – Марк Блок (1886 – 1944). Він народився в Ліоні, у родині професора історії Густава Блока. Як і батько – син викладав в ліцеях та університетах Франції. З початком Першої світової війни Марк Блок відправився на фронт, де служив спочатку сержантом піхоти, а наприкінці війни – офіцером у званні капітана. Нагороджений бойовими відзнаками, у тому числі – «Хрестом за заслуги».

У перші дні Другої світової війни професор Блок знову залишив університетську кафедру і відправився на фронт, захищати батьківщину. Там

він побачив блискавичний розгром французької армії, окупацію країни нацистськими загарбниками. Офіцер – історик перейшов на нелегальне становище і став активним учасником національного Руху Опору нацистам. У березні 1944 р. Марк Блок був заарештований гестапо і стійко витримав усі тортури не розкривши структуру організації. 16 червня 1944 р. він був розстріляний з групою патріотів. Останніми словами професора були «Хай живе Франція!».

Книга «Дивна поразка» була опублікована в 1946 р., через два роки після загибелі автора, який скрупульозно він записи-спостереження і викладав свої роздуми щодо тогочасних подій. Головна тема книги – причини нищівної поразки Франції у травні – червні 1940 р., що призвело до встановлення маріонеткового режиму Віші, виникнення масового явища колабораціонізму серед громадян країни.

Марк Блок із професійною методичністю перераховує у книзі фактори, що визначили крах Третьої республіки: від некомпетентності військової еліти та вузьколобості профспілкових босів, до кризи шкільної та університетської освіти. Виявляючи причини колабораціонізму, Марк Блок створив широку ретроспективну картину краху Третьої республіки, сповзання країни, що не зуміла подолати занепад національного духу, до військової катастрофи.

На думку Марка Блока, вагомою причиною цієї катастрофи були тяжкі спогади французів про Першу світову війну, яка завдала країні величезних матеріальних збитків. «Люди подумали, що краще погодитися на все, ніж знову пережити таке зубожіння». Але ніхто не усвідомлював того, що військова поразка – це найгірше, що може статися з економікою, суспільством, країною в цілому.

Оцінюючи ступінь вини різних соціальних груп у колабораціонізмі, автор приходить до висновку, що французьке суспільство не усвідомлювало масштабів загрози виникнення Другої світової війни. Буржуазія, яка була стривожена економічними кризами, дедалі більше віддалялась від народу, замикалася у егоїзмі; робітники, як і у мирний час, й надалі вимагали більшої зарплати за мінімальну роботу, замість того, щоб виробляти необхідну для оборони зброю; профспілки, керовані жадібністю, продовжували підбурювати робітників до страйків; соціальні служби фактично припинили свою діяльність ще на початку війни. Чималу частину відповідальності Блок покладає на систему вищої та середньої освіти у Франції, нездатну суттєво впливати на духовний розвиток молодого покоління, виховувати повагу до національних традицій та почуття патріотизму у молоді.

Марк Блок відкрито звинувачує колабораціонізм у поразці 1940 р. «Без сумніву, деяка криза морального духу, що спостерігалася у певній категорії осіб (як у офіцерів запасу, так і у тих, хто брав участь у війні), має набагато глибші причини, ніж ми наважувалися припустити. Також ми знаємо, що ця недуга торкнулася не всіх. Скільки було в цьому середовищі проявів сміливості поряд із прикладами слабкості! ...Колабораціонізм став таким собі пробним каменем».

Марк Блок пише: «Я чув, як вони (колабораціоністи) шепотіли між собою й стверджували, що нацисти не були за великим рахунком такими злими й страшними, якими їх представляють: ми б убезпечили себе від багатьох страждань, якби відкрили їм всі двері, а не чинили опору неминучому вторгненню».

«Мені важко говорити неприємні речі про мою батьківщину, – зазначає вчений, – важко виявляти її слабкі місця. Будучи істориком, я краще будь-кого знаю, що для проведення аналізу треба дістатися глибинних причин подій, які при нинішньому стані речей дуже важко виявити. Тільки за такого підходу до справи аналіз буде повноцінним».

Розмірковуючи — вже як капітан французької армії — про технічні причини провалу військових операцій, нарікаючи насамперед на відсутність даних, необхідних для злагодженої роботи військових підрозділів, він додає: «Я був би нікчемним істориком, якби не відчував... інтересу до всіх подібних питань, пов'язаним з розвідуванням ... я відчував дуже сильне занепокоєння щодо способів проведення різних операцій, які практикувалися на той час в армії».

Ганебною сторінкою тогочасних подій стала причетність колабораціоністського уряду Віші до Голокосту. Не оминув цього питання і Марк Блок. Він, етнічний єврей, прадіди якого із 18 ст. воювали за Францію був свідком поширення антисемітизму у суспільстві, що аж ніяк не сприяло його згуртованості.

Поразка 1940 р. у роздумах Марка Блока була насамперед поразкою військових, але це була поразка і адміністративних органів. Аргументи Блока з цього приводу мають велику цінність. Пізніше вони були доповнені численними дослідженнями щодо домінування бюрократії, поганої організації комунікаційних та розвідувальних систем, величезної кількості структур армійського командування та ін. Блок згадує технічне відставання французької армії у галузі розвитку озброєння і військової техніки, схильність вищого командування до дрібного догматизму та військового мислення, що панували після 1918 р., а також хибну систему просування по військовій службі, в якій талановита молодь не могла знайти собі місця.

Цікавою проблемою яку аналізує у книзі М. Блок це взаємодія між державою та воєначальниками. Він з подивом констатує що цей процес підлягає ніби неписаним законам історії. Так командувач, який виходить із війни переможцем, як правило, залишається осторонь від влади, однак якщо він потерпає поразку і є переможеним, то бере у руки управління країною, яка програла війну по-суті з його вини. Історик наводить як приклади історію маршала Патріса Мак-Магона, який програв битву при Седані (1 вересня 1870 р.), однак став президентом Франції; німецького генерал-фельдмаршала Пауля фон Гінденбурга, який після поразки у 1918 р. посів посаду рейхсканцлера Німеччини. А тепер, пише історик, французи вітають керівниками воєначальників Петена та Вейгана, забувши про їхні важкі поразки у війнах.

Блок згадує таке цікаве явище, як масовий психоз населення. У переможеного народу – пише він, – вигляд еполет асоціюється із славними подвигами минулого і майбутніми бажаними перемогами. Мені здається дивним, – пише вчений, – коли люди зосереджуються на критиці політичних помилок, замість того, щоби зосереджуватися на тих особах, хто їх робить.

У роздумах про командування у мене переважає історик, – пише Блок. Одним із основних правил професії історика є не абстрактне згадування про якусь подію, а виявлення людей, які причетні безпосередньо до події. Таким чином, помилки командування – це помилки допущені групою осіб.

Висадка військ союзників у Нормандії та відкриття «другого фронту» в Європі 6 червня 1944 р. стали переломною подією у визволенні Франції від нацистських окупантів. У складі десантних військ під загальним командуванням американського генерала Дуайта Ейзенхауера були американські, британські, канадські і французькі дивізії. 15 серпня 1944 р. висадився ще один десант – на півдні Франції. Швидкому просуванню союзних військ допомагали також активні дії французьких патріотів, які організовували диверсії на залізницях та шосейних дорогах, здійснювали напади на відступаючи німецькі підрозділи. Частина території Франції була визволена партизанськими загонами ще до підходу регулярних військ союзників. Столиця країни – Париж був звільнений внаслідок народного повстання, яке розпочалося 19 серпня 1944 р. Після п'ятиденних вуличних боїв німецький гарнізон капітулював. Увечері 24 серпня 1944 р. в Париж вступили французькі і американські війська.

Маршал Петен намагався скласти угоду з керівником повоєнного тимчасового французького уряду – генералом де Голлем. Генерал Шарль де Голль у своїх спогадах пише про Петена: «Уряд республіки начисто відмовляє йому у праві йменувати себе носієм законної влади не тільки тому, що він свого часу прийняв зречення безумного від страху парламенту, але й тому, що він погодився віддати у рабство Францію, офіційно співпрацював із загарбниками, наказував битися проти французьких солдатів та солдатів союзників, які боролися за визволення, і в той же час не було жодного дня, коли би він дозволив стріляти по німцям».

Найбільш відомі колаборанти понесли заслужену кару. Маршал Петен був звинувачений у державній зраді і засуджений до смертної кари. Через похилий вік засудженого (на той час йому було 89 років) смертний вирок замінили на довічне ув'язнення на острові Йе у Вандеї. До смертної кари засудили інших керівників маріонеткового режиму Віші – Лавалья, Дарнанда та ін. Були піддані осуду та публічному шельмуванню і рядові колаборанти.

Масштабний колабораціонізм у Франції під час Другої світової війни був складним явищем з багатьма причинами. Марк Блок згадує деякі з ключових факторів, що сприяли цьому. Одним із головних чинників був політичний і соціальний поділ всередині Франції. У 1930-х роках Франція була розділеною країною, де різні політичні угруповання змагалися за владу. Коли в 1940 р. Франція була захоплена нацистською Німеччиною, ці розбіжності лише

поглибилися. Деякі французи вважали, що співпраця з Німеччиною є єдиним способом зберегти французьку культуру і традиції. Інші вважали, що опір необхідний для захисту французьких ідеалів. Швидка поразка та окупація Франції нацистською Німеччиною в 1940 р. залишили країну в стані шоку та розгубленості. Багато французьких громадян були невпевнені в майбутньому і вважали, що співпраця з німцями буде найкращим способом захистити свої сім'ї та громади.

Поразка та окупація нацистською Німеччиною призвели до того, що багато французьких громадян відчули себе безсилими та вразливими. Дехто бачив у колабораціонізмі спосіб уникнути подальшого руйнування і зберегти якусь подобу контролю. Режим Віші на чолі з маршалом Анрі Філіпом Петеном намагався нормалізувати співпрацю з німцями і зробити так, щоб це виглядало як патріотичний обов'язок. Співпраця з німцями часто приносила економічні вигоди, такі як доступ до сировини та вигідні торговельні угоди. Багато французьких підприємств і приватних осіб розглядали колабораціонізм як спосіб покращити своє економічне становище. Частина громадян Франції розглядали колабораціонізм як спосіб просування власної кар'єри чи фінансових інтересів. Колабораціоністів часто винагороджували владними посадами або окупанти надавали колаборантам доступ до конфіскованого майна.

Страх перед нацистською каральною машиною також відіграв певну роль у поширенні колабораціонізму. Німецькі солдати були відомі своєю жорстокістю і страчували цивільних у відповідь на дії учасників Руху Опору. Власне доля відомого вченого Марка Блока, якого розстріляли гестапівці є свідченням звірячої жорстокості нацистського режиму. Вдаючись до колаборації французькі громадяни вірили, що співпраця з німцями захистить їх від репресій.

Деякі громадяни Франції були антисемітами і вважали переслідування німцями євреїв позитивним явищем. Ці люди були більш схильні співпрацювати з окупантами і брати участь у масовому переслідуванні євреїв у Франції.

Багато французьких громадян також виступали проти комунізму і бачили в нацистах опору проти радянського впливу. Деякі з них співпрацювали з нацистами, сподіваючись зберегти власні антикомуністичні погляди.

Нацистська пропаганда та залякування відігравали певну роль у заохоченні до колаборації. Деяких французьких громадян також примушували до колабораціонізму через погрози їхнім сім'ям або обіцянки пом'якшення покарання. Нарешті, серед частки французів існувало переконання, що Німеччині судилося перемогти у війні, і що колабораціонізм – це спосіб забезпечити виживання Франції в новому європейському повоєнному порядку.

Загалом, ці фактори створили клімат, в якому колаборація з нацистською Німеччиною розглядалася багатьма французькими громадянами як життєздатний варіант безбідного існування під час Другої світової війни. Однак важливо зазначити, що колаборація не була загальноприйнятою у Франції, і

багато французьких громадян, як і визначний історик Марк Блок активно чинили опір німецькій окупації. Аналіз співробітництва частини населення з окупантами у книзі Марка Блока «Дивна поразка» є важливим історичним джерелом з історії Франції часів Другої світової війни і загалом з історії колабораціонізму.

Література:

1. Блок М. Странное поражение. Свидетельство записанное в 1940 году /пер. с фр. – М.: РОССПЭН, 1999. – 287с.
2. Бураков Ю. В., Кипаренко Г. М., Мовчан С. П. Всесвітня історія: новітні часи /вид.5-те, виправл. та доповн. – К.: Генеза, 2006. – 416с.
3. Де Голль Шарль. Военные мемуары. Единство 1942 – 1944 годы /пер. с фр.. – М. Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 864с.

Гула Р. В., д.і.н., професор

Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ГЕНЕЗА ІСТОРИЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ АНТИКОМУНІСТИЧНОГО КОЗАЦЬКОГО РУХУ У РЕДАКТОРСЬКО-ВИДАВНИЧЧІЙ ПОЛІТИЦІ ЖУРНАЛУ «НА КАЗАЧЬЕМ ПОСТУ» У 1943 р.

Об'єктивний аналіз подій Другої Світової війни констатує досить сумні реалії – у жодній країні, що стали жертвами гітлерівської агресії, окрім СРСР, не знайшлося такої колосальної кількості людей, які стали до лав окупаційної армії та брали участь у бойових діях проти власної держави та її союзників. За оцінками різних дослідників, ця цифра коливається в межах від 800 тис. до 1,5 млн. радянських громадян, які воювали на боці нацистів. Причинами даного феномену є комплекс чинників, а саме:

1. Сукупність політичних, соціальних і національних протиріч, які залишилися у радянському суспільстві з часів Жовтневої революції 1917 р. та громадянської війни.
2. Наявність чисельної політично активної антирадянської еміграції, яка у більшості сприйняла агресію нацистської Німеччини на СРСР, як історичний шанс для реваншу за поразку у громадянській війні.
3. Готовність частини німецького генералітету до використання місцевого населення та військовополонених у бойових діях, незважаючи на опір берлінського керівництва.
4. Надважкі умови утримання радянських військовополонених та терор окупаційного режиму для цивільного населення. У окремих випадках економічний колабораціонізм був єдиним шансом для виживання в екстремальних умовах війни.

5. Боягузливість, шкурництво та негативні маргінальні риси асоціальних елементів.

Особливо драматичною у період Другої світової війни була доля донського, кубанського та терського козацтва. Страшні наслідки звірячого «розкозачування» владою більшовиків, ігнорування самотніх історичних і культурних особливостей цього унікального етнічного утворення, свідоме соціальне приниження цієї соціальної страти, таврування їх як виключно «царських сатрапів», а також замовчування ролі у державнобудівних процесах, призвели до того, що нацистам вдалося ефективно залучити значну кількість козачого контингенту до служби у вермахті. За різними даними, на території Німеччини та її союзників до квітня 1945 р. перебувало від 70 до 110 тис. козаків (включно з особами старшого віку, жінками і дітьми).

Цей контингент був об'єднаний у такі військові формування:

- 15-й Козацький кавалерійський корпус Гельмута фон Панвіца – від 25 до 30 тис. особового складу;
- 1 Козацький полк генерала В. Зборовського у складі Російського охоронного корпусу (Хорватія) – 1,5 тис. офіцерів і козаків;
- Козацький резерв генерала О. Шкуро (Австрія) – до 2 тис. особового складу;
- «Козацький стан» похідного отамана Т. Доманова (Північна Італія) – 10 тис. стройових козаків;
- Окремі козацькі частини у Вермахті.

З метою проведення цілеспрямованої ідеологічної роботи та організації військово-патріотичного виховання антикомуністичного козацького руху активно використовувалися друковані засоби масової інформації. Серед них особливе місце займав журнал козаків-білоемігрантів «На казачьем посту». Видання існувало на кошти міністерства пропаганди Німеччини та було розташоване в м. Берлін на вул. Вікторієнштрассе. Головним редактором журналу був сотник П. Гусєв. Перший номер журналу вийшов 25 квітня 1943 р. Усього було надруковано 43 номери. Останній номер датується 1 лютом 1945 р. З 1944 р. в історичних дослідженнях позиціонується як офіційний орган Головного управління козацьких військ вермахту.

Видання характеризувалося досить високим рівнем публіцистики. Серед його авторів був відомий талановитий літератор, генерал П.М. Краснов (1944–1945 рр. – начальник Головного управління козацьких військ вермахту). Також характерними рисами видання були збалансований підхід до використання усіх жанрів журналістики (статті, замітки, історичні розвідки та есе), багатьох видів літературної творчості (хроніки, історичні романи, вірші, памфлети) та специфічних форм воєнно-політичної пропаганди (обмін бойовим досвідом, популяризація військових подвигів, військово-технічна пропаганда).

Аналізуючи видання в період 1943 р., необхідно зазначити, що світоглядна ідеологічна основа козацьких формувань формувалась на ґрунті комплексу визнання історичної самотності козацтва, войовничого антикомунізму та послідовного антисталінізму, традиційних християнських

догматів і російського націоналізму, антисемітизму та військового корпоративізму з нацистським вермахтом.

Принцип історизму був реалізований у видавничій політиці журналу через публікації історичних розвідок, есе, уривків із історичних романів. Потрібно зазначити, що наукові розвідки та літературні твори були достатньо високого рівня. Окремо слід підкреслити значення літературно-історичних творів П.М. Краснова, особливо «Історичних нарисів Дону», які публікувалися впродовж майже усього другого півріччя 1943 р.

У цьому виданні було персоналізовано цілий «пантеон героїв» козацтва та історичних особистостей – С. Разіна, О. Пугачова, К. Булавіна, отамана М. Платова, генерала П.М. Краснова. Характерною рисою історичних розвідок антирадянського козацького руху є використання видатних персоналій російської історії з претензією на остаточну істину в трактуванні їх ролі та місця в історії та прагматично-утилітарне використання в системі військово-патріотичного виховання козацьких військових формувань. Зазначимо що цей ригоризм був також притаманний і діяльності партполітапарату Червоної армії.

Історична пам'ять недавнього кривавого радянського минулого стала світоглядним фундаментом для антикомуністичного виховання козацтва. Основними напрямками політичної публіцистики видання були:

- розкриття терористично-каральної сутності політики «розкозачування», як політики свідомого знищення козацтва більшовиками;
- аналіз жахливих наслідків колективізації на Дону та Кубані;
- порівняння «народного» характеру німецького нацизму та «грабіжницької сутності» російсько-єврейського комунізму.
- критика ізоляціоністського характеру радянської влади.

У зверненні генерала П.М. Краснова до козаків кінцевою метою антибільшовицького козацького руху була визначена необхідність «знищення комунізму всюди, де він може заважати нам отримати те, що нам дається зараз».

Цікавим є позиціонування донського козацтва, як «старшого брата в єдиній козачій родині» (своєрідна калька з радянського «великого російського народу як старшого брата»).

Духовною основою для єдності козацтва, на думку видання, були догмати православної церкви. Журнал популяризував релігійні свята та розкривав їх зміст, враховуючи наслідки атеїстичного виховання молодих козаків в СРСР.

В ідеологічній роботі серед козацтва органічно поєднувався антисемітизм і військовий корпоративізм з нацистським вермахтом. Цікавою у цьому плані є програмна стаття О. Таманського «Націонал-соціалізм і козацтво». На думку автора, єдиним для нацизму та козацтва є турбота про добробут усього народу, колективізм, єдиноначальство («вождізм»), єдина расова чистота, культ праці, поваги до старших. Окремо підкреслено те, що «в євреях козацтво завжди бачило лише руйнівну силу... тому жоден єврей не міг мати прав громадянина». Репресивно-терористичні методи роботи НК, ОДПУ, НКВС в період громадянської війни та колективізації автори видання пов'язують у своїх

публікаціях виключно з особами єврейської національності. Постійне позиціонування комуністичної влади як виключно «більшовіцько-жидівської» демонструвало повну духовну єдність колаборантів з нацистами.

Військовий корпоративізм із нацистським вермахтом пропагувався як бойовий союз з метою визволення козацтва. Вже у передовій статті першого номеру 25 квітня 1943 р. проголошено: «Рідні козаки! Усі на захист рідного Дону! Усі на допомогу німецьким військам – нашим визволителям!». У наказі головного штабу формування козацьких частин в Україні від 6 червня 1943 р. визначено основним завданням визволення козацьких земель та остаточна перемога над більшовизмом. Наказ закінчується закликами до козаків: «Хай живе вождь народів нової Європи – Адольф Гітлер! Хай живе велика непереможна визвольна німецька армія! Хай живе вільне козацтво!». Красномовним свідомством колабораціоністської сутності козацького антикомуністичного руху є текст присяги козака, який опублікований в журналі 15 жовтня 1943 р.: «Обіцяю та клянуся Всемогутнім Богом, перед Святим Євангелієм у тому, що буду Вождю Нової Європи та Німецького народу Адольфу Гітлеру вірно служити та буду боротися з більшовизмом до останньої краплі крові...Цілую слова та хрест Спасителя мого». Практично повна компіляція присяги козаків російським імператорам підсилена надмірною релігійною складовою вірності німецьким окупаційним військам та особі А. Гітлера.

Отже, з позицій сьогодення слід визнати справедливість критики сталінської моделі соціалізму у видавничій діяльності журналу. Об'єктивним є й складний спектр причин, який визначив позицію симпатиків ідеї побудови нової держави у союзі з нацистською Німеччиною. Але, проголошення тези про бойове братерство з нацистським режимом, який потопив у крові населення країни, визначення себе як союзницької сили гітлерівської коаліції для боротьби з більшовизмом повністю спотворювали «патріотизм» козацтва вермахту. При усій суперечності радянського ладу, терористично-каральній сутності сталінського режиму, слід визнати, що мотивація захисників Вітчизни в лавах противників нацизму часто визначалася ненавистю до загарбників, бажанням збереження власних культурних констант, права жити та працювати на рідній землі.

Література:

1. Александров К. М. Русские солдаты Вермахта. Герои или предатели. Сб. статей и материалов. М.: Яуза. ЭКСМО, 2005. 752 с.
2. Аспид. Есаул поневоле. На казачьем посту. 1943. № 3. С. 15–16.
3. Варфоломеев Н. 25 апреля. На казачьем посту. 1943. № 3. С. 10.
4. Военная присяга казака. На казачьем посту. 1943. № 12. С. 4.
5. Гула Р.В. Співвідношення національного та інтернаціонального у патріотичному вихованні особового складу Робітничо-селянської Червоної армії у період визволення України 1942–1944 рр. Військово-науковий вісник. Випуск 20. Львів: АСВ, 2013. С.15–28.

6. Гула Р.В., Торопчин Д. Г. Тракткування патріотизму в радянській системі пропаганди та політико-виховної роботи колабораціоністських військово-політичних формувань у 1943 році. Архіви України. 2014. № 4. С. 84–91.
7. Донские атаманы. На казачьем посту. 1943. №7. С.16.
8. Донской герой Бакланов. На казачьем посту. 1943. №8. С. 6–7.
9. Дробязко С.И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил. 1941–1945 гг. М.: ЭКСМО, 2004. 608 с.
10. Исторические предпосылки. На казачьем посту. 1943. № 3. С. 2–4.
11. Кабанов В. 1930 год. На казачьем посту. 1943. № 3. С.14.
12. Краснов П.Н. Обращение к казакам. На казачьем посту. 1943. № 1. С. 4.
13. Краснов П.Н. Обращение к казакам. На казачьем посту. 1943. № 14. С.3.
14. Краснов П.Н. Исторические очерки Дона. На казачьем посту. 1943. № 7. С. 5–8; №8. С. 3–7; №15. С.7–10.
15. Крикунов П. Казаки между Гитлером и Сталиным. Крестовый поход против большевизма. М. : ЭКСМО, Яуза, 2005. 608 с.
16. Кринько Е.Ф. В составе вермахта и СС: коллаборационистские казачьи части. Історичні та політологічні дослідження. 2013. № 4. С. 260–269.
17. Павлов С.В. Рыцари вольности. На казачьем посту. 1943. №15. С. 16.
18. Приказ казачьим войскам на Украине 6 июня 1943 г. На казачьем посту. 1943. № 3. С. 2.
19. Рождественский В. Логика НКВД. На казачьем посту. 1943. № 15. С. 11–12.
20. Таманский А. Национал-социализм и казачество. На казачьем посту. 1943. № 7. С.9.

Дідич О.Р.,

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ, ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

З моменту здобуття Україною незалежності мало уваги приділялось національній безпеці країни, а це насамперед захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. За час незалежності була відсутня робота, щодо патріотичного виховання населення, збереження та надбання національних цінностей країни, перш за все, йдеться про національно-патріотичне виховання – як стратегічний напрямок формування національної ідентичності та важливий елемент національної безпеки, який вже тривалий час знаходиться на периферії державної політики. На законодавчому рівні досі

відсутній системний документ, який би комплексно регулював сферу національно-патріотичного виховання, враховуючи виклики та потреби українського суспільства. Такі умови сприяли підризу Національної безпеки України, як наслідок з 2014 року триває збройна агресія російської федерації проти України, яка призвела до численних людських жертв як серед військовослужбовців та правоохоронців, так і серед цивільного населення, окупації Автономної Республіки Крим і частини Донецької та Луганської областей, значних економічних втрат для нашої країни.

В той же час, ряд громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти російській федерації у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм. Більше того, наразі особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій. Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету [1-5], територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, пост конфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом. Враховуючи наведене, з метою встановлення справедливого покарання для осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування 3 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (Закон №5144) [4], який набрав чинності 15.03.2022 року. Наразі Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1, в якій перелічені дії, що відносяться до колабораційної діяльності та відповідальністю за такі дії, а саме:

публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України - караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років;

добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських

функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, - карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої;

здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років;

передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, - караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна;

добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої;

організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах - караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні

посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої;

добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої;

вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій - сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, - карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

В примітках, до зазначеної вище статті також визначено, що у частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації; у частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо; у частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації; тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Також, було внесено зміни до частини 1 статті 55 Кримінального кодексу України, що передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111-1 цього Кодексу, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Відповідно до Закону №5144 відбулись зміни і в пункті 3 частини 1 статті 963 КК України, яка визначає підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, а саме вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1, 258- 258-5 цього Кодексу.

Змінами в законодавстві також передбачена ліквідація юридичної особи, яка може застосовуватись судом у разі вчинення її уповноваженою особою

будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтею 111-1 КК України (ст.. 969 КК України).

Одночасно із прийняттям Закону №5144 Верховною Радою України прийнято Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність (Закон №5143).

Законом внесено зміни до Виборчого кодексу України, якими позбавлено можливості осіб, які мають судимість за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України, бути членами виборчих комісій, офіційними спостерігачами, уповноваженими представниками кандидата на пост Президента України у Центральній виборчій комісії, довіреними особами кандидата на пост Президента України, представниками партії у Центральній виборчій комісії, кандидатами на місцевих виборах, представниками організації партії у виборчій комісії, уповноваженими особами організації партії, довіреними особами кандидатів.

Також, внесено зміни до Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, якими передбачена неможливість комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань особами, які мають судимість за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України та внесено зміни до Закону України “Про державну таємницю”, якими передбачено підстави для відмови в допуску до державної таємниці для таких осіб.

Окрім цього, внесено зміни до Закону України “Про політичні партії в Україні”, Закону України “Про громадські об’єднання”, Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, Закону України “Про благодійну діяльність та благодійні організації”, Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, Закону України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону”, якими передбачено можливість ліквідації відповідних юридичних осіб, якщо їхніх уповноважених осіб було засуджено за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого статтею 111-1 Кримінального кодексу України.

Разом з тим, також міжнародне гуманітарне право визначає, що підпорядкування населення окупаційній державі не має наслідком нехтування патріотичним почуттям вірності Батьківщини. Однак, це питання більшою мірою відноситься до національного права, що містить кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність [1].

Професор-міжнародник Ерік Девід, підсумовуючи основні змістовні норми міжнародного гуманітарного права, що притаманні взаємодії населення з окупантом, відзначає:

– кримінальне право окупованої держави продовжує застосовуватися на її окупованій території (наприклад, щодо фактів співпраці з ворогом);

– закони держави-окупанта не виправдовують дій співробітників поліції та цивільних осіб на окупованій території, що вчиняють дії в інтересах окупанта та на шкоду окупованій державі та її громадянам (такі факти підпадають під пособництво ворогу);

– виконання обов'язку підкорятися приписам держави окупанта не повинно включати дій, спрямованих проти власної держави (приклади: участь у взятті заручників; арешти євреїв у 1940-1945 р.р.; страти ув'язнених тощо).

Таким чином, можна зробити проміжний висновок, що погляд на колабораційну діяльність (лише ту, яка не завдає шкоду державі чи її громадянам) в розрізі міжнародного права свідчить про те, що гуманітарна складова добровільної співпраці населення з окупантом підкреслюється в міжнародних актах та її слід враховувати при кримінально-правовій кваліфікації таких дій колаборантів.

На практиці часто виникають, так би мовити, порогові ситуації, коли при підтримці порядку окупованої держави особи ризикують викликати звинувачення у порушення вірності окупованій державі, що відмічалось міжнародною практикою. Іноді буває важко провести чітку межу між законними діями та колабораціонізмом, що свідчить про необхідність комплексного підходу до дослідження питання колабораційної діяльності, та розрізнення не лише її форм, а також умов здійснення та наслідків.

Література

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (дата звернення 30.11.2022).

2. Ерік Девід Принципи права збройних конфліктів: Курс лекцій, прочитаних на юридичному факультеті Відкритого Брюссельського університету. – М.: Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2011. – 1144 с.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кіпр» проти «Туреччини» (Заява № 25781/94). (дата звернення 16.12.2022).

4. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність (Закон №5143).

5. Кримінальний кодекс України, із змінами та доповненнями.

Казан Е.М., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

ГАВРИЇЛ КОСТЕЛЬНИК – РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ І РАДЯНСЬКИЙ КОЛАБОРАНТ

Розв'язавши повномасштабну війну з Україною в лютому 2022 р, Російська Федерація окупувала частину території України спочатку на її Півночі, а потім на Сході та Півдні. Жителі тих регіонів, що з тих чи інших причин не покинули своїх домівок, були і навіть дехто дотепер змушені жити в окупації. Незначна їх частина погодилась на відверту співпрацю з ворогом, з тих чи інших міркувань чи особистих переконань. Як трактувати ці їх дії? Що вважати колаборацію та які є історичні приклади цього явища?

Колаборація – це іноземне слово, яке дуже довгий час було незрозумілим для багатьох громадян колишнього Радянського Союзу. У радянській історіографії його звичайно сприймали як іноземний аналог зрадництва в російській мові, а зрадниками вважали всіх, хто не перебував в лавах захисників Радянського Союзу у роки Другої світової війни.

У пострадянській історіографії тлумачення поняття «колаборація» вже не несе якогось однозначного тлумачення. Найпоширенішим можна вважати підхід, який розглядав би таке явище в якості звичайної тактики виживання для населення окупованої території. Близькими до традиційного підходу є погляди що під колабораціоналізмом необхідно вважати не будь-що, а пряме співробітництво з окупантами на основі спільності яких-небудь ідеологічних поглядів.

Сучасні історики умовно виділяють п'ять типів колабораціонізму: військовий (служба у війську, розвідці, силових структурах тощо); економічний (співробітництво у будь-яких галузях економіки); культурний або духовний (пропаганда, участь в інформаційних та психологічних операціях ворога); побутовий (встановлення дружніх відносин між окупантами та населенням); політичний або адміністративний (співробітництво в окупаційних органах влади).

Трагічним історичним прикладом культурного (духовного) колабораціонізму є діяльність отця-мітрата УГКЦ, а потім РПЦ Гавриїла Костельника, члена ініціативної групи з організації Львівського псевдо собору з ліквідації УГКЦ в 1946р, в час окупації України Радянським Союзом.

На запитання чи була Україна окупована СРСР найкраще відповів чеський історик Петр Блажек з Інституту вивчення тоталітарних режимів: «Це були окуповані країни – країни Балтії були окуповані Радянським Союзом від 1939 року, а Україна – від 1920-х років». «Україна була окупованою країною, а не окупантом» – чеський історик пояснює комуністам.

УГКЦ будучи справді українською церквою, яка зберегла українську ідентичність і виховала не одне покоління свідомих українців в роки

польського та австро-угорського панування та за відсутності української незалежності, була чітко пов'язана з українським націоналістичним підпілля в роки Другої світової війни. Тому була кісткою в горлі для радянської системи. І, відповідно, вона не змогла б існувати легально в часи, коли Україна знаходилась під владою більшовиків. Після захоплення Західної України радянськими окупантами в вересні 1939 року і її «возз'єднання» з СРСР, комуністи відразу почали арештовувати католицьких священників, розпочавши репресії щодо УГКЦ і щодо українського патріотично налаштованого населення. Закриваються і націоналізуються церкви та монастирі, релігійні бібліотеки, пропагується атеїзм, починається експансія Російської православної церкви, що стало однією з причин українського національного спротиву в роки Другої світової війни та лояльного ставлення до німців на початку війни.

До політики знищення української національної церкви комуністи повернулись після свого наступного вторгнення, чи то пак визволення західно-українських земель в 1944 р. Одержимий ідеєю «релігійного інтернаціоналізму» і перетворення Москви на релігійний центр, керований комуністичною владою, Йосиф Сталін вирішив з допомогою Російської православної церкви знищити національні церкви поневолених «братніх» народів. УГКЦ була однією із них. Щоб знищити її, планувалось об'єднати її з Російською православною шляхом розірвання єдності з Вселенським Римським престолом, яка була закріплена Берестейською унією в 1596 р. в місті Бересті (тепер Брест, Білорусь). Для здійснення тих варварських радянських ідей необхідно було знайти виконавців з числа достойників УГКЦ. Це виявилось непросто. По-перше, церкву очолював Митрополит Андрей Шептицький, який мав величезний авторитет у світі, то ж до його смерті в 1 листопада 1944 р. радянська влада не наважилась проводити акти ліквідації української Церкви. Однак після смерті Патріарха, переслідування та спроби знищення унійної Церкви розгорілись з новою силою. 11 квітня 1945 р. на Святоюрській горі було заарештовано митрополита Йосипа Сліпого-наступного голову УГКЦ після митрополита Андрея, а також єпископів Никиту Будку і Миколу Чарнецького, а в Станіславові-єпископів Григорія Хомишина та Івана Латишевського. До слова жоден з єпископів УГКЦ не став колаборантом, не співпрацював з ворогом, не приймав участь в псевдо соборі і не підписав відмову від унії з Римом та перехід до Російської православної церкви. І заплатили за це своєю свободою і навіть життям, будучи ув'язненими в тюрмах, концентраційних таборах, в Сибіру та на поселеннях. Дві третини католицьких духівників не визнали рішень собору, не стали колаборантами і були репресовані каральною радянською машиною. Однак відомі в історії нашої церкви колаборанти пішли на співпрацю з ворогом і прийняли участь в Львівському псевдособорі з «возз'єднання» УГКЦ з Російською церквою і розірвання унії з Римом 8-10 березня 1946 р. Таким був отець-мітрат Гавриїл Костельник, відомий письменник, богослов, науковець. Він разом з двома священниками-колаборантами Михайлом Мельником та Антонієм Пельвецьким як представники трьох єпархій Галицької митрополії: Львівської, Перемиської і

Станіславівської, стали ініціативною групою з організації псевдо собору, який є неканонічним ні для УГКЦ ні для Ватикану, оскільки в ньому не брали участь жоден з єпископів УГКЦ. Отець Костельник-місце його народження – Руський Керестур, регіон Бачка, який належить до автономного краю Воєводини (Сербія). Це дуже специфічний регіон, якому вже понад 250 років. Там живуть так звані русини або руснаки – переселенці з території сучасного Закарпаття, Словаччини, Угорщини або території, яка колись окреслювалася одним збірним поняттям "Угорська русь". Русинами з Закарпаття були і Костельники. Ще з родинного Руського Керестору Гавриїл Костельник приніс з собою наївне простонародне москвофільство залишки якого збереглися в ньому, незважаючи на безперечний щирий український патріотизм. Так чи інакше Костельник переходив на православ'я цілком свідомо. (Міфи й контраверсії отця Гавриїла Костельника. Послідовний «восточник» чи католицький модерніст?

Гавриїл Костельник після здобуття початкової освіти вступає до гімназії в Загребі (Хорватія). Саме там починається його літературна творчість, на хвилі національного відродження Хорватії, під впливом феномену хорватської літератури – діалектної літератури, яка існувала і розвивалася поруч із літературою він написав на власному діалекті рідного села поетичну збірку "З мойого Валала" ("З мого села"). Вона була надрукована у Жовкві у друкарні Отців Василіян у 1904 році. До слова, підкарпатські русини послуговуються своїм діалектом і зараз, доводячи свою відмінність від української національності, підкреслюють свою русинську окремішність, створюючи підґрунтя для сепаратизму, а часом демонструють і відверто москвофільські погляди.

Повертаючись до постаті Костельника, відмітимо, що він навчався на теологічному факультеті в Загребі, а потім в Львівській духовній семінарії де, за його словами, навчалось близько 30 відсотків москвофілів. По закінченні семінарії захищає докторську дисертацію з філософії в Швейцарії у Фрізбурському католицькому університеті. Згдом пише ряд філософських праць. В його наукових публікаціях появляються про атеїзм як форму релігії і доводить, що держава не повинна забороняти атеїзм і захищати релігію, а навпаки толерувати атеїзм, що в принципі і робила комуністична влада. Слід зауважити, що погодившись на колаборацію з радянською владою. Костельник був до цього морально готовий, бо був вихований з дитинства в атмосфері москвофільства, кшталтуючи свій москвофільський дух в відповідному середовищі, контактуючи з москвофілами. Тому не дарма радянські каральні органи звернули увагу саме на нього, як на слабу ланку в міцному ланцюзі католицького духовенства.

Колаборантські настрої Костельника посилювались після 1944 року, коли Костельник побував у Москві в складі делегації блаженного Климентія Шептицького. Тоді ж і проявилися дві протилежні лінії в духовенстві. Одна вважала, що треба діяти йти в підпілля. Її прихильником був Климентій Шептицький. А Костельник вважав, що треба йти на компроміс, але не з

православними, а з державою. (Міфи й контраверсії отця Гавриїла Костельника. Послідовний «восточник» чи католицький модерніст?

Крім таких переконань, до колаборації Костельника теж спонукав і страх перед репресіями щодо його родини. Станом на 1946 р вже був розстріляний його син, і він боявся за інших дітей. Дослідники його постаті стверджують, що і майбутнє УГКЦ не було йому байдужим. Він наївно сподівався, що асимілюючи її з РПЦ, збереже українську католицьку церкву від переслідувань та репресій. Але сталось все навпаки-частина її перейшла в підпілля, була переслідувана, але вистояла і зберегла свою українську ідентичність, зв'язок з Римським престолом, а інша-доєднана до РПЦ-перестала існувати в своєму первісному стані і стала колаборантською, власне російською церквою.

Висновок. На появу колабораціонізму впливає: виховання в дитячі роки, середовище в якому росте і формується людина, атмосфера в суспільстві і навчальних закладах, світогляди друзів та наставників, інформаційна пропаганда з боку окупанта. Особистість Костельника формувалась в атмосфері русинської ідентичності, в душі москвофільства в час навчання. Свою роль в колабораціонізмі відіграє страх втрати родини, посади, поява небезпеки для життя, ефемерні надії на те, що співпраця з окупантом допоможе покращити або зберегти національну ідентичність, культуру, церкву, традиції.

Література

1. Орлянський В.С. Деякі особливості української колаборації у роки другої світової війни. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010, вип. XXIX ст. 205-212.

2. Колабораціонізм: де ми були вісім років і що тепер

URL: <https://ti-ukraine.org/news/kolaboratsionizm-de-my-buly-visim-rokiv-i-shho-teper/>

3. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chexija-srsr-okupacija-ukrajina-komunist/29435763.html>

4. URL: <https://ucu.edu.ua/news/mify-j-kontraversiji-ottsya-havryjila-kostelnyka-poslidovnyj-vostochnyk-chy-katolytskyj-modernist-ipress-ua/>

5. URL: <https://ucu.edu.ua/news/mify-j-kontraversiji-ottsya-havryjila-kostelnyka-poslidovnyj-vostochnyk-chy-katolytskyj-modernist-ipress-ua/>

Лук'янченко С. В., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

НЕДОЛІКИ СТАТТІ ККУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (стаття 111 Кримінального кодексу України). Ця стаття в Кримінальному кодексі України існувала ще до початку російсько-української війни у 2014 році, але активно почала використовуватися судами внаслідок тимчасової окупації Криму Російською Федерацією та частини Донецької та Луганської областей. Застосовувалася і продовжує застосовуватися переважно проти службовців силових структур та держслужбовців, які перейшли на сторону країни-агресора. Дії цивільного населення, які сприяли окупації Криму та допомогали проголошенню та захисту терористичних квазідержав на Сході України не були оформлені в юридично визначені форми покарання. До широкомасштабного вторгнення уряд держави не міг визначитися з кваліфікацією злочинної підтримки країни-агресора цивільним населенням. Українська влада опинилася в неприємній і делікатній ситуації. Влада не хотіла виносити на публічне обговорення теми колабораціонізму, це означало розкрити механізми призначення на високі державні посади зрадників, пояснити, чому під час війни можна торгувати з ворогом, дозволяти діяльність проросійських партій і телеканалів, присутність російських заробітчани від російської культури на українському ринку.

Після 2014 року, коли РФ анексувала Крим та підтримувала російські гібридні сили на окупованій частині Донбасу, точилися суперечки стосовно вживання значення «колаборант» до жителів цих територій. Український уряд закликав відмовитись від слова «колаборант», щоб не ображати населення окупованих територій. Пропонувалося визначити як колаборантів тих, хто обіймав посади в органах окупаційної адміністрації, організував псевдореферендум, брав участь у бойових діях (без убивств та пограбувань – бо це вже кримінал) чи проводив інформаційні кампанії проти української державності. За сім років було написано два проекти такого закону: перший, «Про заборону колабораціонізму (6170)» подала до Верховної Ради група депутатів на чолі з Ігорем Лапіним («Народний фронт») у 2017 році. У 2019 році проект відкликали; другий «Про захист української державності від проявів колабораціонізму (7425)» подала група розробників на чолі з активістом Віталієм Овчаренком та юристкою Іриною Лоюк, також у 2017-му, і його відкликали у 2019-му. Але 15 березня 2022 року Кримінальний кодекс

Україні було доповнено статтею 111-1. Початок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України змусив Верховну Раду України запровадити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. 15 березня 2022 року Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Колабораціонізм – це співпраця громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі. Але ст. 111-1 КК України, яка міститься в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», встановлює окремі ознаки відповідних складів кримінальних правопорушень та суперечить принципу правової визначеності і потребує змін. Окремі форми колабораціонізму, як один із видів кримінального правопорушення через дублювання форм державної зради потребують уточнення або виключення. Така форма як «... дії громадян України, спрямовані на впровадження освітніх стандартів держави-агресора у таких навчальних закладах» може двояко тлумачитися в судовій практиці. Це призведе або до вибіркового правосуддя, або до незастосування цієї форми взагалі. Ця невважена криміналізація спровокована умовами окупації, за яку несе відповідальність не тільки країна агресора, а й власна держава, уряд якої не зміг організувати на певних напрямках наступу російської армії оборону, що привело до окупації українських територій, до якої громадяни України просто не могли бути готові. Це викликало несприйняття держави громадянами, які опинилися в скрутних умовах на захоплених територіях. Ще одна проблема була виявлена в процесі розгляду перших справ зі звинувачення у колабораціонізмі в судах України. З'явилась потреба внести чітке розмежування кримінального правопорушника від кримінального злочинця, що може не дати державним злочинцям ухилитися від суворої відповідальності через певну схожість складів державної зради і колабораціонізму, оскільки покарання за більшість форм колабораціонізму є більш м'якою, ніж покарання за державну зраду. Зрадник може бути звільнений від кримінальної відповідальності, а менш тяжке правопорушення – колабораціонізм не дає винному такої можливості.

Стаття Кримінального кодексу про колабораційну діяльність потребує доопрацювання, але без дослідження колабораціонізму, як соціального явища українського суспільства в контексті російсько-української війни вирішити цю проблему неможливо.

Речниця Міністерства внутрішніх справ А. Матвєєва, говорячи про колабораціонізм зазначила, що відповідно до даних єдиного реєстру досудових розслідувань, у провадженні Національної поліції знаходилося, з початку вторгнення Росії на територію України і дотепер, загалом 1200 кримінальних проваджень.

Як повідомила А. Матвєєва, 549 проваджень розпочато за фактами: публічне заперечення вторгнення Росії на територію України, а також озброєна агресія; публічні заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора, до

співпраці з державою-агресором, до невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях.

627 проваджень розпочато за такими фактами, як: добровільне зайняття громадянином України посад, які були створені незаконно на тимчасово окупованих територіях, а також в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів; добровільне зайняття посад в судових, або правоохоронних органах, або в незаконних збройних чи воєнних формуваннях.

Війна триває, кількість справ в українських судах щодо покарання колабораційної діяльності буде зростати по причині запиту суспільства на покарання колаборантів. Намагання створити закон, який був один для всіх і працював однаково, щоб покарання було незворотнім, може привести до покарання «стрілочників». Основна мета закону повинна досягнути покарання ватажків на кшталт Сальдо, Стремоусова на Херсонщині, або Пушиліна на Донбасі. Отже закон потребує ретельного доопрацювання.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : проєкт Закону України № 7186 від 21.03.2022 / Проєкт вноситься народними депутатами України Іонушасом С. К., Медяником В. А., Михайлюк Г. О. та ін. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247316> (дата звернення: 21.03.2023).

2. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки (№ 7186 від 21.03.2022) / Проєкт вноситься народними депутатами України Іонушасом С.К., Медяником В.А., Михайлюк Г.О. та ін. / Апарат Верховної Ради України № 16/03-2022/56435 від 22.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247684> (дата звернення: 21.03.2023).

3. Ілларіонов О. Ю. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. Юридичний вісник України. 2017. № 13 (1133). С. 4.

4. «Зрадників ніхто не любить». Як міняють українське законодавство про колабораціонізм? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-kolaborant-zminy-zakonodavstvo-koho-pokarayut/31993175.html> (дата звернення: 21.03.2023).

Мазурін О.В.,
 Національна академія сухопутних військ
 імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)
<https://orcid.org/0000-0002-5817-7453>

WHY THE HISTORY OF THE HARKIS IS PERTINENT TO CONTEMPORARY TIMES?

The history of the Harkis is not studied complexly or paid high attention to in Ukraine. Nowadays this theme is mostly discussed in Arab-speaking countries and in France. Despite this, in the times of full-scale Russian invasion, it might be an important historical topic that leads to significant questions about collaboration. The Harkis, a group of Algerians who fought alongside French colonial forces during the Algerian War, experienced complex and often tragic consequences for their actions. Their story sheds light on reasons and aftermaths of wartime collaboration and highlights the need for critical examination of war events.

The Algerian War, also known as the Algerian War of Independence, was a conflict fought between France and the Algerian National Liberation Front (FLN) from 1954 to 1962. The FLN sought to establish an independent Algeria free from French colonial rule. The war began as a series of guerrilla attacks by the FLN and it quickly escalated into a full-scale insurgency. The confrontation was marked by violence and atrocities committed by both sides. The Évian Accords signed on March 18, 1962 ended the war and granted Algeria independence after more than 130 years of colonial rule.

Following the start of the Algerian uprising on November 1, 1954, the French Army command, using a colonial practice of utilizing local forces, swiftly authorized the recruitment of auxiliary troops to assist with police and military objectives. Local units were organized into five categories: the Goumiers (mobile security), the Mokhaznis (administrative police), the 'Assas (territorial units), the Self-defense groups, and the Harkis - derived from the Arabic word “حركة” meaning “movement” - who were locally recruited on a daily basis initially, and later on renewable monthly contracts. However, term “the Harkis” went on to refer to all auxiliaries. Over 200.000 to 250.000 individuals, including women, were recruited during the war, which took place amidst an asymmetrical conflict where both sides sought to mobilize rural populations.

The motivations behind the decision to join the Harkies are a subject of debate. Factors such as “patriotism”, forced recruitment, economic motivation, and retaliation against violence by the FLN have been suggested. It is also necessary to consider the socio-economic context: the war worsened rural poverty, and the pay received by auxiliaries can be viewed as a survival strategy for some Algerians.

The most significant use of the Harkis on the ground was between 1958 and 1960. The Harkis were used for reconnaissance and intelligence gathering, but they also performed other duties such as guarding installations and engaging in combat operations. However, the effectiveness of the Harkis varied widely, and many units

suffered from poor motivation, training and equipment. There was no rigorous selection at the time of their recruitment, and physical fitness was not a determining factor. The question of the Harkis' combat effectiveness is still a debatable matter, as statistical methods are also not very convincing and testimonies from after the war are full of controversies.

After the end of 8-year war, France showed little sympathy for the Harkis, the French Army before the withdrawal rapidly disarmed the auxiliaries and sent them home. The French Minister for Algerian Affairs gave orders to the military to block the Harkis and their families from fleeing Algeria, as they began to escape to France in large numbers. According to French officials, the Harkis were deemed unprepared for life in Europe. Charles de Gaulle referred to the Harkis as mercenaries with no real value and recommended to get rid of them quickly. Some Harkis who arrived in Marseille through unofficial means were repatriated back to Algeria, to face almost certain death. At the same time, almost 1 million of Pieds Noirs (French citizens of European descent living in Algeria) left Algeria and returned to France.

According to the Evian Accords, the Harkis were to be safeguarded against any acts of retaliatory violence. As a matter of fact, in the months that followed cease-fire agreement, up to 150.000 Harkis and their families were brutally killed. They were subjected to violent intra-community reprisals, which included public executions . After proclamation of the independence of Algeria in July 1962, FLN regional leaders openly called for the massacre of all Harkis. They were horribly tortured in “interrogation centers” and then executed. British historian Alistair Horne wrote: “Hundreds died when put to work clearing the minefields... or were shot out of hand. Others were tortured atrociously; army veterans were made to dig their own tombs, then swallow their decorations before being killed; they were burned alive, or castrated, or dragged behind trucks, or cut to pieces and their flesh fed to dogs. Many were put to death with their entire families, including young children”.

Officially only 25.000 Harkis (about 10% of the total) were allowed to settle in France [2]. However, is estimated that between 55.000 to 75.000 Harkis and their families managed to escape to France. As they were regarded as uncivilized and uncivilizable by the French authorities, the Harkis were lodged “out of sight, out of mind.” Many Harkis were placed in overcrowded refugee camps, where they lived in squalid conditions, faced discrimination and violence. In 1962 over 21.000 Harkis resided in isolated and often poverty-ridden camps. Many were kept in barracks for decades, along with their children. Some were assigned to remote hamlets in the rural south of France to work in forests. Others were sent to isolated settlements – it became a form of internal exile on French soil. Due to their compulsory segregation and isolation, numerous Harkis remained for years without interactions with native French people. Harkis became people with banned past, tormented by the thought of being traitors. “Many harki children say their parents never spoke about their lives in Algeria; the children never knew what the parents thought about the choices they had made”.

The French have felt discomfort towards the Harkis. The Gaullists saw them as a constant reminder of the Evian agreement's failure, which had promised protection

for those who remained loyal to France. The political left regarded the Harkis as “collaborators” of French colonialism, and their presence was a constant reminder that the left's support for Algerian independence had led to dire consequences and numerous victims. The Harkis were not regarded as compatriots or allies to be sheltered by the French. Instead, they were viewed with suspicion, as a potential danger to the nation's unity. This also emotionally refers to the situation in France during the Liberation in 1944, where citizens who had collaborated with the occupiers were also seen as traitors, a threat to national well-being.

Only second and third Harki generations managed to change their dire social status by organizing protest marches and hunger strikes in public places, attracting the media attention, demanding historical recognition. In 1994 Law number 94-488 recognized the sacrifices made by the Harkis and affirmed the French Republic's gratitude towards them. In 2001 President Jacques Chirac had declared the September 25 as the Day of National Recognition for the Harkis. In 2006 François Hollande recognized the French responsibility in the massacres of Harkis and the inhuman conditions created for repatriates. In 2021 Emmanuel Macron asked “forgiveness” to the Harkis. Despite this recognition, the Harki community still faces a range of social, economic, and cultural circumstances.

The idea of Harkis as traitors has been largely institutionalized in Algerian society, with the word “Harki” now used as a slang pejorative term. The opinions on Harkis came from personal experience, familial stories, passed down through generations, school teachings and state propaganda. Although Algerians may understand the reasons why people joined French auxiliary units, they cannot condone their actions, participation of the Harkis in military actions and spying. The Algerians suggest that a social solution would prove difficult because the memory cannot be erased [10]. During a visit to France in 2000, Algerian President and veteran of the Algerian War Abdelaziz Bouteflika sparked outrage by comparing Harkis to Nazi collaborators and ruling out their return to Algeria .

So call we call Harkis as "collaborators"? This categorization is a multifaceted and contentious issue that has been debated for decades. While some Algerians and others view the Harkis as collaborators with the French colonial regime and as spies, murders and traitors to their own people, others see them as victims who were caught in the middle of a violent conflict and who were coerced into supporting the French. At the same time, they suffered greatly after the war, killed or imprisoned in harsh conditions. Harkis who were able to flee to France were also subjected to prejudice and mistreatment, living under the burden of guilt. Their descendants faced discrimination and struggled to integrate into French society. In Algeria, they were often denied access to education, healthcare; some kids were separated from their families. Whether or not this suffering can be considered a form of atonement?

From contemporary perspective the historical fate of the Harkis is important for studies today for several reasons:

- Understanding of the colonialism: It highlights the complexity of the relationship between colonial powers and their subjects. This helps us understand the legacy of colonialism and the impact it had on people's lives.

- Examining of wars and conflicts: The story is also important for understanding the roles, motivations, actions of auxiliary units. It helps to avoid simplifying the aftermaths of conflicts into black and white terms.

- Investigation the role of marginalized and colonized communities: By examining Harkis experiences, we can gain a better understanding of the challenges faced by marginalized communities in the past and present. We may use this knowledge for drawing new historical parallels.

- Raises the question of political and moral responsibility of nations: We may compare the actions of France to those of the USA in 1975-1976. In the face of the communist army's advance, the US Armed Forces conducted unprecedented operations to evacuate their allies from Indo-China and provide them with citizenship and a new life. The Vietnamese refugees became an inherent and important part of American society.

- Learning from history to remember the history: Mostly illiterate and uneducated, Harkis remained forgotten for years, living in camps and isolation. First generation Harkis left almost no written legacies, so their story was generally told by journalists, novelists, and historians of other nationalities. Harkis' voices are silent.

REFERENCES

1. Moumen A. Les harkis, de l'Algérie à la France. Ministère des Armées. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/fr/les-harkis-de-lalgerie-la-france> (date of access: 16.03.2023).

2. Hautreux F.-X. La guerre d'Algérie des harkis. Ministère des Armées. 2013. URL: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/fr/la-guerre-dalgerie-des-harkis> (date of access: 17.03.2023).

3. Hautreux F.-X. Quelques pistes pour une meilleure compréhension de l'engagement des harkis (1954-1962). *Les temps modernes*, 2011 (5). P.44-52.

4. Gortzak Y. Using Indigenous Forces in Counterinsurgency Operations: The French in Algeria, 1954–1962. *Journal of Strategic Studies*. 2009. Vol. 32, no. 2. P. 307–333. URL: <https://doi.org/10.1080/01402390902743415> (date of access: 20.03.2023).

5. Enjelvin G., Korac-Kakabadse N. France and the Memories of “Others”: The Case of the Harkis. *History and Memory*. 2012. Vol. 24, no. 1. P. 152. URL: <https://doi.org/10.2979/histmemo.24.1.152> (date of access: 20.03.2023).

6. Alistair H. *A Savage War of Peace: Algeria, 1954-1962*. New York : Viking Press. 1978. 632 P.

7. Cohen W. The Algerian War and French Memory. *Contemporary European History*. 2000. Vol. 9, no. 3, P. 489–500. URL: <http://www.jstor.org/stable/20081767> (date of access: 19.03.2023).

8. Evans M. Reprisal Violence and the Harkis in French Algeria, 1962. *The International History Review*. 2016. Vol. 39, no. 1. P. 89–106. URL: <https://doi.org/10.1080/07075332.2016.1141307> (date of access: 20.03.2023).

9. France's Emmanuel Macron heckled asking Algerian veterans for forgiveness. BBC News. 20 Sept. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/world-africa-58626309> (date of access: 20.03.2023).

10. Gilbert L. Les Oubliés de l'Histoire: Perceptions of Harkis and Community Awareness. Independent Study Project Collection. 2012. URL: https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1437 (date of access: 18.03.2023).

11. The Algerian War and the French Army, 1954–62 / ed. by M. S. Alexander, M. Evans, J. F. V. Keiger. London : Palgrave Macmillan UK, 2002. URL: <https://doi.org/10.1057/9780230500952> (date of access: 20.03.2023).

12. Мазурін. О. Участь збройних сил США в операціях «Babylift», «New Life» Та «New Arrivals». СХІV Міжнародна науково-практична конференція Нові напрями розвитку науки під час воєнного стану. Одеса, 2022. С.243-248. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/01/Odesa_12222022.pdf (date of access: 15.03.2023).

Трофимович Л. В., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)

ПРОБЛЕМА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Історичні витоки колабораціонізму сягають давнини, при тому, що з позиції наукової розробки він почав активно досліджуватись лише після та в контексті Другої світової війни. Саме з цього часу розпочинається наукове осмислення цього явища, формулюється його поняття, визначаються ознаки та види, робляться спроби встановити межі юридичної відповідальності колаборантів.

У зв'язку з тим, що питання колаборації в Україні в роки Другої світової війни з кожним роком дедалі більше політизується, обростаючи всілякими навколоісторичними спекуляціями, назріла необхідність провести об'єктивне дослідження цієї теми.

На початок Другої світової війни, як зазначив В. Дзьобак, українці своєї держави не мали. Те, що називали УСРР, а з 1937 р. – УРСР (незважаючи на більшість формальних атрибутів суверенності), було дуже далеке від реальної державності. Врахуймо також, що протягом перших двадцяти років влади більшовиків українському народові довелося пережити колективізацію, два голодомори (1921–1923 рр. та 1932–1933 рр.), масові репресії, масштабні депортації тощо. Вищезазначені події не могли прищепити любов і патріотизм до новоутвореної «батьківщини». Також, варто враховувати, що основний ударний загін українських політичних сил, які боролися за незалежність у ході Другої світової війни, формувався із західних українців та політичних

емігрантів, які не вважали за свою батьківщину ані міжвоєнні Польщу, Румунію, Чехословаччину, ані, тим більше, СРСР.

Як слушно зауважив В. В'ятрович, чинником, що визначав місце і роль українців у війні, стала відсутність у них власної держави. Україну та українців всі її учасники розглядали виключно як ресурс (людський, моральний, політичний), який можна використовувати у протистоянні. Внаслідок цього територія України стала однією з головних арен світової бойні, а її жителі – вояками практично всіх армій, які пройшли через неї: вже з вересня 1939 р. вони воювали в лавах Війська Польського, Червоної армії, так званого легіону Сушка у складі Вермахту. Пізніше до цього переліку додалися нові українські формування в німецьких збройних силах (батальйон «Нахтігаль» та «Роланд», а згодом Ваффен СС дивізія «Галичина»), радянські та польські партизани і, врешті, військові формування українського визвольного руху (Українська повстанська армія, Українська народна революційна армія). Не слід забувати величезну кількість пасивних очікувачів, які намагалися вижити та врятувати свої сім'ї у жахливих умовах війни, не пристаючи до жодної із сторін, або, навпаки, співпрацюючи з усіма. «Всі учасники протистояння закликали українців реалізувати патріотичний обов'язок саме в їхніх лавах. Для цього польська влада декларувала готовність іти на поступки в повоєнному вирішенні українського питання (щоправда в рамках відновленої Речі Посполитої); радянська – називала окремі свої фронти українськими, до пантеону героїв віднесла Богдана Хмельницького, іменем якого названо новий військовий орден; німці в останні дні війни пішли на перейменування колишньої дивізії Ваффен СС «Галичина» в «Українську національну армію» і навіть призначили її командувачем українця Павла Шандрука. Кожен, хто воював на українських землях, намагався продемонструвати свою «українськість» чи бодай прихильність до українства, особливо в критичній для нього ситуації. І не можна сказати, що це їм абсолютно не вдалося – українські вояки, які йшли до Червоної армії, як і ті, що вступали до дивізії «Галичина», часто були переконані – вони роблять це, аби захистити свій народ».

На думку І. Патриляка з проблемою формування поліцейських структур із місцевого населення України та військовополонених червоноармійців також пов'язано питання колабораціонізму. Українці не мали власної повноцінної державності до війни, далеко не всі вважали себе громадянами СРСР. Мешканці колишньої підпольської або підрумунської України, згідно з міжнародним правом, не могли вважатися громадянами СРСР, бо таке громадянство було надане їм внаслідок анексії Радянським Союзом певних територій, хоча й польське та румунське громадянство українців не приваблювало, бо цими державами українські землі також свого часу були окуповані. Тому, термін «колабораціонізм» варто застосовувати до України з певними застереженнями. В Україні, на відміну від Данії, Греції, Польщі, Чехії, Франції, Бельгії, Нідерландів та Росії, не було колабораціонізму у його класичному вигляді. Колабораціонізм українців, білорусів, литовців, латишів, естонців, грузинів, татар, вірменів чи азербайджанців був колабораціонізмом з

радянського погляду, однак, представники перелічених вище національностей, які співпрацювали з німцями або служили їм, не зраджували своїх держав, бо таких не існувало в природі.

Тому поняття колабораціонізму щодо українців може бути застосоване лише умовно, з цілою низкою застережень. Український колабораціонізм періоду німецької окупації швидше можна охарактеризувати навіть як явище колабораціоністського характеру, що стало наслідком бездержавного існування українського народу і значною мірою було зумовлене втратою населенням моральних орієнтирів, до чого його спонукали комуністи та нацисти. Жорстокість їх окупаційних режимів в Україні безпосередньо впливала на масштаби цього явища. Для багатьох членів добровольчих німецьких допоміжних підрозділів, участь у них була лише питанням власного виживання і переважно не несла жодних політичних чи ідеологічних ознак.

Колабораціонізм в Україні проявився в надзвичайно широкому діапазоні – від побутового рівня до адміністративного й військового співробітництва. Він був різним за характером – від цілком добровільної співпраці з окупантами, виходячи з власних політичних чи ідеологічних переконань, до примусової співпраці довготривалого або епізодичного характеру з німцями та союзними їм військами. Найбільшого поширення набув економічний та побутовий колабораціонізм. Оскільки мільйонам мешканців окупованої України доводилось добровільно чи з примусу працювати в сільському господарстві і на промислових підприємствах, займатися розчисткою від завалів вулиць і площ, а також платити окупаційній владі податки, надавати своє житло під розквартирування для армії тощо. Усю цю діяльність можна зараховувати до співпраці з окупаційною владою, але відмовитись від такої співпраці було майже неможливо, навіть при великому бажанні.

Широкого розповсюдження набув адміністративно-культурний колабораціонізм. Сотні тисяч українців працювали у створених окупантом органах місцевого самоврядування, починаючи з сільських староств до міських управ, працювали в школах і технікумах, дитячих садках, редакціях газет (під час окупації в Україні виходило понад 300 періодичних видань), різних творчих об'єднаннях тощо. Частина з цих людей працювала з ідеологічних переконань, інші йшли на співпрацю, намагаючись вижити в жорстоких умовах окупаційного режиму.

Існував в Україні і військовий колабораціонізм, а саме українські батальйони шуцманшафту й СД, Служба порядку й самооборона, пожежники і воєнізована охорона залізниць та підприємств. Наукові дослідження вказують на те, що лише приблизно третина усіх цих військових формувань створювалася із добровольців, які йшли до них на службу насамперед з метою помститися радянській владі за власні страждання або за страждання своїх рідних чи близьких. Решта складалася із військовополонених та молоді, яка вибирала поліційну чи військову службу, аби уникнути вивезення на роботу або щоб прогледувати свої родини. Військовополоненим часто доводилось записуватися «добровольцями», з метою уникнути смерті від голоду та хвороб

у таборах. Дехто з них йшов служити німцям свідомо, коли дізнавався, що радянське керівництво зараховує до зрадників і дезертирів всіх червоноармійців, які опинились в полоні. Їхні мотиви були різними, як і їхня поведінка на службі в окупанта.

Нарешті, слід також пам'ятати, що частина українців, особливо мешканців Західної України та українських політичних емігрантів, намагалися з німецькою допомогою створити великі українські військові з'єднання, які розглядались як можливий фундамент майбутньої української армії. У квітні 1943 року розпочався набір добровольців до української СС дивізії на території Галичини. Безпрецедентний ентузіазм (понад 80 тис. добровольців) вказував на те, що галицька молодь бачила у вимушеній військовій співпраці з німцями можливість здобути шанс збудувати повноцінну армію як запоруку майбутньої державності. Очевидно, такими ж міркуваннями керувалися українські політичні та військові емігранти, коли в 1945 році на базі дивізії «Галичина» створювали першу українську дивізію української національної армії й почали формувати другу дивізію здебільшого із вихідців з підрадянської України. Зрозуміло, що ці військові з'єднання бачились уже не в рамках війни Німеччини та СРСР, а у форматі можливої війни проти більшовизму західних демократій.

Стосунки українських націоналістів із Німеччиною, залежно від геополітичної ситуації, зазнавали постійних змін. Однак за будь-яких умов вони намагалися діяти таким чином, аби максимально використати обставини на користь боротьби за самостійну українську державу. Як зауважили І. Патриляк та В. Трофимович, коли інтереси України (в уявленні провідників ОУН) потребували співробітництва з гітлерівцями, вони йшли на співпрацю (доволі часто на шкоду своєму іміджу). Якщо виникала потреба збереження сил, перебуваючи в стані нейтралітету, обирали вичікувальну позицію. Коли з'являлася можливість для боротьби з окупантами, вони вели її рішуче і безкомпромісно. Як видно з об'ємного опублікованого документального матеріалу, почерпнутого, зокрема, з німецьких і радянських джерел того часу, повстанський рух, який організувала та очолила ОУН Бандери, вже довгий час був скерований проти німецьких загарбників, і з 1942 року нацисти вбачали найбільшу загрозу своєму пануванню в краї саме в українських націоналістах.

Міф про співробітництво УПА з гітлерівцями – себто колабораціонізм – не більш, ніж один із міфів радянської, а також сучасної російської пропаганди. На розвінчання цього міфу працювала сама назва армії – Повстанська. «Постати» в Україні, коли вона була окупована німцями (які стояли на той момент уже на Волзі), можна тільки проти нацистських окупантів і лише з відчайдушною метою – відновити українську державність.

Як би там не було, слід пам'ятати, що явище колабораціонізму в Україні в роки Другої світової війни надзвичайно складне, багатогранне та багаторівневе. Для кращого його розуміння кожен окремий напрям співробітництва з окупантами слід розглядати індивідуально.

Нинішня кремлівська пропаганда, безпідставно звинувачуючи українців у колабораціонізмі, чомусь не розповідає про сотні тисяч російських «козаків» та просто жителів Росії, що зі зброєю в руках воювали на стороні нацистів. А саме їх нащадки сьогодні, з тими ж «георгіївськими стрічками» та під тими ж «триколорами», воюють з «фашизмом» в Україні. Насправді ж вони борються з Українською державою та прагненням українських громадян, незалежно від їхнього етнічного походження, будувати соборну цивілізовану європейську країну.

З початком повномасштабної збройної та інформаційної агресії російської федерації проти мирної України, виникла гостра необхідність не тільки належного розслідування та кваліфікації воєнних злочинів, а також і ґрунтовного переосмислення феномену колабораціонізму або добровільного співробітництва з ворогом (окупантом), в умовах війни, у його інтересах і на шкоду своїй державі. Спираючись на політичний досвід європейських країн і Радянського Союзу періоду Другої світової війни та враховуючи сучасні умови та особливості ведення повномасштабної війни з російським агресором, вкрай необхідним є науково обґрунтоване та виважене розмежування таких близьких за змістом юридичних понять, як колабораціонізм, який передбачає наявність політичної угоди з окупантом, поняття «кооперування з окупаційною владою» у цивільних галузях, а також поняття «участь у війні» на боці окупаційних сил. Адже розуміння сутності, витоків, мотивів та наслідків колабораціонізму у подальшому забезпечить справедливість покарання винних у співпраці з ворогом під час та після закінчення війни.

Література:

1. В'ятрович В. Українська Друга світова (в кольорі). Дзеркало тижня. 2009. 29 серпня. № 32. С. 4.
2. Гриневич В. Суспільно-політичні настрої населення України у роки Другої світової війни (1939 – 1945). К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ, 2007. 520 с.
3. Дзьобак В. Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни. Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. 2008. Вип. 11. С. 252–276.
4. Патриляк І., Боровик М. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: видавець ПП Лисенко М., 2010. 590 с.
5. Патриляк І., Трофимович В. Український визвольний рух у роки Другої світової війни. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси: У 2-х кн. К.: Наукова думка, 2011. Кн. 2. С. 386–429.
6. Рібаков Д. Герої та (або) колабораціоністи: по той бій міфу. Дзеркало тижня. 2006. № 41. С. 10.
7. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в період Другої світової війни: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. К., 2005. 534 с.

Шкорубська В.П.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів);

Юркевич Р.М., к.т.н.

Науковий центр Сухопутних військ (м. Львів)

КУЛЬТУРНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЯХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1991 РОКУ

В широкому значенні колабораціонізм визначають як добровільне співробітництво громадян держави з ворогом на шкоду власній країні. Сучасні історики умовно виділяють п'ять типів колабораціонізму:

- воєнний (служба у війську, розвідці, силових структурах тощо);
- економічний (співробітництво у будь-яких галузях економіки);
- культурний або духовний (пропаганда, участь в інформаційних та психологічних операціях ворога);
- побутовий (встановлення дружніх відносин між окупантами та населенням);
- політичний або адміністративний (співробітництво в окупаційних органах влади).

Саме явище колабораціонізму в Україні окреслили Валерій та Валентина Шайкан в роки Другої світової війни. Історики відзначили, що це явище проявилось у широкому діапазоні: від побутового рівня до військових, економічних, культурних, адміністративних, індивідуально-політичних форм.

Колабораціонізм відтворив соціально-психологічну та етичну реальність у суспільстві під час кризи, а також спонукав та регулював поведінку певної частини населення, яке й так перебувало в стані конформності, і сприяв організації різних форм співпраці та стосунків з окупантами.

Явище колабораціонізму в культурній сфері українського суспільства, в певній мірі, залишилось в радянській спадщині української історії, зокрема в ідеологічному аспекті. Водночас, радянська ідеологія поступово стала основним інструментом російської сучасної пропаганди, яка активно виправдовує воєнні злочини своєї армії.

Радянська держава монополізувала всі форми й засоби культурного життя. За їх допомогою відбувалося формування свідомості суспільства відповідно до ідеологічного курсу, накресленого комуністичною партією. Для реалізації цього завдання серед інших засобів досить ефективно використовувалися музеї.

У 1920-х рр. військова музейна мережа СРСР налічувала 15 військових музеїв та близько 280 музеїв військових частин і військово-навчальних закладів, з них на території України діяли три військові музеї (Одеський обласний військово-історичний музей-аудиторія, Музей Севастопольської оборони та Морський музей у Миколаєві).

Тоталітарний режим деформував основний зміст військово - історичного музею як науково- просвітницької установи, нівелював його науково - дослідний потенціал, з військово - музейних фондів вилучалися унікальні пам'ятки національної військово - історичної спадщини, в експозиційній роботі запанував схематизм і вульгарний соціологізм. Через механізм масових репресій радянська влада цілеспрямовано ліквідувала кращих працівників музейної галузі, знято здійснюючи політику перетворення військово - історичних музеїв на звичайні пропагандистські осередки та ідеологічну зброю влади. Усе це призвело до кризового стану військово- музейної справи в Україні.

В свою чергу, військово - історичні музеї розглядаються суспільством, як хранителі підвалин державності, внутрішньої єдності нації. Вони впливають на формування у відвідувачів ідеї національного патріотизму. Музейні утворення військових частин сприяють військовослужбовцям в утвердженні морально- бойових якостей: вірності присязі, мужності, хоробрості, героїзму. А військові частини, які були створені радянською армією та продовжили своє функціонування уже в Збройних Силах України мали свою музейну спадщину. За статистикою із 120 музеїв військових частин Радянської армії, що дислокувалися на території України, на 2000 р. залишилося 46. Зникнення музеїв проходило в рамках процесу скорочення чисельності Збройних Сил України.

Зокрема, музейні утворення військових частин зі спадщиною Радянської армії зберігали фонди бойового шляху військової частини та, в більшості, і радянської ідеології. Радянські відзнаки, подвиги радянського солдата, дотичність військової частини до воєнної історії Радянського Союзу – це спалювання воєнної історії України та пропаганда комуністичної ідеології. Проте вона мала місце в процесі воєнної колаборації в 2014 році. Російська Федерація на початку 2014 року ставила за мету послабити Збройні Сили України шляхом колабораціонізму серед українських військових. Основним наративом такої діяльності був історичний аспект єдиної радянської, могутньої армії.

Особливу увагу процесу воєнної колаборації в 2014 році Російська Федерація надавала Високомобільним десантним військам (до 2012 р. – Аеромобільні війська, 2012-2017 р. – Високомобільні десантні війська, з 2017 року – десантно-штурмові війська), як еліті української армії та водночас сильному супротивнику на полі бою. Українські десантники виховувались на сильних традиціях історії десантних військ, які більшою мали радянські витоки та зберігались у музейних експозиціях військових частин.

Свою роль в процесах колаборації мали відіграти і невеликі музейні утворення та виставки присвячені участі радянської армії у війні в Афганістані (1979-1989). Реформація таких невеликих музейних утворень практично не проводилась. З однієї сторони, відбувався процес зберігання артефактів цієї війни, а з іншої сторони, збереження радянської пропаганди величі могутньої єдиної армії і менше української складової. Такі «афганські музеї» мали місце

як у військових частинах, так і у військових закладах культури. Так, наприклад, у 5 Гарнізонному будинку офіцерів, що дислокується у смт. Гвардійське функціонує кімната бойової слави воїнів Афганістану, наповнення якої практично не реформувалось. Пропаганда величі Радянської армії засобами цих музеїв активно використовується Росією у війні проти України сьогодні як засіб культурного колабораціонізму та дискредитації могутності української армії.

Боротьба з явищем культурного колабораціонізму в музейних установах повинна затверджуватись на державному рівні. Важливим кроком в цьому напрямку став процес декомунізації, узаконений ухваленим 9 квітня 2015 року Верховною Радою України пакетом законів. Проте у військово-історичних музеях та музейних утвореннях процес декомунізації передбачає не знищення історичних артефактів воєнної історії періоду УРСР. Музейні працівники змінюють радянські експозиції, подаючи відвідувачу історію, підтверджену фактами а не радянською пропагандою. Водночас, музейництво військових частин Збройних Сил України наповнює експозиції бойовим шляхом української армії, висвітлюючи героїчні подвиги українських воїнів, їх вірності українському народу та військовій присязі. Докорінно наповнюючи музейні фонди українським національним контентом, прояв культурного колабораціонізму музейними засобами перестає створювати загрозу його реалізації. Водночас відбувається закріплення української ідентичності та збереження української історичної спадщини і завдяки діяльності військово-історичних музеїв.

Література:

1. Горелова С. Музейный фонд в первые годы Советской власти / Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация / Всесоюз. науч.-исслед. ин-т реставрации. - М., 1990. - Вып. 13. - С. 203-216;
2. Машталір В. В. Культурно-музеєзнавчий аспект формування військово-історичних музеїв в Україні / В. В. Машталір / Питання історії науки і техніки - 2015. - № 4. - С. 48-61.
3. Карпов В.В. Військово-історична спадщина у музейному просторі культури // Музеєфікація історії: оборона Києва 1941 рік. Збірник наук. праць наук.-практ. конф., м. Київ, 13 листопада 2018 р. / під заг. ред. В.В.Карпова – Київ, КОДА, 2018. С. 43 – 46.
4. Колабораціонізм: де ми були вісім років і що тепер Трансперенсі Інтернешнел Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/news/kolaboratsionizm-de-my-buly-visim-rokiv-i-shho-teper>
5. Шайкан В. Квиток у рабство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/271/3255.html>
6. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни / В.О. Шайкан. – Кривий Ріг: Мінерал, 2005. – 466 с.

Мулява В.Д., доктор філософії, доцент,
Національний університет оборони України

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ПОШИРЕННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В ПЕРІОД АНЕКСІЇ РОСІЄЮ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Колабораціонізм - співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії. Це будь-яка участь, вчинення в інтересах ворога дій, що направлені на нанесення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України;

Із відкритих джерел вже зараз відомо, що після окупації Криму колаборантами виявилися більше 10 тисяч військовослужбовців Збройних сил України та приблизно стільки ж тисяч поліцейських, близько двох тисяч працівників Служби безпеки України. Зрадниками стали також: 74 колишніх депутатів Верховної Ради АР Крим, більше 300 суддів та 590 осіб прокурорського складу. Як таке могло трапитися, як це можна пояснити ?

Першим, головним чинником, спусковим механізмом розростання колабораціонізму в ході підготовки та здійснення Росією анексії АРК стала колабораціоністська позиція вищого політичного та воєнного керівництва України щодо дій агресора починаючи з 2010 року.

Довга і повзуча анексія Криму почалася задовго до 2014 року. Росія готувалась до цього кроку з 1992 року. Тоді Верховна рада Росії визнала указ президії Верховної ради СРСР 1954 року, яким Крим було включено до складу Української РСР, таким, що не має юридичної сили. Це був виклик на державному політичному рівні Російської Федерації до України. Але адекватної реакції на цей агресивний виклик з боку керівництва України не знайшлося. Потім наступив період колабораціоністського правління в Криму російського емісара Мешкова, зрив навчань «Сі Бриз», початок формування проросійських політико- адміністративних структур в АРК.

При цьому слід наголосити на показовості української воєнної політики в ході конфлікту навколо острова Тузла у 2003 році, яка могла і повинна була стати зразком відповіді на агресію Росії в АРК на початку 2014 року. Адже тоді, коли Росія зазіхала на територіальну цілісність України у 2003 році і перевіряла, як реагуватимуть українські сусіди, реакція української влади на Тузлі була швидкою, рішучою і успішною.

Після Помаранчевої революції у 2004 році Росія значно посилила гібридну війну у Криму, усіяла підживлювала проросійські настрої місцевого населення. Саме тоді на території Криму з'явилося дуже багато об'єднань, організацій, політичних партій, які несли російську ідеологію – «русский мир» на територію Криму. І знову ж адекватної реакції Києва на цей агресивний ідеологічний виклик не було.

У 2005 році, після Помаранчевої революції, були внесені зміни у воєнну доктрину України, що передбачали поступову інтеграцію України в євроатлантичну спільноту. Тоді, вперше в історії країни, стратегічний політичний курс був відображений і в документах планування та застосування Збройних сил.

Але вже у 2010-му році ситуація кардинально змінилася тому що 21 квітня у Харкові президенти Росії Медведєв і України Янукович підписали угоду про базування Чорноморського флоту Росії в Севастополі до 2042 року. Після «харківських угод» Росія зразу ж швидко і значно посилила свої військові угруповання на півострові. За президентства Януковича політичний курс України кардинально змінився. Під керівництвом тодішнього міністра оборони України колаборанта М. Єжеля реформа Збройних сил України була згорнута. Тоді ж, у 2010-му році, воєнна доктрина була переписана, а військовим з боку адміністрації президента була однозначна установка – Росія вже не ворог для України.

І зразу почались руйнівні процеси для ЗС України. По-перше, стало дуже обмежене фінансування, що не дозволяло забезпечити їх боєздатність та боєготовність. У 2011-12 роках в АРК сталося багато інцидентів, наприклад, коли Росія самовільно захопила українське навігаційне обладнання. Це стало ознакою, що Росія вже може силовим шляхом забрати об'єкти, які належать Україні. На території Криму почалась активна підготовка та оснащення незаконних збройних формувань

Генштаб доповідав про цю загрозу з боку Росії, але тодішній міністр оборони П. Лебедєв відмовився доповідати про це президенту В.Януковичу. Нині цей колаборативний ексміністр – підозрюваний у кримінальній справі про розстріли мітингувальників на Майдані в лютому 2014 року і живе в анексованому Криму.

Після навчань «Захід-2013» 37 тисяч військових РФ залишилася біля кордонів України і в подальшому використовувалась під час окупації Кримського півострова. Чому не було ніяких контрзаходів із боку України? Тому що тодішній начальник ГУР, такий же колаборант, наприкінці 2013-го запевняв, що не було в росіян ніяких планів, тим паче, що в нас з ними є договір, ми не ведемо один щодо одного розвідувальну діяльність.

У 2013 році було створено російське військове угруповання, яке забезпечувало проведення зимових Олімпійських ігор. Використовуючи цю легенду, російські військові відпрацьовували блокування морської акваторії, повітряного простору, проведення різноманітних розвідувальних операцій щодо України. Тоді вже ГУР про це доповідав вищому політичному керівництву, але жодної зворотної реакції тоді не було. Таким чином, здача національних інтересів вищим політичного та воєнним керівництва України та відповідне поширення колабораціонізму в АРК розпочалась задовго до здійснення її анексії.

Соціально-економічні і воєнно-політичні передумови та чинники поширення колабораціонізму серед населення АРК в період підготовки та проведення її анексії Російською Федерацією.

Перед початком анексії населення АРК складало близько 2 млн. чол., серед яких етнічних росіян було більше 58 %, українців - менше 24%, татар – 12%. Російськомовні громадяни перевищували 80% всього населення Криму, а радянських пенсіонерів було близько половини всього населення (0,87 млн.чол.). Саме вони і стали соціальною базою поширення колабораціонізму в АРК.

На той час Крим ще залишався “партійним заповідником”, місцем відпочинку вищих ешелонів державної, в більшості ще радянської номенклатури, курортом для співробітників та пенсіонерів силових структур;

Економічна криза в світі 90-х років, коли газ та інше паливо стали політичним інструментом тиску РФ (ціна на газ зросла у 10 разів порівняно з 1995 роком).

Продовження та розширення можливостей аренди військово-морської бази у Криму Російською Федерацією.

Активізація просування концепції “російського світу” на теренах колишніх радянських республік, особливо в Україні та Криму.

Посилення всебічного забезпечення та поширення проросійських партій та громадських організацій.

Відкриття філій російських університетів та інших проросійських закладів освіти, науки і культури.

Активне та масово помпезне проведення заходів з приводу радянських та російських свят, російської культури, подій антиукраїнської сторичної пам'яті.

Показові ротації, марші, паради та інші демонстрації міці особового складу Чорноморського флоту Російської Федерації, значне нарощування їх логістичного забезпечення.

Постійно наростаюча інформаційно-психологічна кампанія про наближення загрози російськомовному населенню Криму з боку київської влади.

Посилено показова турбота та ідеологічний антиукраїнський вплив на пенсіонерів та відставників.

Олімпійські ігри в Сочі як прикриття прихованого переміщення російських військ в АРК для забезпечення заходів анексії.

Використання процесів Української “Євро Революції” та послідууючого моменту ослаблення української державної влади (тимчасовий параліч, центральних органів, масове звільнених представників силових структур)

Напівприховане масове переміщення до Криму російських “політичних туристів”, активація проросійські налаштованих протестувальників, формування структур “самооборони”.

Прийняття під захист в Криму українських правоохоронців, звільнених після виконання злочинних наказів проти протестів мирного населення на київському майдані Незалежності.

Незахищеність життєво важливих об'єктів (державних будівель, аеропортів, пунктів постачання електроенергії, телебачення, транспорту та телекомунікаційних вузлів).

Існуючі плани захисту інфраструктури не були активовані в зв'язку зі зрадою кримських представників служби безпеки та поліції України.

Швидке захоплення будинку кримського парламенту “зеленими чоловічками” з послідуною декларацією незалежності Криму, Фальсифіковані по спрощеній процедурі вибори проросійської влади у АРК, поглинання українських державних органів влади у Криму

Вимкнення українського та трансляція тільки російського телебачення, ескалація інформаційно-психологічного впливу на протестну частину населення, відсіч від будь-яких альтернативних російським джерел інформації

Рекламне підписання договору про прийняття Криму до складу Російської Федерації та оголошення підготовка до все кримського референдуму

Посилення гібридного, спеціального інформаційно-психологічного соціально-економічного впливу на населення та особовий склад військових формувань ЗС України в АРК

Незахищеність життєво важливих об'єктів (державних будівель, аеропортів, пунктів постачання електроенергії, телебачення, транспорту та телекомунікаційних вузлів)

Існуючі плани захисту інфраструктури не були активовані в зв'язку зі зрадою більшості кримських представників служби безпеки України та міліції.

Передумови та чинники поширення колабораціонізму серед особового складу військових частин ЗС України дислокованих в АРК

Тотальне блокування тактичного розгортання та всієї життєдіяльності українсько-налаштованих підрозділів ЗС та берегової охорони України, особливо ВМС ЗС України та прикордонних військ, які в своїй більшості довше залишались лояльними до української влади.

Відсутність чітких наказів, директив та інших вказівок для військ (сил) від державних та воєнно-політичних органів влади з Києва, Проявилась пасивна централізована система військового управління, коли українські військові звикли діяти лише після отримання наказу від вищого керівництва, а не самостійно, швидко та дієво реагувати, коли цього вимагає надзвичайна ситуація.

Небезпечне розташування військових об'єктів. Більшість військових частин та підрозділів були розташовані всередині цивільних об'єктів інфраструктури, ігноруючи безпечний периметр, автономні системи енергетичного і водопостачання та інші міри безпеки.

Абсолютна інформаційна перевага російських ЗМІ, постійний ідеологічний тиск, системне проведення ІПСО проти населення та особового складу ЗС України привчили українських військових в АРК відноситись до російських військових, як до братерських союзників, а не потенційних противників.

Провальним виявився і принцип рекрутингу – комплектування військ (сил) за територіальним принципом. Особовий склад військових частин в АРК в основному були набрані із жителів Криму, а тому і не стали спроможні боротися з проросійські налаштованим населенням.

Виявилось слабким та малоефективним соціально-правове забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей. Насамперед, відсутність достатнього соціального, зокрема, житлового забезпечення значно вплинуло на їх рішення залишитись в анексованому Криму, а не продовжувати службу на материковій частині України.

Таким чином, все вищеперераховане привело до того, що більшість кримських військовослужбовців (близько 70%) не залишилися лояльними до української влади, стали на шлях колабораціонізму.

Література:

1. Колабораціонізм: чому на цей шлях стають наші громадяни // <https://armyinform.com.ua/2022/09/28/kolaboraczionizm-chomu-na-czej-shlyah-stayut-nashi-gromadyany/>
2. Колаборантів не стає менше: стало відомо, скільки справ за місяць відкриває поліція // [https:// www. slovoidilo. ua/ 2022 /08/17/ novyna/bezpeka/ kolaborantiv- ne-staye-menshe-stalo-vidomo-skilky-sprav –misyacz -vidkryvaye-policziya](https://www.slovoidilo.ua/2022/08/17/novyna/bezpeka/kolaborantiv-ne-staye-menshe-stalo-vidomo-skilky-sprav-misyacz-vidkryvaye-policziya)
3. Розпливчасті межі колабораціонізму // <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrabyty-pid-stattyu-pro-kolaboraczionizm/>

ДЛЯ ПОТАТОК



ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАКТУВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

Матеріали науково-практичного семінару
24 березня 2023 року

Підписано до друку 20.04.23 р.
Авт. друк. Арк. 6,125. Формат 60x90/16.
Безкоштовно. Зам. 20-23

Надруковано у навчальному тренувальному комплексі ВІКНУ
03189, Київ, вул. Ломоносова 81
т. 521-32-89

